

híd

irodalom **M**űvésze **T**ársadalomtudomány

2008
2. szám
február

híd

irodalmi,
művészeti,
társadalomtudományi
folyóirat

Alapítási év: 1934
LXXII. évfolyam
2008. 2. szám
február

Főszerkesztő:

Gerold László
(e-mail: gerlgalm@eunet.yu)

Főszerkesztő-helyettes:

Faragó Kornélia
(e-mail: corna@eunet.yu)

Főmunkatársak:

Bányai János
Böndör Pál
Harkai Vass Éva
Jung Károly
Ózer Ágnes
Szabó Szilvia
Toldi Éva
Utasi Csaba
Vickó Árpád
Virág Gábor

Lektor/korrektor:

Buzás Márta

Tördelés/fedőlap:

Buzás Mihály

Fedőlapterv:

Ifj. Sebestyén Imre

Nyomda:

Ideál, Újvidék

Tartalom

TOLNAI Ottó: Vonaton – Négy litterula	3
P. NAGY István: Tolnai: a Tisza (vers)	33
VASAGYI Mária: Pokolkerék (regényrészlet)	36
BENCSIK Orsolya: (H)impressziók (vers)	43
BARTHA György: Hóváró (vers)	46
KÁLE CZ Orsolya: Srce na dlanu (A szívtelen) ■	
Bármidet odaadnád egy definícióért (versek)	48
A KULTÚRÁK KÖZÖTTI PÁRBESZÉD EURÓPAI ÉVE	
Dragan VELIKIĆ: Orosz ablak (regényrészlet)	
(BOGNÁR Antal fordítása)	50
RENE SZÁNSZ ÉV – 2008	
JUNG Károly: Három adalék a Mátyás-tradíció szerb vonatkozásaihoz	
(1. Gróf Brankovics György a tréfálkozó Mátyás királyról)	
(tanulmány)	61
Függelék: Mátyás király egy trufája; Mateiaș craiul, fiindu om glumitoriu,	
aicea aduc aminte de o glumă a lui; Pošto kralj Matija beše šaljivčina,	
ovde podsećam na jednu njegovu šalu.	70

KRITIKA

KÖNYV

- BENCE Erika: Tolnai-tárgylexikon
(Tolnai Ottó: *A pompeji szerelmesek*) 75
- SZABÓ Szilvia: Névtelen és én-mentes szegénypróza
(Háy János: *A gyerek*). 80

SZÍNHÁZ

- GEROLD László: Hercegek és fejedelmek, portugálok és magyarok
(Heinrich von Kleist: *Homburg hercege*; Egressy Zoltán: *Portugál*) . . . 87
- BICSKEI István-Bütyök: Interferenciák 95

FILM

- KLEMM József: A dunai Messiás 99

- GEROLD László: Színház nincs, színház van 103

KRÓNIKA

- NOVÁK Anikó összeállítása 104

Számunkban CSERNIK Attila munkáit közöljük

CIP – A készülő kiadvány katalógizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Főszerkesztő Gerold László.
– 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . – Újvidék : Forum
Könyvkiadó Közvállalat, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2008. február. Kiadja a Forum Könyvkiadó Közvállalat. Igazgató: Németh Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; www.forumliber.co.yu; e-mail: hidepitok@yahoo.com – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a JP Forum – Izdavačka delatnost 840-848668-83-as zsríroszámlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 26-09914-742131-00-04-820); előfizeteskör kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2008-ra belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079

Vonaton

Négy litterula

Zsuzsa interjút szeretett volna. Mondta, meséljek magamról, mint ahogyan vonaton mesélnek magukról az emberek. Még a vonatot magát is megjelölte. És az, nevezetesen a Transzszibériai expressz, már be is indított volna, asztalom mozogni, szobám, mint vonatfülke, nyikorogni kezdett... Említettem már, Japánba utazva fiammal, Szibériában gyönyörködve, valóban szép volt, mint egy biliárdasztal, arról beszélgettünk, ha lesz alkalmunk még egyszer Japánba utazni, akkor vonaton fogjuk megtenni azt az utat. És máris keresztapámról kezdtem mesélni, akit Trockijnak neveztek, talán úgy is mondhatnám, az volt a csúfneve, mert úgy nézett ki, mint egy kecske (valami könyvben azt olvastam, Vajdaságban létezett volt egy trockista csoport, ha keresztapámra és legjobb barátjára, Stratégia bácsira gondolok, igazat kell adnom annak a könyvnek). Na mármost, keresztapám hosszú orosz fogsága idején Omszkon, Irkutzkon, Habarovszkon, Birobidzsánon keresztül egészen Vlagyivosztokig jutott, ahol szabadulván, úgy határozott, nem visszafelé indul hazá Vajdaságba, Észak-Bácskába, hanem Japánon keresztül. Igen, keresztapám egy ideig Japánban élt, ahol, bizonyos kijelentései alapján arra következtettünk, a vasúton dolgozott, ami, sosem tudtuk meg, miben is állt valójában, hol arra gondoltunk, vasutat épített, hol pedig arra, hogy bakter volt, netán kalauz. Mindezt, mármint Trockij keresztapám esetét a japán vasutakkal, csak a napokban értettem meg, amikor is napilapunkban egy érdekes adatra bukkantam...

Zsuzsa kérése persze Kosztolányit is eszembe juttatta, aki a vonatok megszállottja volt, a világot leginkább két kereten át tudta meglesni, tetten érni, az egyik ilyen keret az ablak volt, a másik a vonatfülke, egyik hőse jelent meg azonnal előttem, az a magányos öregúr, aki három remek bőrönddel meg egy krokodilbőr kézitáskával érkezett a vonathoz. Mutató bőröndök voltak, jegyezte meg Kosztolányi, teleragasztva külföldi szállók tarka címkéivel. Majd még hozzátett egy

jellegzetes kosztolányis mondatot arról, hogy ezek a kitűnő bőröndök különben teljesen üresek voltak. Ám, merészkedem én most megjegyezni, a Mester egyáltalán nem tett említést ama krokodilbőr kézitáska tartalmáról, jóllehet egyértelmű, hogy az nem volt üres, abban a krokodilbőr kézitáskában ugyanis egy felettebb értékes bélyeggyűjtemény lapult... Az öregúrban, már első olvasásakor, nem mást, mint a felénk pompeji filatelistaként ismertté lett bélyegkereskedőt kellett felismernem. Így az is majdnem biztosan állítható, hogy akkor abban a krokodilbőr kézitáskában ott lapult a gyűjtemény legértékesebb darabja, a tótágast álló fekete hattyú is... Tehát, és ide szerettem volna kilyukadni, ama krokodilbőr kézitáskát én Kosztolányitól már a szöveg első olvasásakor átvettem volt...

De a vonatos vallomás, az interjú mégsem hangzott el, jóllehet nemcsak magát a szöveget, szövegfülkéket regisztráltam, hanem éppen úgy, ahogy szép kis könyvében Thomka Beáta írta, más hangokat, hangfoszlányokat, beszédmódokat, hangzó beszédtröredekeket is, nem, az interjú mégsem született meg, mert maga a műfaj addigra már messze elmúlt tőlem...

Igen, a forma, a műfaj. Éppen rövidprózából szerelek össze egy ízelt kis könyvet, melynek egyik darabjában egy berlini élményemet meséltem volt el, de minden bizonnyal más darabokban is utaltam rá, érintettem, igaz nem függetlenül az otthoni hírtől: a FORUM nyomdarészlege, ahol kitűnő bélyegeket és engemet is nyomtak volt, ott nem messze a vakvágánytól, a szőrös háztól, az ecetgyártól, leégett, amikor is az egyik üres utcán, lábam előtt az aszfalton, kis – viszonyítva persze nem is annyira kicsi – ólombetűt pillantottam meg. Körülnéztem. Majd az égbe pillantottam. Az volt ugyanis az érzésem, az Isten dobott meg velem. Behúzódtam az egyik kapualjba. Nehogy a következővel már eltaláljon. Ugyanis nem fért hozzá kétség, a dolog komoly. Mi az, rettentem meg, ősz nyuszi, engem nem ólomgolyóval, hanem ólombetűvel céloznak, lőnek?! És csak már azután, megnyugodva valamelyest, térdepeltem le a kis ólombetű elé, vizsgáltam meg, vettem tenyerembe, süllyesztettem zsebembe...

A litterulának a betűcske mellett vannak más jelentései is természetesen, levélke például, illetve ahogyan én értelmezem: egy kevéske tudomány, éppen annyi, mint amennyi egy lexikon (Tolnai) szócikkéhez szükségeltetik, ugyanis említett rövidprózáim leginkább kamuflált szócikkek, igen, kevéske tudomány, mert mindinkább az a meggyőződés, az ember sok, révülten hajszolt tudománya semmivel sem kevésbé veszélyes, mint az emberben lapuló vadállat, jóllehet ez a megállapítás a Te tudósodra, az életet, mint az interakciók megalkuvása által megvalósuló lehetetlent értelmező, szabadkai származású dr. Gyenizsére nem vonatkozik ...

Most még csupán napilapunk említett cikkét kell idéznem, hogy aztán átadjam Neked, Zsuzsa, ama interjú helyett, mert hát valóban minek az interjú, amikor ott a Te Mindent a Városért című, kitűnő interjúköteted, e négyvonalos litterulát, most természetesen akárha négy levélkét...

Végül, *írja napilapunk*, mondjuk még el azt is, hogy a japánok a vasútépítést az Osztrák–Magyar Monarchia vasútépítőitől tanulták, akkor, amikor a boszniai vasutak épültek. Abban az időben a világ (!) legsűrűbb vasúthálózata a mai Vajdaság területén volt.

1. (Nárcisszusz térdkalácsa)

Bécsbe utaztam volt. *Batschka-Balkan* című, két hosszabb novellából összeszerelt színművem, a *Cabare Ritzben* (Cirkusgasse 50.) megrendezett bemutatójára; ki hitte volna, tűnődtem, próbáltam szerepemhez igazodni, a minden dramaturgiai fontoskodás nélkül egymásnak fordított, fésűsen egymásba tolt, egymással ellenpontozott, váratlanul valóban funkcionálni kezdő mű mögé állni, ki gondolta volna, hogy még nyugati kabarészerző lesz belőlem, még hozzá éppen ún. nehéz, rurálisnak mondható prózának köszönhetően!

Későn indultunk Szabadkáról. Már nem leskelődtem a világot, inkább csak a hangok alapján próbáltam megítélni, mi is történhet odakünn. Hányan szállnak fel, milyen kedélyűek a vasutasok, milyen erővel ütik meg a kerekeket finom, hosszú nyelvű kalapácsaikkal, milyen kedélyűek a rendőrök, a vámosok.

Már szurok éjszaka volt, amikor Kelebián egy idős ember ült be hozzánk a fülkébe, nagy lendülettel, meglepő határozottsággal, pontosan, kissé kínosan pontosan, lévén magas termetű, kifejezetten hosszú végtagokkal megáldott lény, éppen szemben velem. Azonnal felfigyeltem sportos, világi, majdhogynem vagány öltözetére, drága, finom, de kissé elhasznált két utazótáskájára. Az egyiket, a kis, sötétlila kézitáskát maga mellé helyezte, a nagyobbát felrakta a csomagtartóba. Majd e kis, sötétlila táska villámzárát alig követhető gyorsasággal széthúzta, beletette fejről lekapott kötött sapkáját, és ugyanolyan szemfényvesztői mozdulattal kivett belőle egy simlis baseballsapkát, szemébe húzta, hogy azon nyomban, szinte tüntetően, nyugovóra térjen...

Igen, azon nyomban, ám előbb, hihetetlen emberismeretről tanúskodva, illedelmesen hozzám hajolt, megkért, ha a Keletibe érünk, legyenek szívesek, érintsem meg a térdkalácsát. Természetesen uram, mondtam. Ha a Keletibe érünk, meg fogom érinteni a térdkalácsát. Előre is köszönöm, mondta. És, mint említettem, senki másról nem véve tudomást, tüntető gyorsasággal, máris nyugovóra tért. Igen, máris aludt. Nem értettem, hogyan tudta egy pillanat alatt felmérni, hogy éppen én vagyok az az ember a zsúfolt fülkében, aki végre fogja hajtani kérését. Végre, mindenáron. Mert valóban különben sem aludtam volna, emlékszem, otthon még arra gondoltam, jó lesz a hosszú éjszakai utazás, majd végiggondolok néhány dolgot, végső ideje végiggondolni, levonni immár néhány végkövetkeztetést, de aztán elhelyezkedve a

fülkében, kínlódni kezdtem, enni magam holmiféle semmiségeken. És még túl sem sikerült tennem magam ezeken a kínos semmiségeken, máris azon kaptam magam, valami abszurd feladatot vállaltam. Állandóan valami hasonló abszurd feladatokat vállalok, médiuma vagyok a hasonló abszurd feladatoknak. Szenvedek miattuk, ám hiába, azt is jól tudtam, mindenáron, akár életem árán is, végrehajtom őket. Különös, döböntem máris rá, akárha ez lett volna az az óhajtott végiggondolása bizonyos dolgoknak: életem nagyrészt ilyen abszurd vállalások teszik ki. Állok, ülök a vártán valami semmis abszurd feladat közepette. Persze, közben egyáltalán nem gondolva, hogy a dolog tulajdonképpen abszurd, sőt majd mindig úgy érezve, végre egy reám szabott feladat, egy méltó megbízatás, küldetés, magasztos szerep, amelyhez igazodva ugyanakkor életem is határozottabb vonásokat fog kapni, mutatni végre. Igen, akárha ez lett volna annak az otthon óhajtott végiggondolásnak a kezdete, ami ugyanakkor már meg is szakadt, hiszen máris nagy izgalom vett rajtam erőt. Máris előntött a verejték. Megbízta valamivel. Az izgalmat először is az okozta, hogy csupán egy-két centiméter választotta el térdkalácsomat az ő térdkalácsától. Ha meg találom érinteni, lökni, felriad, ki tudja, hogyan fog reagálni. Egész úton megfeszítve kellett tartanom a lábamat, be kellett kalkulálnom a vonat lehetséges rándulásait, ütődéseit, fékezéseit, ütközéseit. Mekkora blamázs lenne, mekkora cirkuszt eredményezne, ha netán összekoccintanám, össze-, illetve hát szétütném térdkalácsunkat. Ha netán időnek előtt, máris felijeszténém. Minden bizonnyal, gondolkodás nélkül lecserélné sapkáját, fülkét váltana. Mint valami új műszert, két porcelánkorongból képezett műszert, állandóan újra és újra, már-már egzaktmód pontosítottam. A pontosítási eljárások, manőverek közben, mert ahhoz, hogy térdkalácsom porcelánkorongját egzaktmód fixáljam az ő térdkalácsával szemben, egész testemet hozzá kellett igazítanom, ugyanakkor arra is ügyelnem kellett, a többi utas ne vegye észre kínos exhibícióimat, nem győztem vizsgálni arcát. Ugyanis sehogyan sem tudtam elhelyezni galériámban. Pedig hát, mondanom sem kell, specialistája vagyok a hasonló furcsa figuráknak, vagány úriembereknek. Ha nem lett volna kifogástalanul öltözve, ha nem lettek volna kifejezetten tiszták, az enyémnél sokkal tisztábbak, gondozottabbak a kezei, körmei, ha nem lett volna kifogástalan az ingnyaka, ha cipője nem lett volna kisuvickolva, hajléktalannak vélem. Igen, egész éjszaka azon törtem a fejem, ki is lehet ez a figura, ez a vagány úr tulajdonképpen. Hiszen éppen úgy néz ki, mint a hőseim, igen, egyértelmű volt, hőseim, infaustusaim közül ült szemben velem valaki. De ki? Először is az lepett meg, hogy egyszerre csak, lám, idősebbek lettek a hőseim, aminek eddig egyáltalán nem voltam tudatában, úgy tudtam, úgy mozgattam őket, úgy mozogtak előttem, akárha negyvenéves férfúik, még sok fiatalos, gyerekes vonással. És lám, most, amikor végre van időm nyugodtabban szemrevételezni egyiküket,

húsz-harminc évvel idősebbnek tűnik, mint gondoltam volna. Végül arra jutottam, egy deklasszálódott úriember, tulajdonképpen mégiscsak hajléktalan, aki nem hideg, nyirkos zugokba vackol, aki nem hagyja elpiszkolódni magát, igen, aki egyáltalán nem hagyja el magát, vonatokon utazgat, alszik. Talán az sincs kizárva, éppen ezért kombinálta be az életébe a vonatokat, hogy utolérje magát, hogy állandó mozgásban legyen, ne engedje, hogy az élet, mint olyan, elhagyja, otthagya valamelyik bűzös, jeges zugban, valamelyik elviselhetetlenül kietlen, település nélküli állomáson. Pestről, vagy éppen Győről jöhetett, Kelebiánál átszállt, visszafordult, Pesten le fog szállni. A nagyobb táskát majd berakja a megőrzőbe, hogy aztán könnyed, kimért léptekkel a Széchenyi fürdőbe sétáljon. Volt benne valami a sportolókból, talán öreg teniszbajnok, válogatott vízipólós, avagy egykori kadét, ludovikás. Ott, a Széchenyi fürdőben aztán hanyagul, noha szigorú, percnyi pontossággal beosztott napirendhez tartva magát, heverésszen valamelyik szabad nyugágyban, úszkáljon, az egyik kabinos nővel enyelegjen, ha kijön a lépés, ha beindul kisagyából, és végigdübörög testén a gerjedelem, férfitagját valami erős rugószerkezet által felrántva, az elhasznált törülközőkön üzekedjen, hogy azután, mikor alkonyodni kezd, ugyanolyan kimért léptekkel visszasétáljon a Keletibe, s felüljön egy másik vonatra, elutazzék Győrbe, Debrecenbe, Miskolcra, hogy még az éjszaka folyamán vissza is forduljon Pestnek, és valahogy így végtelen... A Széchenyiben fürdik, borotválkozik, gondoltam, viszont kávéat havonta egyszer a Gerbeaud-ban iszik, kis táskájában hordja kedvenc könyvét, amelyet olykor újraolvas, ingyen filmvetítésekre jár, idős filmkritikusnak, Dreyer-, Renoir-, avagy Bresson-szakértőnek vélik, a Műcsarnokban, a Kongresszusi Központban, a Vajdahunyadvárában, a Petőfi Csarnokban megrendezett vernisszázásokra jár, de olykor a Fészek klub kis galériájában is felbukkan, idős színésznek nézik, egynek az ott gyülekező Fehér hollók közül, olykor a Margitszigeten teniszezik... De persze az sincs teljesen kizárva, hogy nem film-, hanem éppen irodalomkritikus. Ideges kis arcrándulással jelezte, észrevette, hogy akármilyen gyorsan, zsonglőri, szemfényvesztői ügyességgel váltott is sapkát, sikerült táskájába lesnem, igen, én még nála is gyorsabb voltam, az ilyen dolgokban nincs nálam gyorsabb ember, egyből kiszúrtam könyvét, ha nem is tudnék megesküdni, hogy felismertem, konkrétan melyik könyvről is lehet szó. Szóval, mintha úgy láttam volna: az Atheneum 80 000 pengős világpályázatának győztes regényének, *A halászó macska uccájá-*nak piros vászonkötésű kiadása lapult a táskában egy vastag, feslett iratmegőrzőhöz lapulva. A hosszú utazás alatt sok ötlet merült fel bennem, amelyek szerint egy olyan kritikusról van szó, aki egész életében egy értekezésen dolgozik, amelyben Földes Jolán regényének a magyar irodalom központi áramába való behelyezése a célja. Persze az évek folyamán többször hagyta abba ezt a munkálkodást, ám mostanság, nagy könyves áru-

házakban sétálva, ismét úgy érezte, az idő őt igazolja, de gondoltam arra is, hogy csupán megboldogult szerelmétől maradt rá a piros fedelű könyv s a többi. Persze közben gondoltam más könyvekre is, Szép Ernő hasonló formátumú, kötésű *Almacsutkájára* példának okáért.

De az igazság az, ezekre a fürkészésekre, obszervációkra meglehetősen kevés idő jutott, ugyanis kifogástalan, ám vékonyra hordott nadrágján, ahogyan múlt az éjszaka, mind jobban kirajzolódott, átütött, áttolult nagy térdkalácsa. Addigi életem folyamán gyakran éltem ezzel a kifejezéssel, csokorban a porcegérrel, elefántpuszival, teniszkönyökkel: *térdkalács*, ám most úgy éreztem, ez a kifejezés valamiféleképpen bosszút áll rajtam... Szinte belém nyomul. És akkor hirtelen egy ifjúkori felismerésem jutott eszembe, persze ott a vonaton sokkal homályosabban, jóllehet valamikor léteztek jegyzeteim is ebben a témában, amelyeknek gyűjtőcíme *A carrarai térdkalács* volt, és fontos, majdhogynem alapvető képzőművészeti alkotásokat illető megfigyelések halmazából állt, azt bizonyítandó, hogy a nagy művészek mindig is tudatában voltak a térdkalács, mint olyan centrális szerepének, annak, hogy tulajdonképpen nem a szív, nem az ember arca, nem az ágyék, hanem a térdkalács esik legközelebb hozzánk... Először is Leonardo és Michelangelo szobrai és képei mutatkoztak, amelyeken, mint valami önálló lény, külön életet él, szinte kiugrani készül a térdkalács (elég pillantást vetnünk a Dávidra és a Mózesre), látni, külön figyelmet szentelt neki a művész, igen, már első itáliai utam alkalmával megfigyeltem, éppen a térdkalács az a leadó, amelyen keresztül elér hozzánk a mű... Valami zavarba ejtő momentum, miért takarja ennyire ki a művész, miért taszítja, nyomja ennyire felénk, már-már erotikusan... A térdkalács mintha olyan szerepet játszott volna, mint később egy időben a szoknya alól kivillanó meztelen boka, ám nézzük csak meg, mindennek ellenére mégis mennyivel brutálisabb formában... Fiatalkori tézisémet aztán Caravaggio *Nárcisszus*ában véltem egyértelműen igazoltnak látni, hiszen azon a Palazzo Corsiniben látható képen, nem a Nárcisszus tükröződő arca áll a középpontban, jóllehet, erről szól maga a mítosz is, jóllehet az kellene hogy a középpontban álljon, hanem a térd: a térdkalács. Megdöbbenve kellett látnom, az a morbid, megnevezetlen forma, a művészettörténet egyik legkülönösebb, legenigmatikusabb formája, tolu a középpontba, sokkal több munka van belefektetve, mint az arcba magába, valójában az a kicsavarodó térd jobban világít, meztelenebb, nem profilból sejlik, hanem en face, úgy tűnik, nem is a szép ifjú térdéről van szó, hanem tévedésből egy az egyben maga a festő térde került, nyomult a vászonra még sosem látott morbid nemi szervként... Ilyen jellegű ifjúkori elmefuttatásaimat, emlékszem, s ott a vonaton is emlékezni véltem, részben egyik kézikönyvem, nevezetesen Thanhofer *Anatómiája* zavarta meg, vetett nekik véget, Thanhofer ugyanis szögesen ellentétes véleményen állt, noha példái részben engem igazoltak.

„A renaissance művészei – mondja Thanhofer – nem utánzandó például erősebb hajlású lábakat (alsó végtagokat) ábrázoltak; sőt a német renaissance egészen görbe lábokban gyönyörködött, és a németek, hogy a stílust megtartsák, még most is utánozzák ezt; de azért ezek a »stylgerecht« lábak nem szépek, hibásak, mert először is a térd nagyon hátrahajlott rajtuk s jobban kiállnak, mint kellene.

Az un. X lábak, amilyenekből sajnos, nagyon sok van, főleg a czombcsonti izületeknek a csipőn való egyenlőtlen magasságából erednek.

Ha ilyen X lábat a térdben behajtunk, akkor a czombcsont belső csücske jobban kiáll, mint rendes lábon s ez által a térdkalács is jobban kifelé tolatik s így hajlításkor nagyobb torzulás áll be.

Gyakori hiba úgy nőknön, mint férfiakon, a vastag térd, a mi igen csunya.”

Amikor később ismét kezembe kerül ifjúkori kézikönyvem, mert már újakat nem szerez be az ember, megelégszik ennyi tudománnyal, litterulával, nem érttem, miért van az, hogy Leonardo, Michelangelo és Caravaggio ilyen vastag, igen, csunya térdeket ábrázoltak, valamiért éppen ilyen térdre, térdkalácsra volt szükségük, egyáltalán nem érttem a térdkalács, mint olyan, hogyan is került a centrumba...

És valóban, mint jeleztem már, lassan útitársam vékony nadrágján is mind egyértelműbben tűnt át, immár nem csak átrajzolódott, átvilágított a carrarai márvány, a carrarai porcelánszerű csont... Egyik kezemet állandóan a combomon tartottam, hogy fékezések, ütődések, rázkódások, ütközések alkalmával, illetve hát megérkezésünk pillanatában reflexszerűen bemozdulhasson. Mert ha netalán hirtelen fékez, akár teljes erővel egymásnak ütődik, összeütközik, szétrepedezhet, explodálhat a két porcelánkorong. És akkor mind a kettőnk utazása a MÁV kórházában ér véget, ahol aztán bőven lesz idő kifürkészni egymás életét...

Közben arra gondoltam, én is nyugdíjas vagyok immár, én is bárhová elutazhatnék; nemrég dicsekedett egyik magyarországi ismerősöm, nyugdíjas lett, fantasztikus dolog, mondta, nyugdíjasnak lenni, ingyen utazgathatsz, legrasz cigarettát, újságot venni, közben meggondolod magad, a vasútállomásra sétálsz, felülsz a vonatra, letelepedsz az étkezőkocsiban, szemben valami érdekes hölgygel, kávét rendelsz, ott olvasod el az újságot, elutazol például Szombathelyre, ahol nagy megdöbbenésedre a főtéren alig elviselhető pompában éppen virágzik a tulipánfa, majd visszafordulsz...

Mondanom sem kell, a Keletiben egzakt pontossággal, lehetőfinoman, ám mégis határozottan, megérintettem útitársam térdkalácsát. Istenem, rég adtál már ilyen szép, felelősségteljes, mintha csak éppen számomra kitalált – és lám, egzakt pontossággal végrehajtatott feladatot! Azonnal felébredt, megköszönte áldozatkészségemet, talán már előbb, az utazás folyamán is többször leellenőrizte, megleste, résen vagyok-e, lecserélte hálósapkáját, és már vette is csomagjait, ment az útjára... Ám én, akinek immár nem volt

semmi feladata, megfigyeltem, ahogy megérintettem, s feleszmélt, még mielőtt megköszönte volna áldozatkészségemet, első, reflexszerű mozdulata az volt, hogy mint egy élőlényt megsimogassa, s közben észrevétlen visszanyomja, hallani véltem a kattánást, nadrágja alá a pucér, porcelánszerű csontkorongot az óriás nemi szerv végén...

2. (Pirosfehérzöld)

Különben ezen a reláción, igaz, akkortájt leginkább nem Szabadkáról, hanem Pestről indulva, osztrák novelláskötetem, az *Akazienwaldchen* megjelenésekor sokat utazgattam Bécsbe a Liszt Ferencsel, Bécsbe, Dél-Tirolba, Lanába, Meranóba, Bolzanóba (ugyanis kis könyvem kiadója, Alma Walazza tulajdonképpen bolzanói, apja festő, neves Dante-illusztrátor, Nietzsche tekintélyes rajzos kommentátora, akinek két csodálatos műterme is van Bolzanóban, ahol én, mondanom sem kell, már otthonosan mozogtam, milyen jó lenne ott élni egy ideig, gondoltam, bolzanói polgárrá lenni, ami nem is tűnt olyan kivitelezhetetlennek, hiszen hiába van két műterme, Markus Walazza ideje legnagyobb részét Bécsben és Párizsban mútatja, milyen jó lenne bolzanói polgárrá lenni, látni, miben is különbözik valójában a dél-tiroli ember a délvidékitől, hogyan, mivé is színezik át az olasz, az osztrák-német s a svájci komponensek; Alma például Rómában tanult, jóllehet Bécsben él, egy természetes bécsi, osztrák értelmiségi, noha igaz, találkoztam dél-tiroliakkal, akik szinte az összeesküvés határán suttoztak autochton voltukról, függetlenségükről), igen, ezen a reláción, a Liszt Ferencen, amely persze már nem egy balkáni vonat, mint az Ivo Andrić például, a Liszt Ferencen, azért hangsúlyozom a nagy zeneszerző nevét, mert ha meglehetősen preparálva, jócskán denfelve is, de felhangzott zenéje, a Liszt Ferencen Liszt Ferenc zenéje, igen, a Liszt Ferencen volt még egy szép, fájdalmas találkozásom, amilyen csak a vonaton való találkozások lehetnek.

Jutka kísért a Keletibe, a peron már üres volt, amikor kiértünk, az volt az érzésem, említettem is Jutkának, egyedül utazom, egyedül Bécsig a Liszt Ferencsel. Majd megtárgyalom vele, Liszt Ferencsel, mondtam, zenéjének mibenlétét... Az a jelenet járt ugyanis az eszemben, amikor Bartók Budapesten, a zongora mellett ülve magyarázza el Thomas Mann-nak, miért is kell nagy zeneszerzőnek tudnunk Liszt Ferencet, mivelhogy Thomas Mann addig nem tekintette annak, nagy zeneszerzőnek Liszt Ferencet...

Ahogy felkászálódtam és megtaláltam a jegyen feltüntetett helyem, már egy kis sovány emberke ült a fülkében. Egy kis sovány, szelíd, kopott emberke. Mintha csak éppen engemet várt volna. Nem mutatta. De érezni lehetett, örül, hogy egy relatíve nyugodt, látszólag tapintatos ember került a fülkéjébe. Egy nagy kartondoboz volt a lábánál, olyannyira nagy, hogy ha összekuporo-

dik, akár maga is belefért volna. Feje fölött, fenn a hálóban, néhány túlkötött csomag, valamint egy kopott hegedűtok.

Máris kis, halk muzsikusnak véltem emberkémet. Mert más foglalkozást, mesterséget, hivatást sehogyan sem tudtam párosítani vele. Kis, halk muzsikusnak véltem, akinek nemcsak a lelke van dalból, hanem egész lénye, mindene. Egy idő után szóba elegyedtünk. Többször megkérdezte ugyanis, nem zavar-e netán a nagy doboz. Sehogy sem tudtam megnyugtató, megállás nélkül huzigálta maga felé, különösen akkor, ha a kanyarokban alig észlelhetően felém csúszott. Nem szeretné, mondta, ha úgy érezném, kiteszít dobozával, jóllehet éppen örül, hogy nem utazik egyedül. Már régóta egyedül utazik, s még sokat fog egyedül, ahogyan ő mondta, magában utazni... Majd megjegyezte, hűvösödik, de szerencsére még nem kezdtek el fűteni, egyáltalán nem fázik, ha fűtenének, minden bizonynal leizzadna, leszálláskor azonban meghűlne...

A története, amit ott a fülkében Bécsig részletesen előadott, akárha azon a kopott tokból előkerült hegedűn, eljátszott nekem, a következő volt.

Amerikában élnek feleségével. Most otthon volt, Erdélyben. Gyógyfüvekért, mutatott – felhajtva födelét – az olcsó, szürke tasakokkal teli nagy kartondobozra. És akkor váratlanul tömény gyógynövényillat csapott meg. Valahonnan, minden bizonynal gyerekkoromból, a nagy Menzel házak gyógynövényátvevő pincéiből, ahová a szikes Járásról meg a bánáti pusztákról gyűjtötték be a gyógynövényt, ismerős volt ez a kellemes és mégis fojtó illat, amelyet minden bizonynal a menta határozott volt meg... Ezekért a gyógyfüvekért járt otthon. Egy tudós fűvész azt mondta nekik ugyanis, hogy végső soron mindenkit a gyerekkor talajának füvei gyógyíthatnak csak meg, igazán csak arra rezonál az organizmus, a lélek... Mert a felesége beteg. Halálos beteg, tette hozzá rezzenetlen arccal. Már csak ezek a hazai füvek segíthetnek rajta. Már csak ezekre rezonálhat. Ez a doboz tele van ritkábbnál ritkább hazai gyógyfüvekkel. Javasasszonyok, a leghíresebb fűvészek gyűjtötték nekem egész nyáron, mondta. Valamint, mutatott fel a feje fölé, immár, mivel testvéreim is mind meghaltak, elhoztam apám hegedűjét is; tanító volt, tette hozzá, mesélték, élete végéig játszott. Estelente majd én is muzsikálok a feleségemnek. Aztán meg majd muzsikálok magamban magamnak. Ezt nem értettem azonnal, hogy mi után és miért csak magának, aztán meg amikor megértettem, elszorult a szívem az általam még nem tapasztalt bánat, zene töménységétől.

Aztán lassan Amerikáról, amerikai életéről kezdtünk beszélgetni. Egy kisvárosban élnek már három évtizede, egy kisvárosban, ahol nagyon szeretnek, mert nincs zaj, ahol senki sem szekálja az embereket (talán azt akarta mondani, a szeku nem szekálja), ahol nem történik semmi. Felesége egy festékgyárban dolgozott. És ő is egy gyárban dolgozik már harminc éve...

Szavaiból még mindig nem tudtam semmire sem következtetni, miféle gyárban is dolgozhat az én emberkém. Szeretem, nagyon szeretem a munkámat, jóllehet csak raktáros vagyok... Mit gyártanak?, tudakoltam tapintatosan, mert valóban képtelen voltam kinézni, mi is lehet ennek a hihetetlenül finom emberkének a tulajdonképpeni foglalkozása. Mit?, kérdezte ő is halkan magától. Hát, mondta kis szünetet tartva, talán fokozni szándékozva a hatást: zászlókat. Zászlókat?!, kaptam fel hirtelen a fejem. Ilyet még nem hallottam. Zászlógyár? Fogalmam sem volt, hogy ilyesmi is létezik. Zászlógyár? Hm. Pedig mostanában éppen hogy foglalkozom különös gyárakkal, egy ideje irodalmi módszerekkel privatizálok őket, a kis, különös gyárakat; nemrég privatizáltam az egykori szabadkai kenyérgyárat, mert noha lebontották, a kenyérrillat még mindig ott lebeg abban a Tolsztojról elnevezett utcában, azon a csupaszelken, valamint szintén nemrég privatizáltam a lendavai esernyőgyárat például, amelyet maga Tito marsall is meglátogatott egyszer, továbbá a szabadkai tűzgyárat, csipkegyárat, a szegedi kefégyárat és az újvidéki szappangyárat, az ALBUS-t, ahol József Attila édesapja is dolgozott volt, de zászlógyárról most hallottam először. Néztem a kopott, törekeny emberkét. Lám, így néz ki egy ember, aki egész életében zászlókat gyártott. Zászló-csíkokat. Címereket. Bojtokat. A hangárszerű raktárban nagy ládákból állnak a bojtok. Igen, mondta, mi készítjük az összes Amerikába érkező politikus, államfő zászlóját a Fehér Ház részére, de a nagyobb sportrendezvények, olimpiák, világbajnokságok, árumintavásárok, temetkezések alkalmával is hozzánk fordulnak (sok, egyáltalán nem panaszkodhatunk, sok a nagy temetkezés Amerikában, Vietnam óta valójában le sem álltunk). Harminc éve megfeszített ütemben liferáljuk az amerikai nemzeti lobogót, de a más nemzetek lobogóit is majdnem hasonló ütemben festjük, szabjuk, szegjük be körben, látjuk el bojtjal... Vannak évek, amikor a kék-fehér északi zászlók dominálnak, majd a déli vörösek, feketék kezdenek izzani, hogy aztán a közel-keleti zöldek ragyogjanak, mint édeni pázsitok... Az olasz zászlónak mindig megörültem. Az igazság az, munkatársaim olasznak is vélték, mert hát ugye van bennem egy kis cigányos, ők úgy mondták, román vonás...

Ám akkor egy napon hívatott az igazgató. Inamba szállt a bátorság. El nem tudtam képzelni, miről lehet szó. Első gondolatom az volt, hibát követtem el, második pedig az, hogy nyugdíjaztatni szándékozik. Bekopogtam. Megörült nekem. Sokáig lapogattam. Irodája falán két zászló volt kifüggesztve, jól emlékeztem, mikor, milyen alkalmakkal készítettük őket, az ír, édesanyja állítólag ír származású volt, meg az osztrák, mivel édesapja állítólag osztrák származású volt... Mondta is, hogy mi valójában egy országból származunk, az Osztrák–Magyar Monarchiából. Whiskyvel kínált, szivarral. Ha látna a feleségem, gondoltam. Hamarosan kiderült, a magyar államfő fog Amerikába látogatni, már meg is érkezett a Fehér Ház rendelése, ám sehogyan sem

tudják a mérnökei, munkavezetői eldönteni, milyen sorban következnek a magyar zászló csikjai: a zöld, vagy a piros van-e elől...

Fölálltam. Lassan kiegyenesedtem.

Pirosféhérvöld, mondtam, hirtelen vigyázzba vágva magam. Hangosan. Majdhogynem kiabálva. Magyarul.

Az igazgató nem értette. Azt gondolta, becsíptem, avagy immár beszámíthatatlan vagyok, talán arra is gondolhatott, itt az ideje új magyar munkás után néznie. Bocsánat, mondtam, és angolul is elmagyaráztam neki. Ez volt életem legnagyobb élménye. Ezért érdemes volt élni. A feleségem is valami hasonlót mondott, amikor otthon részletesen elmeséltem neki. Mert azt elfelejtettem említeni, mondta, a feleségem gyára készítette részünkre, a mi gyárunk részére a festéket, úgy, hogy ha jobban meggondoljuk, mi valójában egy ügyön dolgoztunk... Ezért érdemes volt élnünk. Nem hiszem, hogy már segítenek szegényen ezek a füvek, de megpróbáljuk, ha nem, majd én azután megiszogatom őket. Naponta teázni fogok, meg hegedülgetek majd magamban magamnak, mert már a papagájunk is elpusztult... De majd biztosan újból fog magyar politikus érkezni Amerikába, és ha én már nyugdíjban leszek, akkor is megint engem fog hívni az igazgató, megígérte. És akkor majd ismét whiskyt iszunk, ismét drága szivarral kínál, és talán majd a hegedűmet is magammal viszem, és játszani fogok neki. És én ismét azt fogom mondani, kiáltani:

Pirosféhérvöld!

Láttam, szorongva várja a vámosokat, határőröket, az elmúlt harminc év alatt egyszer sem utazott külföldre, még az ifjúkori, romániai beidegződöttségek működtek benne. Amikor ránk nyitottak az egyenruhások, természetesen először a nagy dobozon akadtak föl, azonnal kábítószerre gyanakodtak, hozták a droggereső kutyát, noha elég lett volna csak egy pillantást vetni kis útítársamra, hogy elhiggyék, gyógytea az, amit szállít, s hogy nem üzletelni, hanem valóban gyógyítani viszi. Közben körülményesen kigombolta kopott zakójának négy gombját, és egy furcsa mozdulattal belső zsebéből előbányászta a dunsztgumikkal bebiztosított nagy, régi bugyellárist, majd újból gyorsan begombolgatta a négy gombot, s csak aztán mutatta meg az útlevelét, hogy utána ismét kigombolja a négy gombot, s gyors mozdulattal visszadugja a bugyellárist, majd figyelmesen ismét begombolja mind a négy gombot...

Első gondolatom az volt, félti a pénzét, talán valami örökséget akar Amerikába csempészni, de aztán mindinkább úgy tűnt, egyáltalán nem pénzről, valami egészen másról lehet szó. Jóllehet fogalmam sem volt, miről. Akkor már kevesebbet beszélgettünk, addigra már mindent elmondtunk egymásnak, volt időm törni a fejem, miért is voltak ezek a furcsa gombolkozások, szokatlanul gyors, védekező mozdulatok. Miközben újra és újra rekonstruáltam mozdulatait, sikerült elkülönítenem valamit. Egy pillanatban ugyanis,

mintha valami feltűnt volna a hóna alatt, mintha valami színesség mutatkozott volna a zakó bélésén. Igen, végül is e színességnél állapotam meg. Már mint, hogy mintha színes lett volna annak az istentelenül elhasznált, kopott kis zakónak a bélése, hónalja... És akkor egy pillanatban, már közeledtünk Bécs felé, Liszt Ferenc talán már lassított is, szinte felkiáltottam:

Flamingó!

Igen, végül is az évtizedek óta tartó intenzív foglalkozásom a flamingókkal, a nagy folyók, tengerek, óceánok deltáiban eltöltött sok idő meghozta az eredményt, mintha segített volna, mármint az, hogy a halvány rózsaszín madár, ha fel találja emelni szárnyát, váratlan effektust produkál, ugyanis szárnyának belső fele, visszája, bélése intenzív fekete selyem. Igen, a flamingóknak köszönhetően tanultam meg a szárnyak, hónaljak intenzív kémlelését, ugyanis mindig csak egy-két szárnycsapásnyi idő alatt kellett elvégezni a béléstollak szemrevételezését, megítélését, klasszifikálását... Már lassított a Liszt Ferenc, amikor egyértelművé vált számomra, a kopott kis zakó zászlóval van bélelve: pirosféhérvöld zászlóval.

Bécsben ki kellett szállni a vonatból, és majd hosszú villamosúton átkerülni az Ostbanhofról a Westbanhofra... Segítettem neki leemelni a nagy dobozt, és már kofferkuliért akartam szaladni, legszívesebben őt is felül tettem volna rá, legszívesebben én toltam volna haza, át az óceánon, haza Amerikába beteg feleségéhez, be a zászlógyár udvarába, végig a zászlógyár csarnokain, végig a magyar trikolor végtelen folyómétereit mellett, amikor is ő valami régimódi, román babakocsi-kereket kerített elő, és ügyesen ráhelyezte, rákötözte a dobozt, segítettem lehozni a hegedűt, de aztán végül is búcsúzkodás nélkül sodródtunk el egymástól. Csak álltam és bámultam utána. Istenem, gondoltam, milyen sokat tanultam ettől a jelentéktelen emberkétől kis életünk története elmondásának titkát illetően, meg hát főleg azt tanultam meg tőle, hiszen eddig azt hittem, sosem is fogom tudni kimondani (leírni) ezeket a szavakat, hogyan kell kis életünk szálait úgy vezetni, bujtatni, hogy állandóan azt kelljen mondani, ismételtetni: *Pirosféhérvöld!*, de úgy, és ez a titkok titka, hogy az ismétlés egyszer sem tűnjön körmönfont ravaszkodás, egyszer sem lihegés eredményének... Igen, alighogy megtömté zsebeimet hargitai gyógyteával, elsodródtunk egymástól, egyszer még láttam feltűnni a hátára kötött hegedűvel egy végtelen, vízszintes mozgólépcsőn, de aztán már többé nem, ám én még mindig azt ismételtettem ott az Ostbanhof forgatagában, hogy: *Pirosféhérvöld, ez a magyar föld!*

3. (Orchideázás, avagy a megesett, teherben maradt történet)

A harmadik vonatos történet nemrég esett meg. Milyen szépnek is tűnik most nekem valamiért ez a közhelyszerű fordulat, mármint, hogy a történet megesett, teherben maradt. Egy megesett, teherben maradt történet. Az történt tehát, hogy Jutka feleségem átvitt járasszéli tanyánkról, ahol mostanában, mint régen a gazdák, tavasztól télig mulatjuk időnket, Szegedre. És feltett, majdnem azt mondtam, feladott az *Inter Cityre*. Alighogy elfoglaltam a helyem, még el sem indult a vonat, én máris kibányásztam hátizsákomból könyveimet, szétszortíroztam a kis, ablak melletti asztalkán papirosaimat, és belemerültem, szinte belezuhantam olvasmányaimba. Közben persze saját verseimet is böngészgetve, ugyanis még ki kellett választani, mit fogok felolvasni pesti irodalmi estemen, a Budapest Broadway-en, ott egészen közel a patinás Művész kávéházhoz, ahol egykor, a hetvenes években, mikor Lea lányom még a Balettintézetben tanult, törzsvendégnek mondhattam magam, szinte természetesnek véve a homályos sarkokban valahol Mándy avagy Pilinszky intenzív inkognitóját, mint a szervezők mondták, egy igen kellemes emeleti szeparéban Erdélyi Herminával, a bácskai Gulietta Masinával, valamint a két Pesten dolgozó, zentai színésznővel, Szorcsik Krisztával és Mezei Kingával, amiből kifolyólag, inkább mesélnem kellene majd, sugallták a szervezők, összekötni a három csodálatos, éppen egyszerűségükben, minden manírtól, a pesti színészek keneteljességétől mentes voltukban csodálatos színésznő produkcióit, ám éppen ezért, annak a valaminek, amit majd magam olvasok fel, kifejezetten személyes hangúnak kellene lennie... Meg másnap a solymári Pázmány Péter Tudományegyetemen is kellett még felolvasnom, tehát az oda szánt verseket, a *Pesti partvist* nevezetesen, valamint esszéisztikus mellékdalait (esszéisztikus dalok!) is átfutottam, megpróbáltam eldúdolni, illetve hát elkántálni őket, ami persze nem is volt olyan egyszerű, mint gondoltam volt, közben hosszan tűnődve minőségük felett is persze, egy-egy zavaró töltelékszót, netán egész sorokat huzigálva ki, méricskélve hosszúságukat, immár inkább csak a hosszúságukat, mint azt Németországban megtanultam volt, ahol a felolvasásra való készülés valójában csupán az idő méricskéléséből áll, otthon leméred, kiteszed magad elé az órát, hangosan eldeklamálod az éppen aktuális szöveget, majd a helyszínre érve, a hangpróbán ismét leméritek immár közösen, amit kezdetben nehéz volt megszoknom, ugyanis miközben az ember lihegve önmaga átugrására, illetve hát a világ megváltására készül verse ördögi kis szerkezetével, történetének rejtett dimenzióival, tapintatos szigorral közlik vele, rendben, minden rendben, csupán öt perccel rövidebb idő alatt, liheghetsz, megválthatod, akár meg is döntheted a világot, csak az egzaktmód meghatározott időtartamon belül, ami, már mint ez a hideg méricskélés, közben téged is lehűt, nem lihegsz

immár annyira, a világot megváltani, megdönteni is elfelejted, csupán a lehető legpontosabban, a poénokat kidekázva, a mélyebbnek tűnő passzusokat kissé alámerítve, felolvasol, egyszerűen csak felolvasol, fel, ahogyan szöveget fel kell olvasni... Tehát inkább az összekötő szövegek motívumait próbáltam lajstromozni egy papíron: Hermina *Könyökkanyarjához* a ragyogó arany tengerit írtam fel, különös tekintettel a dráma első pillanatában a Balkán mélyéről érkező, a ház falának hajtó kamion által a ráájából kiűtött dalmáciai várromot ábrázoló festményre; Kriszta *Miquel Barcelójához* a felfeszített lovakat; Kinga *Azúr talpú Krisztusához* pedig a tengeren való járást kellene, gondoltam, kissé továbbgondolni, a tengeri aranyhegyének megmászásától, illetve a Járáson, a Pannon-tenger sziksóval terített fenekén való végtelen sétafikálásomtól, a bibiceket követő cikázó járkálásomtól, közben persze akár egy terepasztalon, jelezvén választott terepnumom – a Monarchia és Nagy-Jugoszlávia, illetve az Adria és Bácska szigorúan zárt egységét... Amikor is a sínek – jellegzetesen monarchiabeli – csikorgása közepette megállt a vonat. Mi történt?!, kaptam föl a fejem. Hol is tartok éppen hordozható irodalmi terepasztalomon?!, Gyorsan kilestem: Szatymaz!

Hogy kerültem most meg Szatymazra?!, kapott el hirtelen a pánik, né tán téves vonatra tettek fel, Balkánról a Balkánra tartok... Nem, semmi baj, nyugtattam magam, minden rendben, ugyanis ha Szegedről indul az ember Pestre, a vonat először Szatymaznál áll meg. Jól tudtam ezt, mégis mivel Szatymaz még nem lett feltételes reflexem részévé, első pillanatban megijedtem, hogy aztán a következő pillanatban már visszatérve a valóságba, valami kellemes boldogság áradjon szét bennem. Olyannyira, hogy majdnem felkiáltottam: Szatymaz!

Mivel ez kissé meglepően hangozhat, Szatymaz, éppen Szatymaz az egyike a legfontosabb helységeknek számomra. Ugyanis én nem ismerem Magyarországot. Én Szerbiát ismerem, Horvátországot, az Adriát, Szlovéniát, a Triglavot, Boszniát, Szarajevót, Montenegrót, Cetinjét, Petar Petrović Njegoš sírját, Kosovót és Macedóniát, meg hát ugye Velencét, Párizst, New Yorkot, Berlint, Koppenhágát, Szibériát, Birobidzsánt és Tokiót... Szóval mivel nem ismerem Magyarországot, képzeljük el, húszéves már elmúltam, amikor először jártam Magyarországon, kiszúrtam néhány magyarországi kisvárost, fájkkisközséget, ahogyan elneveztem őket – és alapos tanulmányozásukba kezdtem. Hogy megismerjem Magyarországot. Ilyen város még például Akasztó. Természetesen Leonardo da Vinci miatt. Ugyanis, mint köztudott, az egyik furfangos akasztói juhász, mint egy népmesében, visszaigényelte az áfát az *Utolsó vacsoráért*. Az én *Da Vinci-kódom* színhelye tehát Akasztó és Stadler, a börtönben búsuló juhász (lásd szülővárosom Bus-Bús nemzetségét, az ifjabb Bús Ottó tragikus életét, illetve hát a *Búsuló juhász* plasztikai problémáját körüljáró *Vezérkar* című kis könyvem) a főszereplő-

je, mert mondanom sem kell, a furfangos juhászt börtönbe zárták, ahelyett, hogy mint nagy konceptualista művészt, a magyar Duchamp-ot, ünnepelték volna... Valamint Pirtó és Áporka is ilyen kis helységek, fájkisközségek. Csáth írja egy helyen, tőle kölcsönöztem ezt a két fájkisközséget, tőle vettem át őket, hogy tovább viseljem gondjukat, hogy továbbra sem feledkezzünk meg róluk, azt írja ugyanis Csáth, hogy Szabadkát Budapesttől nemcsak sok-sok mérföld választja el, hanem a végtelen nagyalföld is, egy darab ázsiai síkság, amelyen a Pirtó és Áporka nevű állomások is vannak...

Egyszer megkértem Jutka feleségemet, hajtson be Szatymazra. Behajtottunk. Kiszálltam, megérintettem egy fa, szatymazi fa (meggy volt) törzsét, hangyák igyekeztek a piros kéreg sebén csorgó mézga felé, megkóstoltam azt a mézgat, majd megkóstoltam az egyik utcai kút vizét is. A szatymazi víz!, mondtam arcomat, szakállamat mosogatva, törölgetve, miközben továbbindultunk. Fiolába kellene vennem belőle, mondtam. Miből kellene fiolába venni?, kérdezte Jutka az útra koncentrálna. Szatymaz vizéből kellene fiolába venni, mint vett volt Chateaubriand a Jordán vizéből... Néztam a le-föl szálló szatymazi embereket.

Aztán, ahogy Szatymazról továbbindult a vonat, újra olvasgatni kezdtem. Ám egy idő után, fél óra ha múlt, azt vettem észre, egyedül vagyok a kupéban. A szó szoros értelmében egyes-egyedül a hosszú szerelvényen. Nem értettem, mi történt. Még hallottam Jutka feleségem utolsó szavait: Vigyázz, el ne veszelődj! Hát lehetséges, hogy máris elveszelődtem?! Itt gubbasztok egyedül valami ismeretlen helyen. Kilestem: Albertirsa, írta a helység nevét, amellyel még sosem találkoztam életem folyamán. Képtelen voltam felfogni, mi történhetett, hogyan kerültem Albertirsára. Mit keresek Albertirsán, hogyan következnek az én szövegeimből most egyszer csak Albertirsa?! Hová tűntek az utasok, miért hagytak itt, mi a fészkes fenére várom itt, Albertirsán, kezemben kétes papirosaimmal?! Minden bizonnyal nemcsak én választhatok fájkisközséget, azok, a fájkisközségek is választhatnak engem. Fázni kezdtem, mert már rég megszűnhetett a fűtés is. Akkor egy hátizsákos lány, aki tán valamelyik szegedi irodalmi estemről (*Életem legszebb irodalmi estéje*) ismerhetett, felszólított hozzám. Le kell szállni, mondta, siessen, pótbusszokkal visznek bennünket Ceglédig, siessen, mert itt marad örökre Albertirsán... Istenem, lehetséges, örökre Albertirsán maradok?! Baktattam a lány után a kavicsos, a sárban. Albertirsán. Majd felkászálódtam az egyik sárga pótbuszra. Cegléden pedig lekászálódtam, ismét baktattam a hátizsákos lány után a sárban, aztán friss kavicsos, majd a nagyrészt szépen újjáépített állomáson, minden jel szerint, gondoltam, Cegléd komoly csomóponttá lesz, felszálltam a pesti vonatra, amely már várt bennünket.

Egy házaspár ült a fölkében, ahová benyitottam. A hölgy, már elmúlhattott harminc, sőt az sincs kizárva, közelebb lehetett a negyvenhez, de mint

manapság a lányokéknak, neki is rövidebb volt az üngöcskéje, és ez hirtelen erős ütést mért rám: kilátszott a köldöke. Méla állapotomban, e korai bolyongásom, eltévelyedésem után, hogy ne sírjam el magam, hogy ne üvöltsek, máris beléje, mármint köldökének kis kagylójába feledkeztem – furakodtam remeterákként... Aztán ismét olvastam, bambán ki-kipillantva a tájra, a nagyalföldre, amely valóban nagy volt, jóllehet pontosan lehetett érezni, szerves egészet képez a mi szikes Járásunkkal, abszolút tudtam, éreztem minden szál fűvének ízét, éreztem minden madara tojásának súlyát, porának, sarának alkímiáját, felhőinek isteni festészettörténetét... Jóllehet egy pillanatra sem feledkezve meg ama gyöngyház szziromról... Amikor is kinyílt az ajtó, és egy hihetetlenül érdekes, menyétképű, sánta emberke lépett be határozottan. Igen, mintha csak tudatni akarta volna, itt most egy új időszámítás, a menyét éve, egy új helyzet veszi kezdetét. Jó napot, mondta. Felrakta csomagjait, tele elemóziával. És leült. Régi, szolid karórájára pillantott. Már rég el kellett volna indulnunk, mondta. Ha elindultunk volna, le tetszett volna maradni, jegyeztem meg, ugyanis olykor zavarnak a magabiztos, mindentudó emberek, mert hát ugye, egyáltalán miben is lehetnének biztosak, mit is tudhatnának szaros gatyájuk és sárguló körmük árnyalatának bizonyos összefüggésén kívül? Nem, mondta, ő már rég fenn volt, csak odaát, mutatott a háta mögé, valaki cigarettázni kezdett, azért pakolt át hozzáunk. Aztán még hozzátette, reggel, idefelé jövet nem késtünk. Ön reggel jött Ceglédre, és már megy is vissza Pestre?, kérdeztem. Igen, mondta. Csak körülszaladtam a rokonokat. És akkor szép menyétarca sugározni kezdett. Egy pillanatra, éreztem, derékban rövid üngöcskéjében a nőt is megigézte a menyétarcú férfi. Nem csoda, gondoltam, hiszen talán éppen a menyét a legcsodálatosabb, legkedvesebb arcú állati lények egyike, nemrég találtam egyet az istálló fényesre koptatott jászolában (évek óta nincs már tehenünk, lovunk), patkánymérget ehetett, mert hát én akkor még úgy tudtam, a patkányokkal harcolok, a patkányok rágták le egyik libánk fejét, s húzták ki komplett belsősegeit a kibővített végbélnyíláson, és nem a menyétkék, nem a menyétkékkel harcolok, így volt alkalmam a menyétkét, mint olyant szemrevételezni...

Cegléden mindenki orchideázik, mondta, a szimpatikus, menyétképű ember. Orchideázik?, kérdeztem köhécselve, mert teljesen váratlanul ért közlése. Igen, mondta, interneten keresztül kapcsolatban állnak az egész világgal, a világ összes orchideatermesztőjével. Elképesztő, mondta, milyen színvonalat ért máris el a ceglédi orchideázás! Rokonaim is mind orchideáznak. Mind kertész. Mint mi a feleségemmel. Csak ők nem piros diplomával végeztek a Kertészeti Egyetemen, mint mi. Mert mi a feleségemmel piros diplomával végeztünk. De mind kertész. És mind orchideázik.

Na mármost, mondanom sem kell, mennyire izgalomba jöttem. Hiszen egy abszolút költői motívum, egy lényegében még általam érintetlen költői motívum hevert előttem. És még hozzá mennyivel frissebb, mint az előbb lajstromozott motívumok! Igen, ott hevert a szó szoros értelmében kéznyújtásnyira. Ám, hogyan felcsípni?! Magamévá tenni? Az ablaknál ülő hölgy is megfeszült, csak most értettem meg, miért gondoltam volt az előbb szíromszerűen viaszosnak azt a bizonyos kagylót...

Igaz, Ceglédről tudtam ezt-azt. Például Illyés Gyula *Dózsa György a ceglédi piacon* című verséből. Amit szinte fejből tudtam, mivel egy időben antologikusnak számított, ma nem tudom, annak számít-e, s én minden antológiában, válogatásban újraolvastam. Meg az orchideáról is tudtam ezt-azt, sőt, az igazság az, nem is keveset, ugyanis mivel a *Tolnai Világlexikona* nem tárgyalja külön az orchideát, a Kosborfélék (vitézfű) alatt tárgyalja, én úgy gondoltam, az *Új Tolna*-ban külön veszem az orchideát, külön címszót szentelek ennek a legfurcsább formájú, drága virágnak. Tehát, úgy általában, rendelkeztem némi orchideakultúrával. Igen, rendelkeztem némi orchideakultúrával, ám az orchidea, mint olyan, nem érintett meg, nem lett költői motívumommá, talán csupán az a bizonyos gombafonál, amely nélkül az orchidea csírázása képtelen beindulni, meg a mézajak és a hímgöröngy került át intim papirosaimra, jóllehet igazán persze még ezeket sem melegítettem életre leheletemmel a szócikk hideg világában, annyira legalábbis, hogy verseimbe kötődhettek, hatolhattak volna, szóval nem tisztáztam, hogy az a bizonyos fonál (*mikoriza*) vagy hogy még mindig a fonalagnál maradjunk, a bibeszál ténylegesen köthető-e a tojás jégzsinórához, amelyen valójában az én egész költészetem, mint afféle köldökzsinóron – mikor e gondolatokhoz értem, hirtelen ismét mélyen, mélyebben, mint eddig, az asszony mézajakába (*labellum*) pillantottam, hatoltam pillantásommal, igen, ez a kifejezés jobban megfelel, mint a kagyló, szírom etc., szinte már benne a szeméremajak, szóval, hogy köthetőek-e a jégzsinórhoz, amelyen az én egész költészetem, mint afféle köldökzsinóron lóg, csüng a semmiben... Hú!

Ha lassítottunk, a menyétarcú emberke ki-kisietett a folyosóra, ellenőrizze, mi történik, hogy aztán beszámoljon nekünk a dolgok állásáról, illetve hát döcögéséről, mert az újonnan lefektetett síneken valóban éppen csak hogy döcögünk. Úgy éreztem, szétduzzan a fejem, akárha erekció előtti pillanatban, egyrészt a szócikk, hiszen még nem került nyomdába, másrészt egész költészetem, harmadrészt a konkrét virágban, mézajakban való leledzésem, észrevétlen tovább hatolásom, netán a köldökzsinóron a vaginájának valós mézajakába juthatnék, anélkül, hogy a férje, avagy a kis, menyétarcú kertész bármit is észrevenne... Igen, most nagyon kellett volna tartani a témát. Rá kérdezni valamire. Mondjuk, az orchidea csodálatosabbnál csodálatosabb légi álélőködőire, az ún. dajkáló növényekhez való viszonyának mibenlétére,

de ilyenfajta csevegés közben képtelen voltam ezekkel a dolgokkal előrukkolni, csak most döbbsentem rá, minden ismeretemen egyértelműen művészi vonatkozású, könyv-, illetve rossz értelemben papírizű volt.

Mert hát hogyan is festett volna, ha most ott a kupében, félig a nő hasában immár, Nabokov szép Proust-tanulmányáról kezdek értekezni, jóllehet Nabokov be is rajzolta a vadorchideát, a *Cattleya labiát* tanulmányába, amelyet Wilhelm Cattley-ről neveztek el, és mint megjegyzi, a klubrendezvényeken Anglia-szerte elmaradhatatlan az idősebb nők kebeléről... Igen, mert az *Új Tolnai* részére összehordott szócikk-anyagomban én éppen ezt a mozzanatot jártam volt körül, ugyanis az orchidea színét Nabokov a mályvához hasonlítja, különösmód éppen ebben a színben egyesítve a prousti idő lila tinta-színét, valamint mind a bíbor és a rózsaszíneket, amiben én részben meg tudom erősíteni Nabokovot, ugyanis magam is fölfigyeltem a mályva szerepére Proust nagy művében... Arról van szó, hogy én addig, tehát Proust ilyen jellegű tanulmányozása előtt, a szép fekete földet lilának tudtam, Proust viszont nem kis meglepetésemre, zseniálisan mályvaszínűnek mondja. Emlékezzünk csak arra a részre, amikor arról beszél, hogy nagyanja barázdált bőrű szép arca öregkorában, mint ősszel a szántóföldek, majdnem mályvaszínű lett... Summa summarum, azt akartam, azt óhajtottam volna ott a ceglédi vonat fülkéjében megkérdezni a kis, menyétarcú, sánta kertésztől, azt az egyszerű kérdést, de akkor nem tűnt ilyen egyszerűnek, lévén hogy minden orchidea vonatkozású dolog egyszerre tódult a fejembe, azt az egyszerű kérdést, amelyet a mai napig sem sikerült megtudnom: milyen is valójában az a mályvaszínű a vad orchideának? Hiszen nem mondhatom az egyik virág színéről azt, hogy olyan, mint a másik virág színe, mint ahogyan azt végső soron Nabokov is teszi... Ez a bíbor- és rózsaszínű, illetve lila tinta-szín persze hirtelen egyszerre, akárha a vonat, illetve a hölgy hasa rándulásának köszönhetően egész rózsaszínű, viola-, indigó-, flamingó- és azúr-kutatásaimba lötytyent egyszerre össze, s ez is csak még jobban, szinte alig elviselhetően nehezítette a dolgot, el sem is viselhettem volna, ha nem lett volna olyan kedves, izgalmasan kedves arca a kertésznek, ha nem vackoltam volna már előbb a nő köldökébe, netán máris mézajkába alant... Pedig ha sikerült volna feltennem ezt a kérdést, akkor az *Új Tolnai Világlexikona* végre megmondhatta volna, milyen színű is az a halványan vad orchidea, így egyelőre az én próbálkozásom olvasható a szócikkben, mármint, hogy az a csinosan festett virág tulajdonképpen színe a mályvaszínű és a mályvaszínű opál között van valahol, amit ott a ceglédi vonat fülkéjében, mondanom sem kell, a nő köldöke, mézajka igazolni látszott, vaginaszínű...

Belátván, a talált nagy motívumot az irodalom felől mégsem közelíthetem, érinthetem meg igazán, hirtelen arra gondoltam, netán a film felől viszont igen. Már a számon volt, megkérdezem a menyétképző kertészt, látta-e

véletlen Cassavetes *A kínai bukméker meggyilkolása* című filmjét? Amely éppen az orchideák miatt lett egyik kedvenc filmemmé, amelyet éppen az orchideák miatt választottam be a százéves film tíz legjobb alkotása közé... Ugyanis a film főszereplője, Ben Gazarra alakította jelentéktelen bártulajdonos, hogy megünnepelje kis bárjának gengszterektől való kiváltását, három legkedvesebb barátnőjének, bárja gyönyörű, feslett, gyönyörűen feslett táncosnőjének sorban egy-egy orchideát ajándékoz, hogy aztán magukkal vigye őket a gengszterekhez, ahol, miközben ők az előszobában várakoznak, ölükben az orchideával, Ben Gazarra újból elkártyázza kis bárját, s ahhoz, hogy ismét kiválthassa, most már komolyabb árat kérnek tőle, nevezetesen egy gazdag kínai bukméker lelövését...

Ám ez az orchideás rész a film elején olyan szépen, hosszasan és mégis mellékesen van megcsinálva, hogy külön kis filmként is megállná a helyét, ahogyan szerény véleményem szerint, külön hely is illeti meg a filmtörténet antológiáiban...

De végül ettől is el kellett tekintenem ott a ceglédi vonaton, ezzel a filmes megközelítéssel sem tudtam élni, hát igen, hétköznapi beszélgetésben hogyan élni Cassavetes egyik semmis részletével, így nem maradt más hátra, mint egy mostanában hallott hírt elismételni neki, mert azt szerettem volna, majd beleszakadtam, majdnem magam szakadtam bele abba az erőlködésbe, ne szakadjon meg az orchidea, az orchisfélék fonala, ne ejtődjön a csodálatosan mutatkozó motívum, ne zuhanjak alá a mézajak mellé, a semmibe...

A szingapúri magyar kolónia, szólaltam meg akkor végre, minden évben az Orchideák kertjében ünnepli meg 1956 évfordulóját...

Ám a kis menyétarcú kertész nem reagált, hirtelen behúzta a nyakát, egyértelmű volt, megijedt '56 említésétől, akárha egyik előző vonatos történetem, a *No politik!* kis főhőse, kisietett a folyosóra... A nő a hasára tette a kezét, talán, hogy férje ne lássa, min mesterkedem, ne vegye észre, mennyire betornásztam már magam, ne vegye észre, már az erekció határán, a mézajakban leledzek, a vonat által mozgatva ritmikusan...

Tíz perc ha múlt, amikor a kis menyétarcú emberke visszajött, öltözködni kezdett, majd csak annyit mondott még, hogy holnap orchideakiállítás lesz Pesten. Hol?!, kérdeztem mohón. Ugyanis arra gondoltam, netán megismerkedhetem a ceglédi rokonokkal, valamint persze arra is, hogy akkor mégis van valami lehetősége annak, hogy ne kelljen kicibálnom magam a hölgy mézajkából. Vajdahunyad várában, mondta. Ismét elámultam, amit ő úgy magyarázhatott magának, hogy nem tudom, mi is az, és hol is található Vajdahunyad vára, mint olyan. Ott van, mondta, az állatkerttel szemben, a Hősök terénél...

Igen, mondtam, jól ismerem Vajdahunyad várát. Jól ismeri?, húzta fel a szemöldökét a menyétarcú kertész. Igen, egyszer laktam volt benne. Vajda-

hunyad várában?!, kérdezte. Ön lakott egyszer Vajdahunyad várában?! Igen, egyszer laktam ott, mondtam, kivártam kissé, a hölgy is jobban rám tapadjon, laktam ott egyik szarajevói költőbaráttal... Hirtelen zavarba jöttem, nem is értették, mi a fenét beszélek ott összevissza nekik: Szarajevó, költő... Az van ugyanis, folytattam tudálékosan, hogy minden pesti múzeum rendelkezik egy vagy két vendégszobával, és ha valamelyik múzeum rendez valami értekezletet, fesztivált, akkor a többiek átengedik ezeket a vendégszobákat, na már most, így helyeztél el bennünket a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) a Mezőgazdasági Múzeum vendégszobájában, amely Vajdahunyad vára kis toronyszobája valójában, szocreál berendezéssel, ám igazán romantikus kis terasszal, a lehető legcsodálatosabb kilátással Pestre és Budára... Reggelente barátommal kiültünk a romantikus kis teraszra, és rendszeresen ott fogyasztottuk el első kávékat, és hát egy szarajevói emberrel kávézni az ugye egészen más, az egy valóságos rituálé... Ám a dolog kissé még ennél is bonyolultabb, szövegeltem immár teljesen megfeledkezve arról, hol is vagyok, kiknek is mesélek, ugyanis elszállásolásunk úgy történt, hogy elkaptuk a múzeum kulcsát. Éjszaka jártunk haza, a hatalmas Mezőgazdasági Múzeum volt a házuk, olykor kissé spiccesen, avagy egészen ittasan, fél éjszakát kóvályogtunk a Mezőgazdasági Múzeumban, hol az aratást, hol a sertéstenyésztést bemutató termekben pihenve, amíg végre megtaláltuk a lépcsőt, amelyen a liftig kellett kapaszkodnunk, hogy aztán, kiszállva a liftből, az egyik sarkon, egy feketére festett, törött gipszlóig érjünk, csak azt jegyeztük meg, a betört, fekete gipszlovat, ahonnan aztán immár csak egy kis keskeny lépcsősoron kellett felkapaszkodnunk a toronyba...

Ez a Vajdahunyad vári kaland azért is izgalmas volt számomra, mert a PIM egyik különös, hogy úgy mondjam, regényes alkalmazottja vitt a reptérre, hogy megvárjuk immár öszülő, monumentális termetű, ám annál gyengédebb lelkű bosnyák barátomat, majd ő vezetett fel bennünket a szobánkba. Jóllehet már közben a reptéren is arra lettem figyelmes, hogy mindent fotózz. Ki fotózott mindent?!, kérdezte idegesen a menyétarcú kertész. A kísérőm, aki közben elmondta, hogy ő félig-meddig orosz származású, Moszkvában élt soká... Rendben van, mondtam, de miért fotózol ennyit, miért fotózol mindent? Ugyanis például máris lefotózott egy embert, aki pepita kabátban, bajszatát fésülve, velünk keringett soká a forgóajtóban, meg le egy másik kopott emberkét is, aki egy vásott vulkánfíberrel forgott ott mellettünk, többé talán ki sem találva az ajtó üvegszerkezetéből... Igen, mondta a PIM-es orosz, félorosz fiú, mindent dokumentálok. Abszolút mindent, mondta, miközben egy rózsaautomatát fotózott éppen, amelyből a pepita zakós férfi egy csokrot váltott volt ki. És valóban így csinált, abszolút mindent fotózott aztán a Mezőgazdasági Múzeumban is, de számomra érthetetlen módon úgy, hogy közben praktikus teendőit is hibátlanul elvégezte, megmaradt ideális ide-

genvezetőnek, vendéglátónak... Amíg a toronyba, szobánkba értünk, minden semmis detailt lefotózott. Le azt a bizonyos törött gipszlovat is. Ezt a történetet csak az ő fotói mentén tudnám igazán elmesélni önöknek, az igazság az, már többször üzentem is neki, szeretném megkapni azokat a fotókat... Csak még egy történelemlékönyv kellene mellé, hogy a valós és a félig-meddig Potemkin-várban töltött napjainkat igazán el tudjam mesélni, persze, amikor történelemlékönyvet említettem, akkor egy a Boszniát tárgyaló könyvre is gondoltam, ugyanis barátom, egyrészt mindent közösnek nyilvánított, hozzám hasonlóan ő is Monarchiában gondolkodott, az Egyesült Európát, ahogy különben Nagy-Jugoszláviát is csupán ugyanazon térség különböző változatainak tekintette, minden közös, Zrínyi, Martinovics, mutatott a feliratokra, szobrokra, másrészt minden idegennek tűnt neki, ahogy különben Bécsben is, hol évekig élt, hol szintén töltöttünk együtt napokat, heteket, igaz, akármennyire tűntek is neki bizonyos dolgok idegennek, akármennyire bizalmatlan is volt az új nagyformák iránt, Gavriilo Princip, al-Kaida már nem válhatna belőle, s ez már hihetetlen előrehaladás lenne, ha ennyivel kevesebb Princip, al-Kaida még akkor is, ha később ezt a különös pesti élményét csupán egyetlenegy szóban futtatta ki, mégpedig a pestisben. Érdekes, mondtam, már rég észrevettem, minden balkáni barátom Bécsben, Pesten is az otthoni pestis nyomait keresik, azt, hogy a világban sincs másképpen, ott is pestis uralkodik, sőt ott leginkább:

*Imádok sétálni a császári metropoliszokban,
Nevük a pestis veszélyére figyelmeztet.¹*

Mondanom sem kell, menyétképű útitársam nem győzött csodálkozni, mennyire otthonosan mozgok a várban, a Mezőgazdasági Múzeum minden zugában, jóllehet különben sem értett semmit, egyszerűen elképzelhetetlen volt számára, hogy egy gyanús, felemás figura, aki itt összevissza beszél, rengeteg pontatlanságot halmozva magáról az orchideáról is mellesleg, aki közben valamiért állandóan Szarajevót emlegeti, istenem, mi köze Szarajevónak az orchideázáshoz, elképzelhetetlen számára az, hogy ez a figura élete egyik centrális helyén lakott volt, kóvályogott éjszakánként teremről teremre, emeletről emeletre, igen, ez teljesen felfoghatatlan volt a menyétképű emberke számára...

Ismét a folyosóra sietett, mert mintha lassított volna a vonat, jóllehet még nem voltunk Kőbányánál, meg minden bizonnyal azért is, tagolja valamiféleképpen az én immár valóban teljesen elszabadult, parttalan történetemet. Oroszország és Szarajevó között...

---

¹ Fenyvesi Ottó fordítása

De én tovább meséltem, mert éreztem, a nő jobban figyel, mint eddig, a szó szoros értelmében issza, szürcsöli szavaimat.

Már az én utolsó szarajevói és mostari utamról, a Neretváról, mint olyanról, a Buna torkolatában forgó szufíkról meséltem... Jóllehet nagyon is éreztem, azonnal valami egyszerűbb, direktebb kérdéssel kell előhozakodnom, különben furcsa vége lesz a dolognak, hiszen ezek az én elszabadult, parttalan történeteim nem vezetnek sehová. Mármint azzal például, hogy ők, piros diplomás kertészek, feleségével mit természetnek? És így is lett. Feltettem neki a kérdést.

Ami egyáltalán nem lepte meg. Azonnal válaszolt. Kaktuszokat, mondta. Éreztem, a nő bőre megrándul. Hatszáz fajta kaktuszuk van a ház köré épített, félig földbe merített három üvegházban, folytatta, hatezer példányban...

És már magyarázta is, hogy iskolákban árulják őket, a gyerekek szeretik a kis kaktuszokat, meg hát magyarázta, különben ők, kaktuszosok is, mint az orhideások, vásárokra, kiállításokra járnak, nemegyszer állították ki kaktuszaikat a Mezőgazdasági Múzeumban is...

Melyik az ön kedvenc kaktusza?, kérdeztem ismét csak próbálva visszavenni valamit a parttalan történetből. Igen, most végre mintha sikerült volna meglelni a hangot, s végre közel hajolva arcomhoz, akárha valami nagyon bizalmasat közölné velem, halkán válaszolt.

A *Safiria*. A *Safiria*?, kérdeztem a hölgy mézajkára pillantva, ismét feléje-beléje igyekezve, ugyanis hosszú utunk alatt már egész járatokat fúrtam magamnak... Igen, mondta: a dögkaktusz. És a szatyrokért, elemózsiával teli zacskóiért nyúlt.

Közben ugyanis megérkeztünk a Nyugati pályaudvarra. Eltűnt. Ahogy a nőnek és a férjének is egy pillanat alatt nyoma veszett. A tapadózár hangját hallottam utoljára, ahogy magára vette bélelt télikabátját, ahogy elzárta az utat, kis híján odacsípetve, levágva hímtagomat. Én átmentem a metróhoz, hogy az Árpád hídnál majd ismét buszra váltsak, és Pilisborosjenőre (*Weindorf*) utazzak. Alighogy megérkeztem, unokáim sorbavezettek szobáikon. Janka, legidősebb unokám, megfogta a kezem, hogy egy létrás szerkezetű kis állványhoz vezessen, a szoba napos balkonajtaja előtt. A kaktuszgyűjteményem, mondta. Mi ez?, kérdeztem ámuldozva, te gyűjtöd a kaktuszokat? Igen, mondta. A vonaton, kezdtem mesélni neki, megismerkedtem egy kedves kertészbáccsival, akinek hatszázféle kaktusza van, egyszer meg kellene látogatnunk, Cegléden minden bizonnyal a nyomára tudnánk bukkanni a bácsi pesti címének...

4. (Hárfakoncert)

Ha összekuporgat egy kis pénzt, Barnabás a kamrába megy. Nem a söp-rűkért, vasvesszőkért, se nem a fejszéért. Hanem azért, hogy leakassza a szögről, a meszelt falba vert kan kampósszögről a szatyrot. Barnabás, aki korán kel, mindennap hajnalban, s egész nap a földet nézi, gyakran talál aprópénzt, olykor víz áztatta papírpénzt, sőt pénztárcát, ékszereket is, de azokat mindig siet leadni a vállalat irodáján. A NATO-bombázás előtt is ugyanezt tette, ment a kamrába, hogy leakassza a szatyrot. De akkor a darálás öregasszonyhoz baktatott. Nyulainak hogy vegyen valamit. Szeretett az öregasszony több helyen aládúcolt, fényesre kopott, porlepte, ahogy Jonathan mondta, hamvas szentélyében. Sehol annyira. A daráló egy kicsit még a templomot is helyettesítette számára. Persze a vasárnapi hajnali misére is rendszeresen eljárt Barnabás, de ott egy kicsit feszélyezve érezte magát, feszélyezve az ünneplőben meg a képek, szobrok között sem találta a magát, a görében, a Tito-kép mellett lógó, hétfájdalmú szüzet jobban szerette, mert annak az arcát lassan átrajzolta, mintha neki, Barnabásnak rajzolta, hímezte volna át, hiszen szinte minden harapását követte, a papírpoloska. Valamikor dolgozott vele egy szép lány, akinek kiskorában beleharapott az arcába a kóbor kutya, s aztán összevarrták az arcát, s különösmód, attól a varrástól csak még szebb lett. A hétfájdalmú szűz arcán gyakran vélte áttűnni annak a lánynak az arcát is. Azok a kések pedig a vásári késdobálókat idézték Barnabásnak, aki gyerekkorában mindig arról álmodozott, kiáll a kések elé. Barátai mind a késdobálást gyakorolták, cirkuszi késdobálók szerettek volna lenni, csak ő álmodozott arról, kiáll, hogy köréje, hogy szívébe dobálják azokat a súlyosra kovácsolt késeket. Valójában igaz, fogalma sincs, hogyan is történt, mert valamiféleképpen beléje, szívébe is dobálták mind a hetet, de azokat nem látta, csak érezte... Szeretett segédkezni a darálás öregasszonynak. A mászára hordta a zsákokat. Olykor még a kis táblára is ő huzigálta a vonalakat, ő írta a számokat, békebeli krétával, mint egykor az iskolában. Ő vonta le a sápot. Az volt az érzése, ministrál az öregasszony mellett. De akkor a nyulai egyik napról a másikra elhullatták a szőrüket, pórén tekeregve kinyújban, nyüszítve kimúltak. Aztán sokáig nem akasztotta le a szögről a szatyrot. Megvarrogatta, nittszöggel erősítette meg a fül gurtnijait, amelyeket a végképp tönkrement redőnyökről vágott volt le. Amikor utoljára pucolták T. Olivér Homokvárán az esőcsatornákat, vödörben adogatva le a mohát, mert Barnabásnak volt a legnagyobb létrája Orbánfalván, valójában csak ő tudta kipucolni a századfordulós, soktornyú, szecessziós villák esőcsatornáit, látta, új, ahogy T. Olivér mondta, velencei redőnyöket rakott az ablakokra, egy alacsony növésű, kövér házaspár. Olivér ígérte, megismerteti Barnabást is az alacsony növésű, kövér házaspárral, akik most szakosodtak a velencei

redőnyökre, a tóparti villákban már mind kicserélték a régi redőnyöket, jól-lehet valójában méhészek voltak, a munka végeztével, mesélte Barnabásnak T. Olivér, meg is ajándékozták egy üveg mézzel, hiszen az igazság az, nála csinálták a legjobb üzletet, mivel a Homokváron kétszáz ablak van, egy üveg mézzel, mindenkit megajándékoznak, úgyszólván akik új, velencei redőnyt szereltek ablakaikra, azok immár mind az alacsony, kövér házaspárnál vásárolják a mézet, mert mint kitűnt, az övék a legjobb méz a környéken... Barnabás, noha régi vágya volt méhészekkel megismerkedni, segédkezni nekik, inaskodni náluk, különösen amióta vinnyogva elhullatva szőrüket, kimúltak nyulai, mégis úgy határozott, nem cserélteti ki a régi redőnyöket, hagyja őket úgy, súlyosan alázuhanva, nyáron hűvöst biztosítanak, télen pedig megvédik a nagy szelektől, hóviharoktól, valamint némileg megvédik a villája előtt ólálkodó gyanús figuráktól, legalábbis nem tudják, hol, melyik szobában tartózkodik éppen vasvesszejével, mert azért egy vasvesszőt Barnabás munkája végeztével is mindig keze ügyében tart. Azzal szedi fel az udvarban a szemetet, olykor a lehullott gyümölcsöt, lehullott falatot is, ezek a mozdulatok immár feltételes reflexeivé lettek, pedig ő, mielőtt behelyezték volna a városba, nem használt, ahogy ő mondja, nem élt vasvesszővel. A levelet és papírhulladékot szedő lányok, igen, de ő kizárólag a sétányok söprésével, ahogy szép, nagy suhintásait nevezte főnöke, kaszálásával volt elfoglalva. Most viszont, lám, a szó szoros értelmével él vele, a vasvesszővel él, noha ideje nagy részét még mindig a vesszősöprők kötésének szenteli, még ágyában is tart egy köszörült hegyű vasvesszőt, közvetlen az ágydeszka mellé csúsztatva. Barnabás különben is mindig ügyelt a szatyor állapotára, amikor gombot varrt fel ingére, gatyája, nadrágja sliccére, vagy szétmosott, szilvakék kabátkáját foltozta, ha már befűzött a tübe, mindig leellenőrizte, nem kell-e valahol megölni a viaszosvászonból készült szatyrot is. De aztán, mondom, sokáig nem akasztotta le a szögről.

Most a kamrába ment. És leakasztotta. Egy pillanatra megállt. Egér futott átlósan. A szög melletti kis ablakot pedig teljesen beszőtte a pók. A lebukó nap mintha még meg akarta volna mutatni a csodálatos művet Barnabásnak. Barnabás azt szerette volna mondani, szebb, a pók műve szebb, mint a kis, kövér méhész házaspár velencei redőnye. Jó érzés ismét megmarkolni a gurtnikat. Rég elhatározta, vág még magának azokból a vörös csíkos gurtnikból, érdekes, a darálás öregasszony zsákjaiban is hasonló vörös csík volt szőve, vág egy nadrágtartóra valót, ugyanis maradt egy nittszöge, könnyen át tudná szerelni régi, vásott szíjjáról a csatot, apja is gurtnival kötötte a nadrágját, csak az öregapja kötötte még kötéllal, de többé nem nyúlt a gurtnikhoz, ugyanis arra is emlékezett, egyik szomszédjuk gurtnira akasztotta föl magát, valami hasonló kan szögön lógott, papucsából kilépve ...

Barnabás hátratranszporálja kutyáját, kizárja a kertkaput, az utcára lép. És elindul a temető felé. Különben minden hajnalban, mielőtt felsöpri a saját frontját, a vasútállomás felé veszi útját, noha igaz, csak ritkán ül vonatra, átvergődik a síneken, Barnabás busszal jár be munkahelyére, Szabadkára, mert vállalata, a ČISTOČA buszjegyet biztosít számára, de útközben olykor párhuzamosan haladnak a vonattal, s akkor Barnabás is úgy érzi, vonatozik...

Mindig is szeretett a satyorral sétálni. Jobban csak hosszú létráját szerette szállítani, T. Olivérral közösen. Mindenki megnézte őket. Úgy tűnt, végtelen, igen, valamiért úgy tűnt, Barnabás lajtorjája végtelen. Jonathán egyszer arról beszélt Regény Misunak, aki különben nem kedveli a hasonló habedumát, mint valami pestis terjedt el a fürdővároska infaustusai között ez a fajta beszédmód, amiért a Vértó partjára húzódó kis, ókanizsai kolóniát, mindeneke előtt T. Olivért, valamint Elemért és Tihamért tette elsősorban felelőssé, de Barnabás esetében ő is minden tekintetben kivételt tesz, végighallgatta tehát Jonathánt, hogy minden jel szerint, le kellene mérni, gondolt is arra, megkéri Szilágyit, a földmérő festőművészt, aki valójában technikai rajzoló, végezzen méréseket Barnabás lajtorját illetően, mármint, próbálja megállapítani, egzaktice, miért tűnik végtelennek, mert szerinte, Jonathán szerint, arról lehet szó, van egy határ az emberek számára, amíg valamire azt mondják nagy, hosszú, de aztán, ha valamivel még nagyobb, hosszabb az a valami, megáll a tudomány, eljön a pillanat, amikor, mint Barnabás létrájának esetében, néhány fokkal hosszabb a létra, mint amilyen a hosszú, a nagyon hosszú létra, s itt már nincs más lehetőség, mint azt mondani: végtelen, viszont amikor az ember azt mondja: végtelen, egy pillanatra elbizonytalanodik... Rettentő létrán jár ő föl s alá, mondta Jonathán, aki különben tériszonyban szenved, még a sámlira sem mer fölállni. Meg a fejszét szerette még vinni a vállán Barnabás. Meg vesszősöprűit, ahogy Misu mondta, ez esetben ő is beállva a fűzfapoéták közé: szomorú söprűit, de hát azokat vittehozta szombat és vasárnap kivételével mindennap. Ha a létrát szállították, vagy a fejszét, a satyrot vitte, akkor Barnabás nem nézte a földet. Utoljára, amikor létráját szállították, összetalálkoztak a kordés Béla bácsival, aki épp tobozt szedett, végig a Kis fenyvesen, mert vannak időszakok, amikor kartont, száraz ágat gyűjt, most, mert hullott, éppen tobozt. Megálltak. Látszott, Béla bácsit is megigézte a végtelen létra. Nem mondta, de szívesen elcserélte volna kordéjéért, ami különben már Barnabás fejében is megfordult. Béla bácsi arról kezdett mesélni nekik, két öregasszony is oda akar költözni hozzá. De ő nem áll kötélnek. Mert mind a kettő prosti... Miközben az öregasszonyokat szapulta, az egyik mos rá, beföttet rak el neki télire, a másik pedig hajszálvékony, sárga levestésztát vág száz tojásból, egyre a létrát méricskélte, minden bizonnyal arra gondolva, erről a lajtorjáról a legmagasabb fákról is le tudná törni a száraz ágakat, Barnabás viszont arra, ha nem zuhanna le az

öreg, akkor képes lenne tovább kapaszkodni fölfelé, s a lajtorja ott maradna valamelyik östölgynek támasztva, sosem vehetné el, hiszen ki tudja, mikor, hány év, évtized múlva érne vissza, mikor akarózna ismét alászállani Béla bácsinak... Persze ha netán most is felbukkanna az öreg, Barnabást most is megigézne a kordéja. Többször tanulmányozta titokban, könnyen át tudná alakítani úgy, hogy egy szamarat lehessen elébe kötni, sőt már az is megfordult a fejében, hogy olyan szélesre állítaná a kerekeit annak a kordénak, hogy akár a sínbusz, az ezüst szamár után is köthetné, szamár-szamár... A minap összefutott a kispiazi vásáron Bus Károllyal, az idős juhásszal, s aki megígérte, néz neki a Járás környékén egy olcsó szamarat, olcsóbbat, mint azok voltak ott a kispiazi vásáron, ahol már Barnabás is alkudott volt számárra, mert aki vásárra viszi, az megemeli az árát, olyan embert kell találni, akinek már arra sincs ereje, tehetsége, hogy vásárra vigye szamarát...

És akkor valaki a nevét kiáltotta. Barnabás! Nem Béla bácsi volt. Ő már nem kiabál. Csak húzza a kordéját, szedi csöndben a tobozt, annak örül legjobban, ha magától hullik kordéjába a fáról, olyankor mindig kiegyenesedik, felnéz, megkeresi a mókust, a fenyőpintyet, balkáni gerlét, feketerigót vagy a macskabaglyot, amely éppen lelökte neki, mosolyog, beszél hozzájuk, de van, amikor magával az Istennel beszélget, ugyanis azoknak a tobozoknak, amelyeket az Isten lök, ejt alá, ejt, akárha direkt Béla bácsi kordéját célozná, ne kelljen már annyit hajolgatnia, egészen más az esése... Barnabás! Fizand Tivadar jellegzetes alakja tűnt fel a Bartók utca sarkán. Lohol át hozzá a homokon. Fizand Tivadar, a francia–lengyel származású, ám kifejezetten magyar érzelmű, nyugalmazott vegyész, selyemkóróra (vaddohány) szakosodott méhész (aki nem ismeri a velencei redőnyöket szerelő alacsony, kövér méhész házaspárt, vagy talán mégis ismeri, csak amatőröknek tekinti őket) mindig talál valami izgalmas lokális ügyet magának, nem lepte meg tehát Barnabást loholása. Már napok óta kereslek. Engemet?, kérdezte csodálkozva Barnabás, ugyanis őt, különösen amióta meghalt a Schuster úr meg a tanító bácsi, senki sem keresi. A Schuster úr szőlőjét segített gondozni, kacsazott, nyesőzött, permetezett, a tanító bácsinak pedig a pálinkafőzésnél asszisztált, Barnabás merte át, húzta haza, a tanító bácsinak is volt egy kordéja, igaz laposabb, mint Béla bácsié, a cefrét, Barnabás szeretett cefrével dolgozni, Schusterné egyszer arról mesélt neki, a lánya egy parfüm- és aromagyárban dolgozik valahol az Azúr-parton, amerre úgy nő a levendula, mint errefele a búza, és vitt mutatón a cefréjükből, birsből, őszibarackból, szilvából, és a híres mérnökök, híres orrok mind csodálkozva szaglászta, ahogy Schuster úr hozzátette, egyszerűen megállt a tudományuk, a bácskai cefre illata lepipálta az azúrparti parfümgyár illatbázisait... Fizand egészen közel jött hozzá. Barnabás érezte, komoly dologról lehet szó. Igen, ez egyértelműnek tűnt, most valóban komoly az ügy. Várta, hogy kifújja magát.

Barnabás, hajolt még mindig zihálva az arcába, hallsz te valahonnan zenét kiszüremelni? Zenét kiszüremelni?, kérdezett vissza Barnabás elámulva. Előbb arra gondolt, azt mondja, hall olykor zenét kiszüremelni a földből, ha szomorú vesszősöprűjével elhúzza a cserebogarak fölül a homokot, ha megnyitja lyukaikat, s mocorogni kezdenek, kirepülnek a sárga cserebogarak, hallja azt a kánikulában rezgő, balkáni gerlek, kabócák hangjából szövődő függőnyt is, amely, akárha egy zeneszerző irányítása által, a Jóna borbély gyöngyből és szifoncsőből (kanülből) fűzött függönyének hangjával vegyül... Nem, nem hallok semmit kiszüremelni, mondta zavartan dadogva. Vagy valami furcsa csomagot nem láttál cipelni errefele az üres utcákon?, kérdezte arcát kémlelve mereven. Barnabás kissé megijedt, Fizand nem tudta eldönteni, sír-e most Barnabás, avagy vigyorog éppen, a háza előtt talált – látott (mert fogalma sincs, mi is volt az, mi lehetett benne, honnan került, pottyant oda, mi is lett a sorsa) vulkánfibre gondolt, netán még mindig az után kutatnak, egy napon még majd a rendőrök, a felügyelők is közrefogják az elhagyott, ahogy Jonathán mondta, árva vulkánfibre ügyében, mint fogták volt többször közre Barnabást, amikor hajnalok hajnalán olyan ház előtt találta éppen fölsöpörni a járdát, amelyben az éj folyamán gyilkosság történt, egész családokat mészároltak le, se zenét szüremelni nem hallottam, se furcsa csomagot cipelni sem láttam errefele az üres utcákon senkit, csak a Béla bácsival találkoztam a minap, de ő szorosán összehajtogatott kartondobozokat szállított éppen... Béla bácsit már vattatára fogtam, mondta Fizand Tivadar. Béla bácsi süket. És zöldhályog van a szemén. És két vén prosti üldözi, el akarják magukat vetetni vele...

Két hete sincs, mondta Fizand Tivadar bizalmasan, halkabbra véve a szót, megnyugtatta a riadt Barnabást, valami furcsa csomagot vett le a sínbuszról egy hosszú porköpenyt viselő, borostás képű idegen alak. Az állomásfőnöknő említette. Molyette, fakó ágyterítőbe volt göngyölve. Mi?, kérdezte Barnabás. Az a csomag, mondta Fizand Tivadar. És ismeretlen irányba távozott vele. Az állomásfőnöknőnek nem volt ideje odafigyelni, ugyanis tovább kellett indítania, Szabadka irányába, a szerelvényt. Napokig faggattam. Míg végre eszébe nem jutott, hogy miközben az a köpenyes, borostásképű alak levette a furcsa csomagot, nem volt egyszerű levennie, igaz, állt ott egy szegedi diák, de azt nem engedte a csomaghoz érni, szóval, miközben levette: mintha valami megpendült volna. Ahogy a régi ágysodronyok pendülnek meg olykor, szinte maguktól... Valami megpendült, tűnődött el Barnabás. Tudod, Jonathán talált egy gyönyörű réz ágysodronyt a depónián, mondta Fizand, hazavonszolták, még Regény Misu is segédkezett neki, kölcsönkérték, kibérelték valójában Béla bácsi kordéját (tele tobozzal adták aztán vissza neki). És Jonathán felszögezte a falra... Mit?, kérdezte Barnabás. Mit szögezett fel? A rézsodronyt, mondta Fizand Tivadar. A fal közepére? Igen, mondta Fizand.

A fal közepére szögezte azt a ragyogó rézsodronyt. És úgy akart aludni, függőlegesen?! Igen, mint az a függőleges fakír, akiről T. Olivér mesélt... Amikor Misu először megpillantotta azt a rézsodronyt, azt mondta, tudod, ő nem szokott ilyesmiket beszélni, lehetséges, a nap is téglalap alakú, mint ez a rézsodrony... Aztán, a következő napokban sokat beszélgettem az esetről, a titokzatos csomagról Cilikével, aki egész életében a zeneiskola könyvtárában, kottatárában dolgozott. És gyanút fogtunk. Gyanút?, kérdezte Barnabás, aki semmit sem értett, sőt máris kimerítette Fizand beszédmódja, ami valójában nem sokban különbözött a magyarkanizsai kolónia, T. Olivér, Elemér és Tihamér habedumájától... Már ment volna. Igen, folytatta Fizand. Gyanút fogtunk, mert valamicske kopott aranyozás is kicsillan az ágyterítő alól. Előbb valami velencei tükörré gyanítottunk, de aztán mindinkább arra, hogy netán hárfá lehetett. Az a valami. Abban a molyette ágyterítőben. Hárfá?, kérdezte Barnabás, aki életében először ejtette ki ezt a szót.

Hárfá?

A hársfákról szeretett volna mesélni, arról, mit jelent hajnalban egy virágzó hársfával szegélyezett utcát söpörni... Aztán meg az égi hárfáról, arról netán, hogy éppen az ő lajtorjáján vitte fel, az ő lajtorjájáról vitte vissza az égbe a hárfát az a köpenyes alak, mert hát Barnabás számára a vasút kátránnyal itatott talpfái, a határ felé futó sínpár sem jelentett mást, mint lajtorját, egy vízszintes, végtelen lajtorját... De nem szólalt meg, mert csak további bonyoldalmakat, elágazásokat idézett volna elő.

Lehet, mondta Fizand, egyáltalán nincs kizárva, koncert volt... Avagy lesz. Koncert. Hárfakoncert lesz Palicsfürdőn... Mi Cilikével nem élénk túl, ha lemaradnánk. Az első hárfakoncert Palicsfürdőn! Mert Magyar László, a mi nagy helyörténetünk kutatásai szerint egyértelműen megállapítható: Palicsfürdőn, története folyamán, még egyszer sem tartottak hárfakoncertet. Ha zenét hallasz kiszivárogni valahonnan, szólj be Cilikének, ott a stelázs in a mézescsöbröd, ugyanis Barnabás olykor kapott Tivadaréktól egy-egy csöbör selyemkórómézet. Mondta Cilike, új mézeskanalat vettél. Az új mézeskanálról már tudott volna beszélni Barnabás, ugyanis minap a piacon valóban talált egy kézzel faragott s nem esztergályozott mézeskanalat, de most már indulnia kellett. Fizand is loholt volna tovább, hiszen nincs kizárva, éppen ma lesz az a koncert... Noha azt sem zárhatjuk ki, lépett még vissza Fizand Barnabáshoz, a koncertet már meg is tartották. Ugyanis P. P. Howard Jenőke mintha hallott volna valamit kiszüremelni a Ljubibratić-villából, ott szemben a Penavin-villával, a nemzetközi útnál, sokáig faggattuk Cilikével, és találtunk is némi fogódzókat, amik alapján Händel *Hárfakoncertjének* egyik átíratára kezdünk gyanakodni, de aztán amikor kiszálltunk a helyszínre, kitűnt, az egyik rozsdás drótkerítést fújhatta a szél, jöllehet az ilyen dolgokban sosem is lehetünk egészen biztosak, mindenesetre a zeneiskola könyvtárá-

ban megtalálható egy ilyen átirata Händel *Hárfakoncertjének*, amit mégsem tekinthetünk egészen véletlennek... Cilikének már sikerült, ezt csak veled közlöm, Barnabás, meggyőznie az egyik zenetörténészlányt, diplomamunkájául ezt az imaginárius palicsi hárfakoncertet válassza... Igaz, mindennek ellenére úgy határoztam, előlről kezdem a nyomozást, ismét meglátogatom az állomásfőnöknőt, tudod, az én francia nagyapám vezényelte le ennek a Szeged–Szabadka-vonalnak az építését, nem csoda, hogy éjszakánként még most is itt száguld el Athén felé a Puskin expressz...

Barnabás végre szabadult, szatyrát lóbálva baktatott tovább, hogy a temetőnél balra forduljon. A palicsi temető nem létezett Barnabás számára, neki a kispiai temetőben volt sírhelye, fenn a domboldalon, ahonnan rálátni a téglagyárra, amelynek agyagbányája közepén valamiért egy óriás fejformát ástak körül az évtizedek folyamán az emberek, s az a behemót fejforma a temető dombjának, a Telecskai-dombok végnyúlványának magasságában volt, körülé egész mamutokat ástak ki, Barnabás úgy érezte, oda fekszik vissza, a kék agyagba a mamutok közé, ezért nem látta most sem a palicsi temetőt, rögtön a halas felé fordult, akinek itthon volt a lánya, ha nyitva a nagykapu, talán látni is fogja, meg látni a kis vörös halast is, amint egy ólomcsővel veri szét a jégtömbökbe fagyasztott tengeri szörnyeket... Még két ház előtt kellett elhaladnia.

A gilisztatenyésztő, ahová Barnabás tulajdonképpen indult, a halastól számított harmadik házban lakott.

Vigyázva nyitott be. A gilisztatenyésztő éppen egy hordóból szerkesztett tusoló alatt mosakodott. Meztelen. Anyaszült meztelen. Most fejezhette be a napi munkát. Ahogy meglátta Barnabást, elzárta a csapot. Ha másról lett volna szó, elzavarta volna. Barnabás külön eset. Barnabás az egyetlen, aki nem bizniszel a gilisztákkal. Mások mind telepeket akarnak alapítani, gyorsan meggazdagodni. Leginkább vidékről, Belgrád környékéről érkeznek, de érkeznek olykor Szegedről, Szolnokról is. Gyorsan meg akarnak gazdagodni a földigilisztákon. Barnabás, hogy ityeg a fityeg?, kérdezte a gilisztatenyésztő, egyelőre nem mozdulva, várva talán, hogy a víz gyöngyszemei szépen, komótosan leperegjenek vörös testéről, számbőgetőjéről. Az embernek ki kell mosnia a segge lyukát, nem igaz, Barnabás?! Hahaha!, nevetett jóízűen, ám még mindig nem mozdulva. Eddig a vakondokkal, sündisznókkal harcoltam, de újabban már a cickányok is kezdenek ideszokni. Barnabás, az igazság az, egész nap harcba állok. Hiszen a varasbékák, százlábúak is betörnek. A minap a 4-es boxban egy százlábúfészket fedeztem fel!

Barnabás legtöbbször három kilogramm földigilisztát vásárolt, olykor egyet csupán, de volt eset, ezeket Barnabás ünnepeknek nevezte, mint ez alkalommal is, amikor öt kilogrammot. A tenyésztő hozta a villát. Úgy, meztelen. Anyaszült meztelen. Répaszedő villát használt, azzal emelte ki a nyüzs-

gő, gyűrűs, hús-vörös masszából a kívánt anyagmennyiséget. Lemérték. Alig kellett hozzáadni egy-két marékka. Furcsa egy pillanat volt ez. Ahogyan a meztelen, hájgyűrűkkel teli tenyésztő vörös teste a nyüzsgő halmazhoz hajolt. Barnabás megijedt, végül a tenyésztő is a szatyrába tekeredik vörösen, zsirosan csillogva. Afféle ráadásként. Sietett fizetni. A tenyésztő egy kődarabot helyezett a pénzre, visszament a hordó alá, újra megengedte a vizet, folytatta a mosakodást. Barnabás kilépett az utcára. Arra gondolt, már nem sokkal többet bírna el a szatyra, igaz, öt kilónál sosem is vett többet.

Most lassabban lépkedett. Az élő teherrel. Be-belesett a gledícsia- és a bodzabokrok alá. Valamiért oda szerette leginkább kiönteni őket. Olykor széttárta a szatyor füleit, gyönyörködött a gyűrűs rózsaszín-vörös lények ragyogó nyüzsgésében.

Féltérde ereszkedett, és kiöntötte az anyag negyedét. Kicsit kivárt, gyönyörködött bennük, ahogyan szétterülnek. Ha hosszabb, vastagabb gilisza tűnt fel neki, azok mozgását, kígyózó táncát kissé hosszabban figyelte. Majd ment tovább. Másodszor az egyik elhagyott kert (a tulajdonos Magyarországra költözött) düledező kerítése tövében lévő árva földdarabra ereszkedett féltérde. Harmadszor pedig két őstölgy között az elvadult tér kifényesedett, megfáradt sávjára. Mindig ügyelve, hogy a kiválasztott sávok árnyékban legyenek, ne kapják direktbe, ez a tenyésztő szava járása, az ultraibolya sugarakat, azok ugyanis szétrombolják vörös véresejtjeiket.

A kerek kiskútnál kimosta a szatyrot, megmosta a kezét, az arcát. Barnabás ballagott hazafelé. Mint aki jól végezte a dolgát. Még megeteti a kutyát, gyönyörű farkaskutyáját, Karcsit, s akkor már el is érkezik az ima, a nyugovóra térés ideje. Olykor álmában Barnabás még hallja a Puskin expressz rikoltását, noha nem mindig könnyű azt megkülönböztetni az állatkert oroszlánjainak, páváinak hangjától, sőt olykor immár ama hárfakoncert hangjait is hallani véli, ama hárfakoncert hangjait, amelynek részleteit, nem férhet hozzá kétség, Fizand Tivadar előbb-utóbb ki fogja deríteni, az a palficsfürdői hárfakoncert valóban talán még meg sem is történt, de ez még nem zárja ki azt, hogy Barnabás álmában már hallgatózhaszon irányában...

Tolnai: a Tisza

Verseidet olvasom napok óta,
homokzsák nappalok és homokzsák éjjelek,
verseidet olvasom fuldokolva
(hol a vers vége?
hol a vers széle?
– nem akarok elsüllyedni!),
napok óta Wilhelmed nyomában,
a szőke Tiszából a szőke Tiszába,
caplatva, jegyzetelve,
papírjaimat lebegtetve, akárha leveles
uszedékfát ringat a zavaros víz.

A sétányig ér már a rossz ár.
Vizeletszín, szőke Styx –
látásom gőzébe mállik.

Buldózer simítja a homokot,
vers (homok)szemcsék csikorognak,
kri-kri,
elviselhetetlen zene,
szögesdróttal húrozott gitár,
cirkulár sikít,
kri-kri,
versreszelék szanaszét,
óriáshal májából fűrészelték,
óriáshal májából reszelték,
a Tolnai-térkép citromhomokját kavarja,

hullámverés dobja a partra
(melyik a Tisza jobb partja?
melyik a Tisza bal partja?).

A hízelgő folyó hídjai felszaggatva.
Homoksárga papirosokon hemzsegő
lárvák,
pakkpapírra festett pointillista csatakép.
Mert most a folyó műveli a költészetet –
a cián
végre lefőlözte virágait,
kioltotta metaforáit.
A hold halott –
holt tükrébe néz a hal.

Ha vállammal meglököm a szekrényt,
a tiszavirágok úszkálni kezdenek
az alkoholban.

(Néha a lustaság szüli Jézust,
a finom kezű halászt.)

Ha július, akkor rák:
a külső váz mészsóktól páncélszerűen kemény,
ollós láb,
csápok és rágók,
a szűznemzés sem ritka,
tengerekben és édesvizekben
langusza, homár,
folyami rák,
fenéklakó...

Ceruzád száraz ág,
kivirágzik a fenékbe szúrva,
füzeted üres lapjai között
az iszap finom kóciapapírja.
Radíroddal rák hátrál.
2000. július 5-én 60.
Rég összetört a két kicsi szék, a 44.
60:
egy begömbült, egy ép láncszem
(csupafog Wili bandzsítva néz).

Tehát a fenéken birkózol:
mily zöld az iszap!
A dalból vízbe ugró béka körei
elhalnak az éj bársonytonnái alatt.

Pontosan tudod, meddig ért,
hol halt el szép gyűrűzésed.

– Ezek az ismétlődések
ezek a körök,
igen, ezek a körök végre
munkád törvényszerűségeit mutatják
(a gyerekek körénk is kört rajzoltak a vízen),
ahogy T. Beáta írja verseidről:
epikus hömpölygésűek
impulzusok fáradhatatlan áramlása,
nyelvi próbálkozások önmagukba visszatérő
körben gyűrűznek stb.
Tehát a víz állaga,
költészeted a Tisza
(melyet nemcsak nézni, szemlélni,
lesni, hanem megérinteni is
akarsz,
úszni benne,
egyesülni, közösülni vele).

Árvízveszély idején
műanyag zacskóba dugni ezt is,
ezt az orgonalila monográfiát,
ezt az oly nagy kincset érő
paksamétát,
és csak huhogni,
ha jön az árvíz!

Éjfél után majd beömlik a vízszag.
Virrad.

Ismeretlen hullát találsz zöld partodon.

(Szolnok, 2000, 2007)

Pokolkerék

A Fürtfejű magához hívata Ágoston hajnalán, mindjárt a barétközi nagy ásás harmadnapján, ama kerékmű irányzója nemde te valál, kérdé, s választ nem várva, repülésünk vízfakasztó varázsjátéknak nevezé, s kétszer is kérelé, ama hasznos játék sok-sok okát mi ásózók vajon megmondhatnánk-é, s mit úgyan, szálldosva végbe vivénk mi módon világra arra elménk? – Szabadulásunkat erősen megreménylénk, ennyi vala csupán az titkok titka, miről uraságod az imént oly ritka türelemmel faggata, hallatám hangom, de az úr ezt már elfülemlé, s fedetlen fejit egy plánum fölé hajtva mélyülő hangon az rouage-ok helyeit sorolná, ám Csicsó neve után elméje megmakacsoda: hogy is mondád, mi a csuda? – Hát uraságod miként gondolta ez pocsbéli geographiában okni, hahogy az güblis házbul szokott volt ez mocsolyákra csupáncsak szájongni, kiáltám, s ez utolsó szóra a Fürtfejű megharagva, az plánumra nagyot csapva visszhangzá: szájongni, szájongni, mondád, netántán elvárnád, hogy tarajos cristatusként magam limbusokban mártóztatnám, s én szavát nem figyelve imigyen folytatám: Csicsónál forog Lujza – nevét Kalányos hajcsár lappvirága után kapta –, mit Remancnál állítanak annak neve Mándá – igrén hívják az utcai nőt, kin a szondi Ádám szégyent teve s a rabszolgálat okán nászra nem léphetett véle –, Nadályosnál csattog haragos Nadina – e nevet viseli Nepergaty rendész csúfságos leánya –, Pangár kerekke Panca – Panna, szép csöcsű Panna... –, és rossztói Rosalie! neve onnan jöve, az taposók láták, tóban locsikázik Rézmánnal cigánylány Róza, akárha ciliciumtul szabadulna, lila szoknyáját a bozótra úgyan veté, és az trombitást ádázzal éteté, ki – ez fütől-é? – a rouage-rul észvesztve még aznap a mélybe ugrott volt, s felnyársalá a kerék zápja...

Az tudós fejit tőlem elfordítva korsóbul kümmelt kortyolgata – e remédi-umtól oly erősen fűttetett indulata, hogy levettetett szájának minden zabolája –, berzsenyes szemmel zúgolóda, az építést fundáló urakrul, beértve a csá-

szárt is, nagysok ocsmányságot monda, mindazért fejít vették volna, hahogy bárki meghallaná. Tán ez okbul végre megneszűde, s magát öszveszedve iménti manérját megszegyenelé, s asztalához lépni szívesite, pohárkába az nedűbül nékem is töltve s az sok böcsmélést befejezve az chenalépítés hasznosságát ösmérteté, s beszédje mihamar az rouage-ok alkottatásának módusára átkanyarga. – Ama monstrumot nem-é egy föstményről rajzolád? Az öntéseknek miféle számokat adtál volt, nem-é akarattal, hogy annyi száz ember szörnyetholt, nem-é parancsolatra tevéd, mondd? Parancslód ki volt? – Elszörnyülék. Az nagyagyúnak hátat fordéték, az taposógépekrül több szót senkinek sem ejték, az güblis házba többé bé nem lépék, hanem az ásózókhoz visszatérék, Kígyószisznél érem utol őket, hol köztök elvegyülék, mint társi közt a varsábul szabadult kárász.

(Boglyas fejű férfi – a Fürtfejű? – arc, kéz, láb nélküli – befejezetlen? – ábrája alatt az ásókerekék rajza fekete tintával készült, jelezve cifrázott barna betűkkel: Lujza, Mándá, Nadina, Pancsa, Rosalie. Mintegy két centivel a rajzok alatt öt égésnyom látható, valamennyi átütötte a papírt.)

Jolán alkonyultán felpiperézett híres vendégek, kik Béts szívébül, úgy mondák, a vízépítés erányítóiként magátul a császártul jövének, a güblis ház árnyékában a Fürtfejűvel pihenének, s otkolonyos parókájuk útviseelésben megkócult hajhurkát igazgaták, gyöngyfüzérekkel hintett asszonynépnék fecsegének a somszín bordói fölött, és a hölgyek pudros orcájok feléjük fordéták, s akár gyöngyöstyúk ha fejít a szóródó mag felé tartja, nyakuk merevítve lesék a szót, mi nem vala más, mint hosszú hanta, das ist ein billiges Unternehmen, und eiligt wird es sich auszahlen, hallgatám az martról, hol lón nékem is rövid kiüdülés, ugyan ösmét rabok felvigyázására valék bízva, kik felgyültének a csolnakoknál mik az óbori muzsikamestereket odaszálléták, s ezek az fenti urak szórakoztatásához éppen a furollyákat és a hangosfákat és a gordonokat próbálgaták a homokos vízszegély fölött ütemre dobbantgatva, midőn túlfelől, a remanci rétről a taljánok feldalolának, tranquilla bandu, pobera mischina, nyugodtan megyek, szegény és nincstelen, ez itt követ engem gonosz szándokkal, becstelen... ki gyötör minket kegyetlen... nem is sejtí, hogy Isten a rosszat eltörvénykezi... És az hölgyek, mert a dallást nem érték, szájok csücsörgetve a halandzsát leinték, és míg a hangászokban az ének halatán megfagylyalóda a kotta, ó, mily szép ez ösmeretlen nóta, sóhajtozák a pihegő keblek, mitül a bor megrezdüle a könnyű üveg pohárban. A Fürtfejű, ki a Divina comediát Rómában fejbül megtanulta, asztaltul pattanva hajcsárért ordéta s verést parancsla, hájkóros Mátus töstént korbácsért nyúlt, és indult

Remanc felé nagy hasát felfogva, s mint konyhán a vízgőz, mi a földöt emelgeti, sipolygott tüdője a remanci mart felé futtában, szintoly nemkésve pattanának az martra a polizeiók hármassorban, s a remanci rétrül az ütlegetésre és a jajgatásra a vízi madarak szerterebbenének. S akkor Sikárnál folytatóda az ének: lássátok, testvérek, rajtunk az ország-világ terhe... És mérhetlen csönd lőn Remancnak, Sikárnak, Hódhátanak, Sáring langy vizének fölötté, ideköltöze a világ minden csöndje, vélém, Sáring martján megdermedt tőle az erdők levele s minden nádszál és a mart minden növénye, és akkor, mint kit bírái szólni engedtenek végre, Sáring vize felhörrent ama hosszú csöndbe, és attul a hangtul mindenek, kik ott üdözének, elsemmisedének. Vala az oly ösmeretlen zaj mindenikének. Pedig csak a sárga köd emelkedett a víznek fölébe: kérészek szálltak fel nászra ama estének előtté, s ha hinném a remanci pórnép mendemondáját, állítnám, a mélyből az rovarokban felsereglett a vízbe fült szerelmesek lelke. És ama élő köd eltakará a sikári ásózókat, és lőn tőle a hajcsároknak rövid vakulása, sásosban szétfutása, iszapba fulladása, és az éneklők a veréstül megmenekvének. És a vízépítés erányítói a nagy röpüléstül oly nagyon megrémülének, hogy az rovarok felé szünetlen csapkodának, sikító hölgyeket feledve, poharat feldöntve rikongának, was ist das... was für ein Scherz..., was für ein Unglück... mach ein Ende, lármájukból csak ennyi elegyült a nagy zizegésbe, s hogy a Fürtfejű segítségül nevemet kiáltá, meg se hallám, s midőn ama röpdésők seregletének lőn végnyugovása, a nagysokaságú rovarostek tösténti seprésére parancsla az güblis háznak körülte, praacceptumát én bizony pirontság nélkül elfülelém, pedig az keleti nagyobbik ablak firhangját mintha Olyana grófnő lebbentné, jól látám, ő állott ottan, szeléd kezének gyöngéd mozdulását felösmerém, ám hogy jobban megszemelém, nem vala az ablaknál senki, csak a szellő surrant által a setétlő szobán. Mindent odahagyva indulék nyugatra, a csicsói fakiülte martra, s holdkeletkor hajlékomban lenyugvék. Az éjjel pedig sokféle álmokat láték. Vala köztök egy gyönyörületes játék: vízirovar valék, iszapbul rajjal fennen szállék vizeknek fölötté, és a meghaláshoz közelíték, ahogy felfelé repdesődék, a fölhőig, hol Olyanámmal szerelemnek igencsak örülék.

(A güblis ház ablakát barna tintával rajzolták, felét halványlila folt fedi, a fehéren maradt részen nőalak körvonalai bontakoznak ki. Az ablak alatt apró betűkkel: Szeléd kezének gyöngéd mozdulását felösmerém.)

Százhetvennyolc napja, hogy az Nagy Kerékmű Sáringot a csicsói martnál megérinté, s a Koldus, a bicegő barát, ki az egész felturkált martokon a véggyöngült rabokat imával segélé, öt napja el nem hallgattatja szavát arrul, hogy a vízépítői próbálat rosszul sikeredett, mint a tarack magva, ha a szél a mezőháton szerteszórja, Rossztótól Sápérdig s onnan is túlra a baj a Koldus által serényen szertehirdtetett, a csapás, ami a fő vízágynál megesett: a Nagy Folyótul innen, Sebes fokán Keresztelő János hajnallásán az első csege leüttetett, ám épp hogy onnan Tiltóig a medret megvonta három kerék, a felszaporítást a Nagy Folyó vizei tovább nem tűrheték, s mert gyöngé volt a rekeszték, a zúgót a sodrások darabokra feszíték, a gátföldeket mind általtörék, magasba szökött az frissen vájt ágybul az Chenal, dördülve marthoz torlott onnan a víz, és Zörgőt, hol jobbágyimmal egykor magam is ásattam volt, vihederek verdesték, eltűnt benne a három kerék és minden rab, kik rajtok a lábítókat lépték. – Ha látnátok tanyánktul künnebb a pusztulást, kiáltá a Koldus a sápi limbusbul, s kezét magasba tartva folytatá: sorsát e földön mire végzi fajtánk, kérdék tőlem bűnvallatóim, a kivágott sok fák! Remancról általszólék hozzá, szájambul is Lenau folytatá: ...áll bennem szilárdan, hogy amit tettem, soha meg ne bánjam... – Úgy-é, harsogá vissza a túlnani martrul, a természet bizodalját te is elárulád, az Inzsellérel és a bétsi hajporosokkal ellene összesugdoztatok, földvájást, kereket, vízerányt előre megrajzoltatok, elfigyelve a természet haragvását és azt a temérdek szörnyűséges halált! –, és orcámra veté e rabságos baromlét minden kínját, a pocsvájók cserbenhagyását, midőn, hányá szemembe, az güblis házban és a denunciánsok putrijában lelém tanyám, és társim ott mind megtagadám, a fiamra is spionkodám, ki itt ásott volt vélem s aztán eltűne, és hogy látom-é a sívó föld tág terünkön túlnani tágulását..., és ígyen feddőzgete engem, és kénytelenítetttem visszafelelnem: Isten így találja rendben, s most figyelí csendben, jó erányban léssen-é munkánk...

Hol ásózással s kerékjártatással tölténk üdők, a rossztói sárréteken innen a punruvetuki martig úgy érzénk, a körköri világ maga a mérhetlenség, s abban mi történés megesett, arról hallomás a rabnak nem engedtetett, mert az napságtul fogva, hogy rabságba esénk, esztendők múltanak, feledségbe ment volt korszámlálás, üdő, s már az igazságot sem tisztelénk, nemhogy a más martokat túrók sorsáruul elmélődnénk. Rossztón túlnan csupán a Koldus – egyszer – járt volt közülők, s mert sokáig tartott volt az ottani rabok lelkiképpen jámborítása, hogy a Nagy Folyóbul csordogál-é majdan az Chenal, avagy a mondabéli Musztong tava léssen-é forrása, felderíteni nékie sem volt kilátása, és hogy a Túlnani Törvények Terén általfolyva léssen-é a kétágú Kisebbik Folyóba jutása – ezt két forrásból két folyó táplálja, s Kettössipnak emlité a monda –, avagy a végtelenbe eránylik-é a Canalis sodrása, hogy a Semmit általfolyja, légyen annak átfogó hálója, minderről senkinek sem

volt biztos tudomása. Ámde régtől terjede a fáma: a vizek zabolázása az Inzsellér és a Fúrtfejű fölös vállalmánya. És mint esztendő múltán megtudám, az Canalis ásása igrven történék: Sebestül Rossztóig a fizetettekkel forgott volt négy kerék, onnan Locsogóig mi, rabok s az adósok öt rouage-t hajtani kénytelenülénk, majd az új vízásra szerént Játszóréten, Senkiláltán, Tüskésen, Gyepesen által a Túlnani Törvények Terének nyugati széléig kerülénk, hol az úttalanságtul oly felfordultságba esénk, hogy a rabok maradékának belezavaroda a lelke.

A Canalist Pangártul a Kisebbik Folyóig Szent Pál nyomán öt rota ássa, parancslá papírra ma a Fúrtfejű, midőn tollnok híján nékem volt toll alá mondatolása, s hogy ezt leírák, a végét csaknem elfülelém: légyen Pangártul délkelet erányban Sáring libramentumának békén hagyása.

(Fekete tintarajz: baloldalt kanyarog a Nagy Folyó, dél felé folyását hulámos vonalú nyíl mutatja. A bal parton a vízgát és a csatornameder között a folyóval párhuzamos vastag fekete vonal a duzzasztótábla, körülötte számtalan apró emberalak. A rajz alatt lila tintával: Az első csege leüttetett.)

Jakab havának Abdon napján a Fodrásznak megüzeném, ülünk össze egy szóra gyűlölségét elrontani végre. Déltől vártam reá a Kosbor rét peremén, mindhiába, és közben hogy mint vastagszik az árnyék, folytonvást azt figyelm, s az üdő múlásával az erdő setétje egyre csak nyúlott felém. Vajh tisztább-é a büntül tisztult lélek, mint azé, ki a bünt meg se ösmeré, egyremásra ezen járt volt elmém, midőn a lecsupasztított túlnani mart omlós útján a setétben Olyanamat észzevevém. Átalúsзык hozzá, szenvedelem el nem leplezhetém, amiolta őt az güblis ház ablakában látni vélém, öleben rángani, véle szerelemben keveredni igencsak megéhülék. És hajlongék előtte reszketőn, szólétám többször is, tu déesse, mezővirágom, szeretőm, ám ő útját folytatá, amit mondek, füleivel meg nem hallathatám. Álljon meg, madame, kiálték most már, hát nem ösmersz meg, én vagyok, Lothár. Ám az hölgy lépteit nemhogy nem lassétá, hanem az friss földhöz még sebesebben csapta oda talpát, s én futék utána, akárha lennék a csirregő párja csábtáncát gyönyöréllő madár, s szívem torkomban kalapált, midőn szoknyáját ölelém. És ékes szavaimnak még néhányat utána veték, ámde hogy ama főre felnézék, iszonytatost láték. A hígvleijű siketnéma lányka csúfságos szemébe és rapos orcájába tekénték. Szégyenmartan térdelék az gyermek előtt, ki maroknyi kölesért az ásózóknak odaadja testét, a nálunknál nyomorúbb nyomorék, s ő felfedé szutykos combját és a gáttöltésen hanyattdölve csupaszbombocskáját, ám én rajta szégyent nem tevék, hanem akárha Valérkámval levék,

az gyermeket az Chenalhoz vezetém, és szótlán vízében megförsztém. És őt meg nem érintvén útjára engedém a remédi kunyhóig, hol, mint mondák, egy ösztövér öszvérrel egymaga lakozik, s ha az pocsbéli járástul a lába megsajdul, az kushadt jószágon indul szerelmet osztani. Többé nem kerüle elém. De mindahányszor füzetkémbe írogatni a Túlnani Törvények Terére, Angyaloshoz szökém, az lányka küszöbére ételem letevéem. Itt is, ott is, ennél is, annál is hál a kis cemende, hallám társimtul. Mégsem ösmer bünt a lelke, mondám nékiek.

(A lapot vízszintesen átszelő két párhuzamos vonal jelképezi a Chenalt. Az innesső partnál gyermeklány áll derékig érő vízben, ferde állású apró szeme, tátott szája debilitásra utal. A rajz alatt barna betűkkel: Az Chenal szótlán vízében megförsztém.)

Gyepes előtt mérföldre a sáradzó földbe erős cseget verének Lőrinc delelésén, rekesztékül az Chenal törtető vízének, mit ígyen per partes, szakaszonként, a megvont mederbe terelének, hol tőle az világot a martok gátjai védék. – Ám ez apró lépték, a próbálathoz még nem elég, nicht hinreichend, zuwenig ist! – kiáltá a Fürtfejű az bétsi úrnak a túlsó martra, s Poncián hajnalán, az újabb partes elkészültével két tiltómű mellé bögét emelének oly mód, hogy a csegetestbe jó mélyen alsó és felső kaput erősitének, közébökö a mederbe egy kiszolgált dereglyét engedének, és sebtén megnyiták a felső tiltóművet a Fürtfejű hórukkjára, s ígyen a siringló vizet az első bögébe ereszték, s a kapu nyitásával töstént a csegetestbe zuborga a víz a hajónak alája, s a bétsi úr hórukkjára az alsó kapu emeltével a lenti bögébe kerüle, s nagyot nyikordula a dereglye. Onnan a további szakaszba engedve úgyan folytatá útját, akárha ketrecből a Vedrik-tóba szállott hattyú lenne.

Mialatt a marton felgyűlt nézlők, ásózók és az Pancsa nevű rouage-t taposók sováb és sokféle nyelveken kiáltozának, s az bétsi urakkal örömben oszta-kozának, nem vala szívem a helyén, hanem vala ottan eleven szén, szünetlen azon elmélődém, eztán miként jutok által észrevétlen az sok újabb csegen az angyalos kőhöz a Túlnani Törvények Terén, hogy folytassam ottan liberkéem, a világot már nem ösmervén, embertül, állattul, állatembertül, pocsbéli sok szörnyektül halálomig félvén, rendetlen pokolmindenségben ama édes nyelveken rendet teremtvén, ásásim, verekvésim, hazugságim, sárréti ázásim és sok bűnös tetteim s ízes vacsoráim és szerelemben hálásim és benne létem minden okait és célját eme nyelveken felfedni igyekvén. Hogy e rabságos sárgolyót taposók, emberbőrben élők, fennenmaradásért és gyarapodásért szünetlen önnön chenale medrét törők, pokolkeréken énségüket megösmerők és

ösmét elveszejtők létének értelmét poklos limbusomban folyvást fejtegetném. Miként látogassam eztán irhába bújtatott füzetkém?

Mellette állék, midőn ráfigyelék: harmincöt napja Morengónál von Melas báró a franciákat sikertelenül veré, s katonáinkat konzuluk Itáliából kiűzé, mondá a Fürtfejű ama bétsi előlülőnek, merthogy nékie éppen akkor hozá egy polizei a hírt. Bangó fővel kiszámétám: a kérészek szállása előtt történt vala az, Nagy Vazul napján. És elgondolkodám a népek nagy sok háborúján, a háborús emberek végetlen sorban vonulásán e világtest minden táján eleddig és most és majdan az üdők számtalan évszázadán. Megborzongék. Mérhetlen rosszat láték. Feneketlen fekete kútba tekinték.

(Fekete tintarajzon kamarazsilip látható kelet felé folyó csatornán, amelynek mindkét partján emberek sokasága figyeli, amint a nyitott alsó kapun és tiltóművön túl egy hatyú úszik lefelé. A rajzhoz nem írt szöveget a szerző.)

*Csernik Attila
munkája*

(H)impressziók

1.

kimegy majd belőle a vér ahogy a folyó is elhagyja a medrét és a szarvasok a hegyekből hiába mennek le inni a partjához már csak hült helyét találják szomjúhoznak és patáikkal a kiszáradt földet kaparják
ó csak még tíz méter kellene lefelé aztán feltörne és körbefröcskölné a legvénebb szarvas agancsát

nemcsak a föld hanem az ég csatornái is megnyílnának nem lenne felhő nem lenne színültig megtöltött dézsa sem csak egy óriási lyuk meg egy perme-
tezőkészülék és nem kéne maszk arcvédő sem mert szeretem ahogy az eső az arcomra permetez miközben az ágyban fekszem és a kossuth szól mert
állandóan kell a rádió figyelem az időjárás-előrejelzést és már egy nappal a zivatar előtt feszülésnyire nyitom a lábam kitárom az ablakot

penészszag van meg rothadás és elázott a parasztbiblia

és kimegy majd belőle a szusz is ahogy huszonegy grammal könnyebbé válik a test és összepréselődik a váz amikor a szemétbontó összezúzza
ó hallgasd a fém roppanását ahogy a merev matéria enged a külső erőnek

2.

5 óra 31 perckor kelt fel a nap

(ezt nem tudhattam talán ekkor fordulhattam a másik oldalamra ha forgolódom egyáltalán)

és 10 órára már pofátlanul körberagyogta a házat nem szeretem ha ennyire tolakodó a kert fái szembeszállnak velem takarják az arcom de a szemtelen sugarak átfurakodnak az ágak között a lombok résein a beton száraz és tűzforró egyébként éjjel az eső is esett hallottam hogyan koppannak a cseppek az ablaküvegen hogyan dönget kaput

falat (ablakot-testet) a szél-vész s talán még be is engedtem volna törni-zúzni ha nem gondoltam volna nővérem egyhangú szuszogására gyöngye testére csak őt féltettem

nem arra gondoltam hogy fákat kéne kicsavarnia arra viszont talán igen hogy cserepeket dobáljon le a tetőről mert akkor végül nem maradna felül semmi csak a csillagos ég meg a jóisten őrző tekintete s akkor már tényleg arcon permetezhetne és addig permetezne míg át nem nedvesítene tiszta lucskok lenne az egész testem majd az ágyam és esne míg tengerré nem lenne az egész szoba

mégis van tengerem lám mégis

amiben halak úsznak nem cápák nem maximum ráják még elektromosak is amik néha megrázzák a kis halakat de ehhez azok már hozzászoktak és az én tengeremnél nem lehet horgászni s úszni sem nagyon csak kavicsokat szedni az elpusztult kagylók héjait szedegetni vagy a homokba fúrni a talpad
ugye süt

jó volna telerakni a könyvespolcot kavicsokkal hogy a polcokat lehúzza a súly minden egyes falapocskára meghajoljon hajbókoljon a könyv- és kavicsrengetegben

éjt nappallá téve hordanám a köveket görgetném magam előtt és a napokban titokban megdézsmáltam a szomszédék sóderját mert a tengerem nem ad ahogy nincs kagylóhéj sem homok csak ráják úsznak naphosszat egyik partjától a másikig és a macskám ma fogott egy szitakötőt de nem tudtam leellenőrizni hogy mandelstamnak igaza volt-e vagy hogy egyáltalán átnéz-e szemén isten hogy isten egyáltalán van-e s gukkerol-e mert csak egy pillanat volt ahogy ráugrott ahogy két mancsa közé fogta ahogy már csak a két szárnyvég lógott ki bajsza alól csukott szájából

3.

már mondtam hogy nem láttam a diótörőt és csak elképzelttem a táncosnő rózsaszín tütyűjét az apró fodrocskák alól kivillanó térdhajlatokat a combokat lopva körbeölelő tüllt az érintések megtörtségét ahogy a mozdulatok eltávolítják egymástól a bőrt és az anyagot¹

kíváncsi lettem volna milyen ha felhasítják hogy milyen gyorsan vörösödik ki a szoknyácska milyen gyorsan szívja tele magát a tüllöcske majd a végén hogyan növekszik meg egy cseppecske hogy aztán sok száz kövesse őt hulljon a színpadra hogy a deszkák közé beszívárogya is kis tavacska gyöngyöződjön

talán nemcsak az lenne hogy egy könnyed motiválatlannak tűnő mozdulattal átugorná mintha mi sem történt volna talán nemcsak az lenne hogy megvonná a vállát és elmosolyodna hanem lábát megmártóztatná hogy végül ott ropná a táncot tocsogna a vérben és fájna neki ez a tánc ahogy nekem is fáj ahogy elképzelem a kisebesedett bokát a hólyagos talpat lábujjat

a hús húst érint a vér vérrrel vegyül és a kertünkben levő diófa levele megint hullik

minden ősszel már előre érzem szinte már tudom hogy rám fog törni az az érzés aminek horizontját a fájdalom a túrés és a tánc mindhalálíg fogalmak mentén lehet definiálni mégis annak hirtelensége miatt váratlanként és valami megmagyarázhatatlanul újként élem meg a nyers hús és a balettcipő képét illetve a kettő közötti relációt mely a vénasszonyok nyara utáni avarhullás következtében tudatom legeldugottabb szegletéből kerül fel a felszínre

és ilyenkor azt is érzem hogy diót kéne törni hogy sercegjen fogam alatt a bele

a nyelvem hegyére gyűjteném a fehér pépet kezemmel galacsint gyúrnék belőle és betömíteném a táncosnő réseit hogy a kis bugyborékoló erecske többé már ne festhessen szoknyát

---

¹ csak állni kéne egy helyben vagy ülni egy széken sokáig mozdulatlanul majd néha kilendülni ebből az állapotból megtörni egy rövid ideig tartó lábkalimpálással kéztördeléssel

és képzelődni kéne mondjuk a még soha-sem-látott táncosnőt (el) ahogy a sok kis fodor etc. etc. ahogy kivillan etc. lehetnyi ugrás következtében

és rá kéne szánnom magam arra hogy ott egy helyben állva vagy a széken ülve egy picit forogjon a világ (kilendüljön a középpont hogy én lendüljek ki) hogy leszédüljek hogy a fájdalomtól elordítsam magam hogy ne legyen ez az örökös néma semmittevés hanem legyen élet úgy ahogy éppen akarom minden következményétől lelkiismeretfurdalás nélkül

hogy az apró szökkenések után ne csak a térdem hanem a combom és néha (ha nagyon akarom) az ölem is kivillanjon

hóváró

utat kellett vágni a pincéig.
korán ébredt.
a lapát odafagyott a kezéhez.
szuszogós lendület.
azután nézte a maga után hagyott
halmokat.
ügyes kis munka.
délután már meleg lesz a szobában.
mire visszajön.
a szánkódombon átázott cipője, ruhája.
a forró tea jót tett.
elmélázott, míg a mesét hallgatta.
a gyerek.
csendben rácsukták az ajtót.

már nem kellett utat vágni a pincéig.
mégis korán ébredt.
összedörzsölte puha tenyerét.
utána a szuszogós lendület.
gyalog a lépcsőkön.
a fordulóknak.
gondterhelt tekintet.
szorongó emberek, túlsúfolt állóhelyek
a buszon.
visszafelé majd ugyanez.
a forralt bor fahéj illata.
a csábító, testhez simuló fotel melege.
újra egyedül.
a zárt ajtó mögött.

Srce na dlanu (A szívtelen)

Emlékszem arra az éjszakára.

„Azt tehetsz velem, amit akarsz” – mondtam neked,
és te nem tétováztál
Megragadtad fogazott szélű késedet
valamivel a szegycsontom fölött beledöfted a mellkasomba,
és egy jól irányzott mozdulattal
végighúztad, egészen a köldökig
Nézted a belek meanderezését
Nézted a bíborvörös vér játékos cikkanását
Azután könyéig benyúltál
keresgélteél valamit a bal mellem alatt
és végül diadalmas mozdulattal mutattad föl zsákmányod:
ujjaid közt ott rángott a furcsa hárttyákba pólyált,
dühödten vért köpő, lüktető kis csomó
(mint valami szájalmas kis állat)
amelyen semmi, de semmi nem utalt arra,
hogy, ahogyan Arisztotelész állította,
itt lakoznának azok az érzelmek,
amelyek az embert
emberré teszik.

Most te a tévé előtt ülsz
valami rágós hagymás húst falatozol
én pedig csendesen hörgök a hálószobában
(néha köpök egy kis vért is, nehogy unalmas legyen)
és ha ezután bárki, mint már annyian annyiszor,
szívtelennek nevezne,
még csak nem is panaszkodhatnék.

(2007. július)

Bármidet odaadnád egy definícióért

A differentia, amely nagyon is *specifica*,
már megvan. Úgy borítja ruhádat, szobád bútorait, az emberek
arcát, akik néha a barátaidnak nevezik magukat, mint az üveg;
mint valami gyémántkemény, minden termodinamikai
változásnak ellenálló,
súrlódásmentes jégvárta.
Látszólag minden közeli, közvetlen, egyértelmű, akárha itt, veled,
a kezed ügyében lennének.
mégis, ha utánuk nyúlnál, hogy megfogd, hogy birtokold őket,
mint mindenki más,
lesiklik róluk a kezed,
és minél erősebben markolnád, ki- és elsiklanak:
helyrehozhatatlanul messze, mint az elejtett
karikagyűrű a tó jegén.

A genus azonban, amely akár a szó leggyengébb értelmében is
proximum lehetne,
hiányzik.

Pedig te próbáltad. Megszállottan.
Vastag könyvek a reszkető neonban.
Az asztalon kávéscsészék (négy, de inkább öt).
Ha ki is merészkedtél a könyvtárcsendből,
Csak nagy dossziékkal a hónod alatt.

Kopott zöld mappádban ott szunnyadtak
A reménnyel teli hipotézisek.

Minden levéltárban ismerték az arcod. (De te nem ismerted az
övüket.)

És szinte előre tudtad már a választ
Hogy ez se
És így se
És egyik se

[...]

Ott ragadtál hát.
Messze tőlük.

Testek
Lelkek
S immár a szellem számára is
megragadhatatlanul

Definíció nincs.
Csak távolság. Hideg. Üveghártya.

*Csernik Attila
munkája*

Orosz ablak

Megint egy kezdés

Bognár Antal fordítása

Münchenbe érkezése után az első napokban Rudi az állomás közeli Fidelio panzióban lakott. Estefelé az utcák villódzó neonfényben úsztak, zene áradt a vendéglőkből és bárókból. A sarkokon és a garnizállók bejáratánál prostituáltak ácsorogtak. Lépten-nyomon ismerős szavakat hallott. Sötét bőrű fickók csoportjaiba ütközött. Az egész negyed tele volt idegenekkel.

A Goethe Intézet-beli kapcsolata jóvoltából könnyűszerrel elintézte a hatósági bejelentkezést. Megkapta a menedékesi státust, talált egy panziót Pasingban, München külvárosában. Folyvást távolságtartóan szemlélte a világot maga körül, mintha ez nem is vele történne, hanem a hőssel, akit leír. Hogyha reggel bekapcsolta a laptopját, és kitekintett az ablakon, ott volt a mantra a szemközti épület falán a téglaminta. Az átlátszó függönyökön át el-elkapta az ott lakók alakját. Válogatás nélkül lejegyezte a gondolatokat, amelyeket a külvilág lüktetése váltott ki benne. Nincs üres pillanat, amelyben éppen semmi se történne. Minden, ami egyszer volt, megmarad. Pasing temetője mellett elhaladva gyakran eszébe jutott Radoje Lalović. Néhány jelenetbe összesűrítette útját az ulcinji fővenytől a Kerepesi úti sírkertnek ahhoz a pontjához, ahol a spanyol polgárháború harcosa, az idegenlégiós, a tábornok, a Budapesti Filharmónia gazdasági vezetője örök nyugvóhelyre lelt. Ezen az íven az egyetlen biztos világítótorony a Liszt Ferenc téri lakás volt. És ha nyomban ezután a felnevelő kisvárosa temetőjének kapuján belépve azt a sírdombot kereste meg, amelynek keresztjén apja neve áll, Rudi eltöprengett, miért is van az, hogy oly gyakran jut eszébe ez az ismeretlen, Radoje Lalović. Válasz gyanánt Danijel hangját hallotta, mindig azt a mondatot, hogy egy pulai aranyműves mélyebb nyomot hagyott benne, mint tulajdon apja. A müncheni utcákon sétálva Rudi azon tűnődött, megvannak-e még azok a címek, amelyeket az anyja ismert: a menyasszonyi ruhák divatszalon-

Regényrészlet

ja, a bérlakás, társasági élete helyszínei? Élnek-e még azok a férfiak, akiket kegyeiben részesített? Mi minden rejlik a „müncheni évek” kifejezés mögött, amit egyszer az apja veszekedés közben a fejéhez vágott.

Azt mondd, München, ott próbálkozol, kérdezte vissza az anyja, amikor, még augusztusban, értesítette a szándékáról. Hát akkor minél előbb fel kell mennem Budapestre. Egy hétre rá megjelent Marijeta és Gyuri lakásán. Az eltelt egy esztendő alatt megfiatalodott, élénk volt a mozgása, arcáról frissesség áradt. Beletalált új szerepébe. Ott, a vajdasági városkában újra a „müncheni éveit” élte. Három napig maradt Budapesten. A Keletibe kikísérve Rudi úgy érezte, hogy e rövid idő alatt mindent kimerítettek, ami közlendőjük lehetett egymásnak. Persze hogy nincs szándékában hazamenni, amíg nem hirdetnek közkegyelmet a katonaszökevényekre. Az pedig évekbe telik, állapította meg Rudi. Majd Budapesten találkozunk mindig, mondta az anyja. Tudod-e, hogy a nagyapád fiatalkorában gyakran megfordult itt? Pest a mulatás városa volt, egy nagy színház.

Rudi nem kételkedett benne, hogy anyja azt a színházat éli meg. Ötvenévesen tízet letagadhatott volna. Megújult külsővel másvalaki lett belőle. Vagy ez a másik mindig is ott lappangott benne? Mert mi más lett volna néhány bemutató előtti éjszaka, mint rejtett lényének kitörése? Azután pedig az éles szóváltás apával, amikor hajnal felé tündér módjára hazaszédült. Álló nap ideges járkálás hallatszott a tudósítói irodából, és időnként felcsattogott az Imperial. Estére csillapult a feszültség közöttük. A nappali szobában ülve beszélgettek.

Ez pedig neki Münchenben hiányzik. Megint a magány kelepccéjében találta magát. Budapest után, ahol egy éven át esemény esemény után jött a mindennapjaiban, egy új kezdéssel kellett megbirkóznia. Az előtte álló napokba plántált valamiféle remények minden varázsa elolvadt, amikor a szemközi épületre meredt.

Tudod-e, hogy kisgyerek korodban nem akartad hallani a mese végét, amit meséltem neked, kérdezte tőle az anyja a pesti Kárpátia étteremben elköltött ebédjük fölött. Mihelyt a végére értem, követelted, hogy kezdjem előlről. Ha nem álltam kötélnek, sírva fakadtál. Nem emlékszem rá, felelte Rudi. Hány éves voltam akkor? Nagyon kicsi, két- vagy hároméves. Aztán felhagytál a macacskodással.

Másnap hazautazott. Miközben a Keletiből hazagyalogolt, Rudi megállapította, hogy az új történet miatti nyugtalanság – márpedig most München egy új történet – ebből a korai időszakából ered, amelyek nem őrződtek meg emlékezetében. Csak a hangsúly, a mozdulatok, a tárgyak és holmik körvonalai rögzítette szorongás maradt meg. Ó, ha csak egy kicsit is fel tudná idézni külső szemlélőként valamely jelenetét élete eme első esztendőinek, vagy megelevenedne az a pillanat, amikor egy vihar kezdetén hirtelen bevágódott

az ablak, anyja ki tudja miért, nyugtalan kezét érezhetné a homlokán, apja hangját a szoba mélyéből, a hálószobából kiszüremelő neszeket, mindazt túl-
nan az emlékezet küszöbén!

Az átellenbeni ház téglafalának mantrája, amelyre minden reggel álmo-
san meredt, emlékezete feneketlen szakadékában valami olyan alakba ment
át, amelynek gyökeréhez nem tudott eljutni. Bizonytalan nyoma valaminek,
amit nem ismer fel. Egy kétéves pöttöm nyitott agytekervényei magukba szív-
ják a reggel szenzációit a vajdasági kisvárosban. Léptek a tornácon, begóniák,
kutyaugatás, a szőnyeg szűrős felszíne a talpa alatt. A szövésminták oly közel
vannak. Bekebelezi őket a gyermektelenség. A mesének nem lehet vége.

Münchenbe érkezése negyedik hetében a Hertha Áruházban felvették
raktárosnak. Zárás után minden szombaton kivitte a raktárból a kirakat-
tervezők által a próbababákra szánt öltözéket. Váltogatták az elhelyekedé-
süket, átrendezték a kirakatot. A szövetek szaga, gombostűvel teletűzdelt
párnák, akárcsak anyja varróműhelyében. Az ismert világ biztonsága. És
aztán a nyilalló kérdés, vajon ez csak vele esik így meg? Csak ő rabja ennyire
saját magának? Külön világ a világban. München távlatából Budapest olyan
helynek tűnt, ahol a biztos koordináták közelébe ért.

Sokszor eszébe jutott Marijana. Mit szólna hozzá? Hogy a palack úszik a
tengeren. Mire vársz? Mire föl kötötted le a pénzedet egy amerikai bankban?
Tartaléknak végszükségben? Ne engedd meg soha magadnak, hogy minden
eshetőségre játszol. A csúszó árfolyamos óvatosság. Tudod egyáltalán, hova
szeretnél elérni? Az élet nem egy mozi. De ha az lenne, akkor is rajtad múlik,
melyik filmet akarod látni benne. Vagy csak belesüppedsz a nézőtér sötétjé-
be? És vársz? Saját magad útítársaként?

Minden leülepszik valahol, mondta magának Rudi. Talán már a szőnyeg
mintáiba bele volt rajzolva, aminek feltétlenül be kell következnie. Vele utazik
az ómen, a kellemetlen érzés, ahogyan meztelen talpai a szűrős szőnyeghez
érnek. Belenéz a tenyere rajzolatába. Nincs térkép. Nincsenek elnevezések,
nincsenek utak, csak kirajzolódó szárazulatok, amelyeket neki szánt a sors.
Meg a víz határtalansága. Gyenge úszó. Soha nem tudta legyőzni idegenke-
dését a víztől. És mégis kibontott vitorlákkal hajózik. Nincs egyetlen véletlen
sziget sem ezen az úton. Minden történet véget ér egyszer. Irena, Edina,
Sonja... Kilépni önmagunkból, ledobni a páncélt, megszabadulni a Singer
és az Imperial kattogásától. Mi pincelakók vagyunk, visszhangzott benne
Konstantin hangja.

Kerengett a Hertha Áruház raktáraiban, rakta az árut a targoncákra, le-
fel utazott a teherfelvonókon. Pár hét alatt kitanulta ennek a labirintusnak
minden zegét-zugát. Egyszer a próbababák bonctermeiben találta magát.
Így nevezték a díszletezők. Voltak köztük végtagjuk fosztottak, madárijesz-
tő módjára megmeredtek. Valamiféle művész felvásárolta az elhasználódott

bábukat. Egész délután hordta ki Rudi az alagsori csarnokból a műanyag tetemeteket, és pakolta a kamionba. Anyag, mondta magában. Anyag valamilyen művészi installációhoz. Útban hazafelé Pasingba a reklámokat figyelte a metróállomásokon. Megint barlangban van. Túl határokon, mások az úrlapok, más a zászló és a himnusz, de mindeközben a falak mögött, a láthatatlan lakásokban ismétlődnek a magántörténelmek, a lihegő testek, a robbanások és az elcsendesülések.

Ekképpen kifacsarodva, a pasingi járat vonatablaka melletti ülésen Rudi beleérezte a sehova sem tartozás végzettségébe. Mindeközben bármilyen helyzetet épített is fel gondolatban, az egykettőre szertefoszlott, kihátrált az elképzelt mindennaposságból, mielőtt beteljesedett volna; valójában a befejezés küszöbén siettette végét, mint ahogy gyermekkorában követelte pánikszerűen, hogy anyja térjen vissza az olvasott mese elejére. Örökös in medias res. A Reggel Prevertől. A Nő és a Férfi. Élet egyetlen snittben. Aztán lemegy a függöny. A következő jelenet megint egy másik történet teljességéből kiráncigált felállás. Több életből összetevődni. A színész, aki nem teszi le szerepeit. München utcáin sétálva éjszaka a belgrádi és a budapesti távolságokat mérte lépteivel. A gyermek ujjával követi a vasútvonalak piros rajzolatát. Északra utazott, hoteleket, vonatokat és szeretőket váltva.

Pasing megálló. Kilép az éjszakába a mozgó sokaság részeként. Mélyen elmerülni saját sötétségünkben. A szőnyeg mintái eseményekké, tájakká és emberekké bomlottak.

Minden út az övé

Tünde, az illatszerosztályon dolgozó magyar lány két évvel ezelőtt jött Münchenbe Budapestről. Hol tanultál meg magyarul? Az én városomban éltél? Az Erzsébet körúton. Tünde a Puskin utcában nőtt fel. Rövid haját visel, és olyan szabályos vonalú az arca, hogy már-már játékbabaszerű: nagy, gesztenyebarna szemek, hosszú szempillák és telt, kerek ajkak. Ha a kirakatban felvenne egy pózt, és nem mozdulna, nem tudnák megkülönböztetni a próbababáktól. Nevet rajta, amikor ezt Rudi meg is mondja neki. Pár évig bábos volt egy gyermekszínházban. Később kozmetikus tanfolyamot végzett. Hát ő? Hadiszökevény. Színész? Mit keres itt? A némafilmek ideje lejárt. Balkáni rosszfiút játszhatna legfeljebb.

Mintha vonaton ülnék, veszi észre Rudi. Ott szokás életrajzot kanyarítani. Az leszel, aminek mondd magad. Életek kisajátítója. Pillanatnyilag a Pasing–Marinplatz. Elfér a naponta megtett útszakaszban. Vagy ugyanilyen bejáródott hétköznapokat teremtene, bárhova vetődik? Mindegy, hogy Münchenben, Budapesten vagy Belgrádban van. Mint a parafa úszó, megy utána a fundusa, és akárhova csöppen, mindig ugyanazt alakítja? Egy úszó csupán,

mely ki van szolgáltatva a körülményeknek, képtelen a saját történetét ki-pörgetni.

Tünde keresztbe tette a lábát. A kurta szoknya széle jóval a térde fölé csúszott fel, kivillantva a combok fehérségét. Hány szempár leste ezt lopva a Puskin utcai leshelyeken? Rátehetné a tenyerét a térdére. Honnan ugrik be most egy havannai alkony képe? A zene idézi fel a Flamingo bárból, ahol az előző estét töltötte. A sötét szögletekben lányok mosolya és makrók kése villan meg. Tágul a világ. Minden út az övé. Örökkön az a vágya, hogy a cseppet élje, hogy olyan történet része legyen, amelynek nincs vége. Minden csak vázlat, előzéke az életnek, amelyet élni kellene.

Tünde Feldafingben él, egy kis településben a Stangergi-tó mellett, vonnattal félóránnyira Münchentől. Négy napja meginvitálta, hogy vasárnap sétáljanak egyet. Órákon át mászkáltak a tóparton, az erdei utakon. Tünde megmutatta Roseninselt, a parányi szigetet, rajta egy templommal és pár házzal a százesztendősi ciprusok között. Nyáridőben csónakkal el lehet látogatni a bájos környezetbe. Nem vonzanak a néptelen helyek, mondta Rudi. Szeretem, ha lárma vesz körül, hangzavar, dübörgő utcák. Estefelé elmentek vacsorázni egy olasz étterembe.

Másnap korán kelt. Teljes két órája volt még, mielőtt munkába kelle-ne indulnia. Bekapcsolta a laptopot. Nemcsak hogy nem tudta a véget, de a kezdetet is elszalasztotta. A Puskin utca hosszú tengelyén haladt, ügyet sem vetve a sarkokra, a félhomályos kapualjakra és a széles, rácsos földszinti ablakokra. Mint egy szoros, ami a kétes szépségeszmény szabályai szerint emelt négyemeletes tömbházak nyomasztó falai közé ékelődve maradt meg abból az időből, amikor Sonja apja, a világcsavargó Radoje Lalović a városba érkezett. Olyan percekben, amikor a kamionokból felgöngyölt szőnyegeket kellett kirakodni és elhelyezni a raktárban, mondatokat váltva a raktárosokkal, akiknek a szeme még mindig zavaros volt az előző este felhajtott söröktől, Rudi mindent látó szemekkel pásztázott végig az utcán, amely nem is a Puskin utca volt, hanem csak az intonáció a meséhez, amely végre megmozdult valahol a fedélköz alján, szétszórt poggyász darabjaiként, amelyeket a megfelelő címre kell eljuttatni. A meghosszabbított látóhatár vízszintese a vajdasági városka kopár katlanába csúszott. A homokpad képe merült fel benne, amelyen hajnal előtt partra szállnak a légiósok, amikor Tündével a parton állva Roseninsel hatalmas ciprusait bámulta. Csak egy lépés innen a Kerepesi úti temető parcellájáig, ahol Sonja apjának teteme pihen, csak egy lépés a vasár-napi színházi diákmatinékhöz. Elömlött rajta az érzés, hogy minden elkép-zeltnek tanúja, hogy a hivatalos verzió letéteményese. Szemhatárával befogta az összes gondolatot, amely Tündével sétálva felmerült. A kristályragyogású téli nap közel hozta a tó túlfelén magasodó hófödte Alpokat, a sötét, erdős hegyalját, ahol az álmodozó, a fantaszta Bajor Lajos fellegvárai emelkednek,

a római császárok latifundiumait, a Kraljević Marko utcai ház erkélyét, a Hertha Áruház fogvacogtató raktárait, a belgrádi akadémia folyosóját, ahol először kóstolta meg a kudarc keserű ízét. A sült gesztenye illata az öbölben álló kioszkból, ahonnan nyaranta csónakok szállítják a kirándulókat a Roseninselre, a Puskin utcát lengte be. Lépte biztosabb lett, olvadt a félsz, hogy az akadályok áthághatatlanok. A beteljesülés előtti félelem is. Mert aznap reggel kezdte megrázni magát. Sorakoztak a mondatok. Amikor az órájára pillantott, már közel járt a délutáni pihenő idejéhez. A Hertha Áruház szolgálati bejáratánál megjelentek a raktárosok és az eladók ismerős fizionómiái. Rudi folytatta a rosálásokat, áthelyezgette a figurákat, építette a játék menetét. A saroképület ablakából lenézve felvillant Bogdan Tontić nevetős képe, olyanformán, ahogyan az utolsó találkozásuk alkalmával a színházi büfében megjegyezte. A vidéki színház bonvivánja, ő volt a ludas abban, hogy a Münchener évek előadásának felújítása hébe-hóba felkavarja az éjszakákat, Rudi anyja egyhangú életének bemutató előtti éjszakáit. A kiöregedett színész erőteljes baritonján dörögte felé: Figyelj ide, öcsém, engedd el magad, hagyd, hogy vigyen a sodrás, nincs soha vége, mindig akad egy rés, amelyen át visszakacsinthatsz korábbi önmagadra. Nem fontos a sorrend, cseszd meg az időrendet. Van, aki a végén kezdi.

A szekrény? Valahára kinyílt az ajtaja. És Rudi belenézett a belsejébe.

Hallotta Marija Lehotkajnak a poros kosztümökben elnyelődő hangját. A szavak belevesztek a sötétségbe. A sziget idillje. Nem, nem Roseninsel az, hanem Lokrum. Éjszaka az ifjú hadnaggyal. Hajnalban felderengenek Dubrovnik erődfalai. Castelli ebéden az Esplanadban Krležával.

Rudi sorra megérintette a kellékeket. A kitömött fácán üvegszemű Daniyel vízszin szemét idézték fel. Némán figyelte a rokkantkocsi trónjáról. A világot az Imperial éles kopogása verte fel. A Singer varrógép tüje belefúródott a hullámokat vetett vászonba.

Amikor késő délután kikapcsolta a laptopot, Rudi váltása már elhagyta a Hertha Áruházat. Tünde a 6-os vonalon Feldafingbe tartott. A raktárosok a sörüket kortyolták valahol egy pubban az Isartoron. Mindez a külső világban történt, ott, ahol az összeadás és a kivonás végeszakadatlan műveleteit végzik, ahol a szavak arra szolgálnak, hogy tartalmukkal megteljenek az üres órák ampullái, és a szereplők lassan beolvadnak a díszletbe.

Az olasz étteremben elköltött vacsora után Rudi hazakísérte Tündét. A délutáni séta alatt néhány alkalommal megfordult a fejében, hogy megfogja a kezét, és megcsókolja. Mindig visszakozott. Nem mintha nem lett volna mersze. Ellenkezőleg, a meghívásba, hogy töltsék együtt a hétvégét, beleértődött a flört. Rudiban mindig résen állt a zsákmányra leső vadász. Akkor is, ha Tünde emlegetett valamiféle zenészt, akivel találkozgatnak. Talán a határozatlanságát tesztelte vele? És nem véletlenül mondta: időnként. A ta-

vat övező ösvényeket róva Rudi azt érezte, átcsap rajta az ismerős folytatás. Legszívesebben visszafordult volna, és hazautazik Pasingba, de nem szeretete volna megbántani a lányt. Dettó ugyanazokat a fordulatokat vetette be, amelyekkel Edinát a Margit-szigeti strandon meghódította. Semmi erőbevetés, csak üres, izgalommentes könnyedség. Pincelakók vagyunk mi, visszhangoztak benne Konstantin szavai. És akkor Sonja jutott eszébe. A katakombák, amelyben felcseperedett. Oly közel volt hozzá ez az élet, mintha a sajátja lenne. Ráismert a hosszú reggelekre, tele előérzetekkel. Beleképzelte magát a szétfolyó közeljövőbe, amely a következő utcasarkon kezdődik, és távoli partokig ér. Városokat látott alkonyati fényben, amikor összekeverednek a lehanyatló nap fényei a villódzó neonokkal, és a saját történetünk beteljesítése maga az élet. Ő eljutott azokba a városokba. Felismeri a tereket, a sötét szögleteket, ahol mélységükkel hívogató mellékutcák nyílnak. A nedves aszfalton gördülő gépkocsibroncok surrogása, kirakatok, mosoly az elhaladó nők arcán, ez az egész esti körhinta önmagáért létezett, Rudi tekintetétől háborítatlanul.

Tünde tipegett, mint egy őzike. S a Puskin utcai gyermekkoráról mesélt. Egyszer egész nyáron át jegykezelő volt az Úttörővasúton, a kisvasúton, amely a budai hegyekben kanyarog. A forgalmisták, az állomásfőnökök, a jegyellenőrök, a jegykiadók mind gyerekek. Csak a mozdonyvezető felnőtt ember. Utoljára előző karácsonyon járt a városában. Hol várta az újévet? Budán egy bulin, magánlakásban. Reggel felmentek egy körre a gyermekvasútra. A János-hegyi megállóban kávéval józanodtunk. Sütött a nap, a fagyott levegőben messze látszott alant a város.

Mind messzebbre látni Rudi pasingi ablakából. Ellát a belgrádi hidakhoz, az akadémia folyosójára és tovább. Könnyen mozog, a szelvények szélei kitolódnak, mint a János-hegyről nézett város kiterjedése. Szoros táru fel előtte, amelybe Tünde hanghordozása vitte. Mindennek előzménye az volt, hogy előző nap este, amikor a néptelen peront mérve lépteivel, miközben vonatára várt Feldafingban, szeme megpihent a levélszekrény sárga dobozán. Levelek tömkelege sejlett a belsejében, és egész úton Pasing felé nem tudott megfélekedni róla. Elszórakoztatta a gondolat: regényt lehetne írni oly módon, hogy a mindentudó elbeszélő követi az útvonalakat, amelyen a levelek a két cím közötti távolságot átszelve utaznak – a boríték egyik feléről a másikra.

Post restante: Budapest, München... A vasútvonalak piros vonalát követni. Eltávolodni a prológustól.

A feladó címe a hátoldalon.

Anyá: bútort vesz a nappali szobába. Erről a rendszeres szombati telefonbeszélgetéseik egyikén értesítette. Az egész lakás megváltozott tőle. A bútorok egy részét csak átrendezte, és ezzel igencsak megváltozott a megvilágítás:

feltárult egy szöglet, amelyet addig eltakart az ormótlan szekrény – miáltal olyan megkönnyebbülést érzünk, mint amikor véget ér egy szerelmi kapcsolat, amely régóta teljesen kiürült már. Anyja továbbra is a régi elnevezéseket használta, úgyhogy a lakás beosztásában még mindig Rudi szobája szerepelt, mint ahogy a bútorok közt apa szekrénye. Noha holmiját nagyobb részben elajándékozták a rokonságnak, ez-az megmaradt. A régi krombi kabátot talán átalakították valamelyik előadáshoz, úgyhogy apa időnként szellemalakban lépdel át a színen. Vagy nem az volt-e anyja kedvenc mondata, hogy az ördög igazgatja a világot, az isten csak a ministráns. Ez volt az a mondat, amellyel a színházi büfében monológjait Bogdan Tontić elkezdte. Anya alibinek vette át ezt a bölcsességet, kitűzőnek egy újabb előadás jelmezéhez. Úgy számolt, mint az a bankrabló, akinek mindig van egy B terve, és végül sikerül menedéket találnia egy távoli szigeten. Hideg volt az éjszaka, mondjuk, nem működött a központi fűtés, és hát az ismeretlen valaki apa téli pizsamáját magára öltve itt éjszakázott. A bútor csak később jött. A lakás beosztásába olyan szigetek kerültek, amelyekről Rudi semmit sem tud. A mély bőrfotel különösen kedves az új lakónak. A vidéki város lomha életét időnként felélénkíti a felfokozott hormonműködés. Előreláthatatlan, melyik mozdulat váltja ki a gerjedelmet, mely pillanatban oltja ki a barna ernyős lámpa fénye a mindennapok unalmát, és a remegő test térfogatába préselődik az egész világ, néhány szóba, amelyek nem használnának el az ismételtetésüktől, mert minden érintés változtat a jelentésükön ebben a lázas kommunikációban.

Irena: Rudi trónfosztása után a trónon váltották egymást az új uralkodók. Ő, Augustus a múlt, csak egy torzó Irena szerelmeinek múzeumában. Az a lehetőség, hogy őutána jöhetett valaki, aki huzamosan uralkodik, Rudi számára elképzelhetetlen volt. Mert rászolgált a büntetésre a jövőmondó a mondataért: Te nem éled az életedet, csak történik veled. Ő csak nevetett rajta átkozottsága oltalmából. Irena látletele még jobban megerősítette hitében, hogy kiválasztott, hogy mindennek, amit tesz, vagy ami történik vele, rejtett értelme van, amire egyszer fény derül, odisszea nélkül nem lehet eljutni Ithakába. Jó, te csak éld a te életedet, mondta Irenának, nem sejtve, hogy nem találkoznak többé. Nem ment el a holmijaiért a Danijellel tett ama séta után, amikor meglátta a kompon egy ismeretlen férfi karjában. Oly világosan megjegyezte a sötét elszíneződések elrendezését Irena teraszán a horganyzott bádoglemezen, az elnyomott csikkek ívét, ahogyan ujjhegygel a platánok lombjába röpitették őket. A római császárok eszébe ötlése még mindig enyhe légszorulást váltott ki benne. Soha nem bocsátotta meg neki a kronológiát.

Sonja: amikor még kicsi voltam, azt hittem, hogy a könyvekből éjjelente kilépnek a hőseik, mint ahogy a baglyok hagyják el odvaikat. Egyszer suttyomban kicseréltem két levelet, amelyeket anya frissiben írt meg. Néztem, amikor gondosan leragasztja a borítékot. Szólt, hogy öltözködjek. Sétálni mentünk.

Lenn, a téren megtorpant egy pillanatra, hogy bedobhassa a két levelet a postaládába. Sok évvel később tudtam meg, mennyire kiborította Sopronban élő testvérét a vallomás, amelyet Szegeden élő meghitt barátnőjének szánt. Sokáig nem is beszéltek egymással.

Címek, események

Rudi feladta a Hertha Áruház-beli raktárosi állását. Napjai újra kötetlenek lettek. Ébredés után csak heverészett. De hát nem épp a köztes idő az egyetlen forma, amely minden egzisztenciának otthont ad? Az az ember a gyalogátkelőhelyen gondolatban már célba ért. És nemcsak hogy célba ért, de mindjárt folytatta is útját. A hotelszoba felé, amelyben barátja felesége várja. Mennyit szövegelt a két pár a vacsora fölött előző este: Igen, a jövő hét végén elmehetnénk síelni. Minél szilárdabbnak látszanak kívülről a falak, annál nagyobb a belső káosz. A lőrések keskeny résein át a vágy szempárja pásztáz.

Mindaz a sokaság az utcákon, a metróban, a vendéglőkben, a boltokban és irodákban, a posta és a bankok ügyfélszolgálatán, nem is csinál semmit, csak vágyakozik. A test engedelmesen halad a szokások és kötelességek szilárd kódjai mentén, miközben a lélek bordélyokban időzik. A fedélköz az el nem használt lehetőségek tárháza. Ott folyik az igazi élet.

Egyszer gondolatban találkozott Marijanával egy New York-i utca forgatagában. Elismételte Irena mondatát, azután eltávolodott. Pár perc múlva a híd vasszerkezete alatt találta magát. Magasan a feje felett Újbelgrád forgalma bonyolódott. A sarki büfében Konstantin ült. Fent, valahol az emeleten pedig megpillantotta a Semmelweis utcai lakás ablakában az öregembert. Hogy megöregedettél, hallotta Sonja hangját. Az első januári reggelen. Most pedig végéhez közeledik az év. Minden percébe korszakok nyomultak, minden utat bejártak már. Ezért aztán téves hős kopog a mese kapuján, amelyben semmi keresnivalója. A római császárok cohorsa rövid országlásával kiparcellázta Irena ifjúságának idejét. A Tündével az éjjel megélt fiasco nem élesztette újjá szorongását, ellenkezőleg, Rudi léptei sohasem voltak ilyen könnyűek. Miközben Feldafing néptelen utcáin az utolsó vonathoz sietett, valójában a története elejére tért vissza. Minél messzebb attól az értelmetlen mondatokkal beütemezett mosolyokkal és érintésekkel kitetovált délutántól! Az unalmas előadás Tünde ágyában megszakadt. A fiasco ellenére megnyugvás. Mint amikor másodszor lépett ki az akadémia épületéből.

A vonaton lopva elolvasta a címeket a kitárt újságlapokról, amelyeket a szemben ülő öregember tanulmányozott. A mellette levő ülésen széles karimájú fekete kalap hevert. Amikor két megállóval Pasing előtt az ismeretlen összehajtogatta az újságlapokat, kezébe vette a kalapot, és Rudinhoz intézett

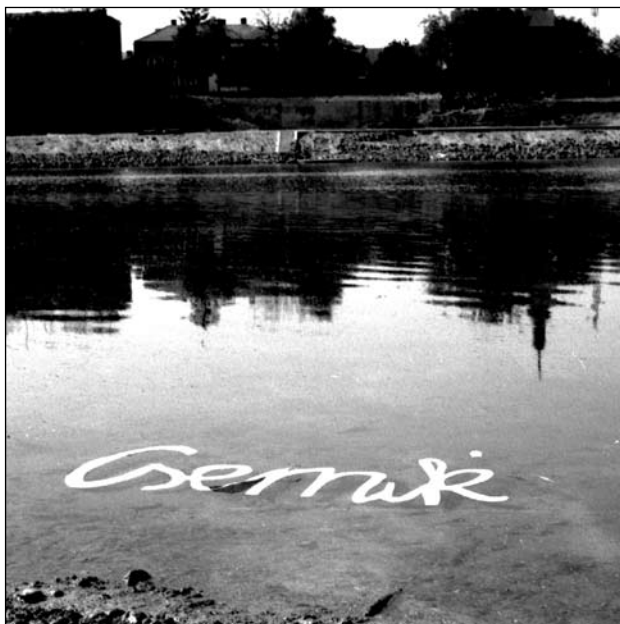
fejbiccentéssel az ajtóhoz lépett, a szerelvény váratlanul megállt. A hangosbemondó értesítette az utazóközönséget, hogy valahány percig várakozniuk kell a szabad jelzésre. A kalapos ember körülnézett az üres vagonban. Rudi kibámult az ablakon át az éjszakába. A piros jelzés e percben a vonat elhagyására készülő utasokat a leszállásra készülőkhöz helyzetébe kényszerítette. Az előreláthatatlan szüneteléssel megkoronázva azoknak a gondolatait is felkarolta az üzenet, akik a leszállástól ki tudja, hány állomásonyira vannak még rendeltetési helyüktől. Messze, valamely párhuzamos vágányon a fénycsóva jelezte, hogy hamarosan vége a kényszerszünetnek. A szerelvény megindult, és kisvártatva elkerülték egymást egy szembejövővel, amely teljes sebességgel száguldott el. Így hagyok le mindent, ami akadályozna, gondolta Rudi. Egyszer csak egy szűk, sötét mellékutcában találta magát, amilyenek kétfelől sorakoztak a Rákóczi úton. Talán épp a Puskin utca? A keskeny járdán a Hertha raktári próbababái flangéroztak. Meztelenül. Az egyenes zakatolás Rudit a varrógép monoton hangjával ringatta el. Hogyha kezét a faléc vízszintese alatt a stilizált Singer felirat fémkeretére tette, anyja mindig felhagyott egy pillanatra a széles pedál taposásával. Lehajolt, és csókot nyomott a fiúcska feje búbjára. Aztán szép lassan újra megindította a szerkezetet, a nagy és a kis kereket, amelyeket az ékszíj ölel egybe. Valami okból anyja a villanymeghajtás helyett gyakran folyamodott a mechanikushoz. A varrógép hangja odacsalogatta Rudit. Mindazoknak a menyasszonyi ruháknak, kosztümöknek és szoknyáknak meg kellett tanulniuk járni. Így képzelte Rudi. Anyja a lábmozdulataival írta be a távolságokat, amelyeket a modellek egyszer le fognak győzni. Később már, előadásokat nézve, azt képzelte, hogy a színészek mozgását a színen az öltözék diktálja, amelyet éppen viselnek.

A pedál ott van őbenne. Hajtják tovább a kettős vágányon, a saját története nélkül. Mert amit ő szeretne, az a Férfi és a Nő, ahogyan Prever verseli meg, a hatvanas évekbeli jugoszláv filmek világa és később a színházi élmények. Rezegnek a pedálok. Rudi szeretne átlépni egy másik történetbe. Innen az áhítozása a színészet iránt. Mert ha le is gördül a függöny, ki tudja, hányadik ismétlés után, másnap már új szerep vár a színészre.

Események a lakcímből kerekednek. A müncheni őszben mindennap helyi járattal utazott Pasingból, a Marinplatzról a városközponti Marinplatzig. Miután ledolgozta a munkaidőt a Herthában, ugyanígy vissza. Ugyanonnan ugyanoda. Ez adatott meg neki. Átütetni a folyosó membránját, mellékágba letérni, ha másképp nem, egy pinceablakon át. Kiútra lelni, egy kis fortocskára, ahogy Bogdan Tontić mondogatta a színházi büfében azon a nyáron, amikor először hiúsult meg Rudi próbálkozása a színiakadémián. Hogyha reggel, tíz után benézett a büfébe, Bogdant már ott találta. Az első törkölyét szopogatta el, és beszélgetőtársra várt. Fel a fejjel, öcsém, nem dőlt össze a világ. Vesd be magad a hullámok közé, és ússzál. Egyedül vagy, azért kínlódsz annyira.

Senkinek sincs befolyása az életedre, sem jó, sem rossz értelemben. Ez a számítás nem válhat be. Nem kockáztatsz, mert félsz. De jegyezd meg, csak az csúszik ki a kezünkből, amit nem kockáztattunk meg. Abban a pillanatban, amikor megtörik ez a bűvös kör, nyomban mindent visszanyersz. Cseszd meg az időrendet. Az idő nem folyamatosság. Ha jót akarsz magadnak, szét kell feszítened a burkot. Fájni fog, öcsém, de nincs más kiút. Aki rászánja magát erre a lépésre, az újjászületik.

Hányszor állt meg az utca közepén annak az egyetlen szerepnek a burkában, amely makacsul követi, s magában Csehovot mondta fel: „Bárcsak állhatnék valahol messze-messze a mezőn, állnék, mint egy fa, egy oszlop, egy madárijesztő, a tágas ég alatt, és egész éjjel nézném, amint fölöttem úszik a csendes, tiszta hold, és felednék, felednék... Ó, de szeretnék semmire sem emlékezni!”

*Csernik Attila
munkája*

Három adalék a Mátyás-tradíció szerb vonatkozásaihoz

1. *Gróf Brankovics György a tréfalkozó Mátyás királyról*

A 17. század második felében és a 18. század legelején élt Kelet-Közép-Európában egy rögeszméket kergető, tévhitektől megittasult figura, aki makacsul hitt abban, hogy egyenes ági leszármazottja Brankovics György szerb despotának, Hunyadi János kortársának és nagy ellenfelének. Az élete során magyar grófi címet is elnyerő ugyancsak Brankovics Györgyről (1645–1711) van szó, aki vélt uralkodói származását élete során másokkal is el akarta hitetni, s ebben sok esetben sikere is volt.¹ Mint azt a kutatás megállapította, gróf Brankovics egy boszniai eredetű Brankovics família tagja volt, a fejedelmi származás fikció, azt alapjában véve ő maga találta ki, s konstruált köréje legendát. Thallóczy Lajos, aki a kérdésnek alaposan utánajárt, megállapította, hogy a despota Brankovics család kihalt, tehát hősünknek nincs köze a fejedelmi eredethez.²

A (későbbi gróf) Brankovics György (a szerb történészek és irodalomtörténészek Grof Đorđe Brankovičként írnak róla) még a török hódoltságban, a temesvári vilájeti Borosjenőn (szerb nevén Jenopolje) született, ortodox papi családban. Az ortodox pópaság a családot később is jellemezte, egyik férfitestvére, Simon magas rangot ért el felekezetében. A bennünket érdeklő György életének részletes taglalása nem feladatunk, lényeges azonban az, hogy hamar beépült az erdélyi magyar társadalomba, bátyja, az említett Simon, később Száva révén, aki Erdélybe költözött. A gyakorlatilag török vazallus Apafi Mihály fejedelem idejében a felcseperedett ifjú György, simulékony természete, valamint nyelvtudása révén már tolmácsi szerephez

---

¹ Gróf Brankovics György életének és működésének alapvető adatait Jelka Redep könyvei és Brankovics műveihez írt bevezető tanulmányai tartalmazzák. Lásd az irodalomban felsorolt műveket.

² THALLÓCZY 1888. alapján, de utal rá Jelka Redep is.

jutott Konstantinápolyban az erdélyi fejedelmi diplomáciában. A fejedelem szolgálatában több mint egy évtizedet töltött. Törökül és magyarul jól tudott.³ Később szolgálata megszűnése után – mivel időközben jó viszonyt alakított ki a császári követekkel is – Bécs szolgálatába állt.⁴ Erdélyből gyakorlatilag menekülnie kellett, testvérével, Brankovics Szávával (előbb Simon) együtt, aki korábban elnyerte az erdélyi ortodox metropolita címet. A kegyvesztés részleteire nem térve ki, témánk szempontjából fontos, hogy gróf Brankovics György Oláhországba, Bukarestbe távozott, s ott tartózkodott az 1680-as és kilencvenes években.⁵ Fejedelmi származását azonban tovább hirdette, amivel sikert is ért el nemzete körében, például a század végén Magyarországra menekült Csarnojevics Arzén ipeki pátriárka is hitelenek fogadta el „fejedelmi származását”, s benne látta a szerbség leendő vezetőjét, mint a nemzet megmentőjét. A balkáni szerbség a császári hadakban reménykedett, mintegy a török iga felszámolóiában. Ennek fényében hirtelen aktualitást kapott Brankovics György császári szolgálatba lépése. Benne látta Bécs azt a „fejedelmi ivadék” személyt, aki az udvar érdekeinek megfelelően tudja majd kanalizálni a balkáni tömegek aspirációit. Ezért Lipót császár a két Brankovicsot (Szávát és Györgyöt) magyar bárói címmel tüntette ki 1683-ban.⁶

György úgy vélte, hogy elérkezett a pillanat fejedelmi aspirációinak érvényesítésére, s ebben, úgy hitte, maga mögött tudja Bécs támogatását. Miután a császári hadak Budát is felszabadították, a balkáni szerb tömegek a császári fegyverekben reménykedtek. A Bécsbe érkező Brankovics Györgyöt a császár, leendő vazallusának tartva, további kegyeivel halmozta el: magyar grófi rangra emelte; ekkor nyerte el hősiük a podgoricai gróf Brankovics György címet. A sikerektől megittasult Brankovics szándékai azonban kollízióban voltak a bécsi elképzelésekkel, „a fejedelmi ivadék” felkelésre való buzdítása nyíltan szerb despotai aspirációkat rejtett. Szétküldött leveleiben nyíltan II. György örökös despotának nevezve magát szólította felkelésre népét.⁷

Bécs természetesen gyanút fogott, s a császár arra szólította fel Bádeni Lajos fővezérét, hogy gróf Brankovicsot figyeltesse, és ha szükségesnek tart-

³ THALLÓCZY 1888. 695. Ezenkívül tudott románul, latinul, németül, oroszul, bolgárul, görögül, olaszul, s valószínűleg lengyelül és csehül is. A túlhajtott poliglottia azonban azt eredményezte, hogy Brankovics alapján véve teljesen egyetlen nyelven sem tudott. REDEP 1991. 25.

⁴ THALLÓCZY 1888. 696.

⁵ BRANKOVIC 1994. 6. Jelka Ređep bevezető tanulmánya.

⁶ THALLÓCZY 1888. 703.

⁷ Egy ilyen levelet közöl THALLÓCZY 1888. 705–706. A levél így kezdődik: „Mi II. György, Isten kegyelméből az összes illyr, thrák és egyéb ősi keleti tartományok örökös deszpotája...”

ja, szelíd eszközökkel tartóztassa le. Ez meg is történt 1689 novemberében Kladovóban, ahova Brankovics Bádeni Lajos hívására meg is jelent.⁸

A fejedelmi aspirációkat hangoztató Brankovics lefogása általános zavart keltett, mivel hívei a szerbség jövőjének vezetőjének tekintették. Ő azonban már a császár kezében volt, aki onnan többé nem adta ki. 1690-ben fogolyként Bécsbe szállították, ahol tartáspénz megállapításával lényegében egy fogadót jelöltek ki állandó tartózkodási helyéül.⁹ Brankovics és hívei mindent megtettek kiszabadítása érdekében, maga Brankovics emlékiratokkal és folyamodványokkal bombázta az udvart, ennek azonban nem lett látható eredménye. A huzavona három évig tartott, utána a császár a botcsinálta szerb vezetőt a csehországi Égerbe internáltatta, s eltartására negyedévi 1000 forintot hagyott meg Prágának.¹⁰

A mindig nagy lábon élő, költekező gróf Brankovics számára ez kevésnek bizonyult, ezért kilenc évig tartó csehországi száműzetése végére adósságokba volt kénytelen verni magát, amit már nem tudott visszafizetni. Innen küldözgetett levelei, kérelmei, folyamodványai sem találtak meghallgatásra, a történelem tehát leírta az ambiciózus, önjelölt szerb despotát. Brankovics már Bécsben hozzákezdett *Krónikájának* megírásához, melyben a szerbség történetét, s benne a maga szerepét próbálta megfogalmazni. Égeri tartózkodása során ez maradt egyedüli foglalkozása, ennek írása töltötte ki mindennapjait.¹¹

Az összetett és kalandos életút felvázolására azért volt szükség, hogy alapvonásaiban megismerhessük azt az embert, akinek irodalmi munkássága bizonyos vonatkozásaiban kapcsolódik a magyar történetíráshoz is, illetve ezen belül a bennünket ezúttal érdeklő Mátyás-tradícióhoz.

Gróf Brankovics György élete során két *Krónika* című kéziratot írt. A másodikat, a terjedelmesebbet – szlavjanoszerb nyelven – Bécsben és a csehországi Égerben, száműzetése idején. Erre utal Thallóczy is.¹² Ez a nagyobb írásmű is kéziratban maradt, napjainkban is mindössze fragmentumok jelentek meg belőle nyomtatásban.¹³ Erről írja Thallóczy: „Megírta a szerbek történetét a maga bizarr módja szerint, de azért kézírata s gyűjtött adatai

⁸ THALLÓCZY 1888. 706–707.

⁹ BRANKOVIĆ 2001. 7–9. Jelka Ređep bevezető tanulmánya.

¹⁰ THALLÓCZY 1888. 707. Brankovics nem érzékelte, hogy az ő szerepe korának nagy európai történelmi eseményeihez képest – gondoljunk csak a törökellenes visszafoglaló háborúkra – aránytalanul kisebb volt, főleg annál, aminek ő maga rögeszméi alapján hitte. A nagy törökellenes visszafoglaló háborúk kapcsán – benne Bádeni Lajos szerepét is tárgyalva – lásd: SZITA (szerk.) 1989. tanulmányait.

¹¹ BRANKOVIĆ 2004. 8–9. Jelka Ređep bevezető tanulmánya.

¹² THALLÓCZY 1888. 709.

¹³ BRANKOVIĆ 2004.

használható kútforrásokul szolgálnak ma is. Mikor személye nincs érdekelve, előadásában meg lehet bízni, s korához képest határozottan széles látókörrel rendelkezett.”¹⁴ Ebből arra lehet következtetni, hogy a magyar történész olvasta Brankovics kéziratosa művét, amely öt könyvre oszlik, s 2681 kéziratlapot tesz ki.¹⁵

A szerb történészek és irodalomtörténészek megkísérelték feltárni, hogy Brankovics milyen források alapján írta terjedelmes művét.¹⁶ Ezek felsorolása között számunkra érdekes lehet, hogy megemlítik, sőt hangsúlyozzák Bonfini és Istvánffy műveinek hatását, sőt helyenként szó szerinti átvételét. Ebből az következik, hogy a magyar történelem eseményeinek bő terjedelmet szentelt Brankovics. Mivel ebből a műből mindeddig csupán részletek jelentek meg, ezt a publikált részletek alapján nehéz megítélni. A válogatás egyébként is a „szerb kultúra szempontjából legfontosabb részleteket” tartalmazza, mint ahogy ezt a válogató és közlétező Jelka Ređep hangsúlyozza is.¹⁷

Thallóczy azonban nem említi, hogy gróf Brankovics György korábban, még jóval fogsága és száműzetése előtt, bukaresti tartózkodása idején, 1684 és 1688 között írt egy rövidebb *Krónikát* is, melyet mintegy a későbbi nagy mű vázlatának tekintenek.¹⁸ A mindössze negyvennégy lapnyi terjedelmű művet Brankovics románul írta, melyben azonban már felsejlik a későbbi nagy *Krónika* szerkezete. E román nyelvű *Krónika* is kéziratosa másolatokban hever a 19. század végéig, amikor folyóiratközlések formájában, 1893-ban és 1917-ben, közzétették. Teljes, kritikai kiadása 1987-ben jelent meg Bukarestben.¹⁹ Ebből készült az 1994-ben modern szerb fordításban kiadott változat. A fordító a romániai szerb Stevan Bugarski.²⁰ Magam ezt a szerb változatot ismerem és használtam. Thallóczy nem ismerhette a folyóiratban közzétett változatokat, hisz azok az „ál-Brankovicsok”-ról szóló dolgozatánál²¹ később jelentek meg, s arról sincs tudomásom, hogy a magyar történettudomány észrevette-e e közléseket, kommentálta volna őket. Arról sincs tudomásom, hogy az erdélyi magyar történészek és folkloristák észrevették-e vagy kommentálták-e Brankovics román *Krónikájának* 1987-es bukaresti kiadását.

A rövid *Krónika* szerb nyelvű fordításához írt bevezetőjében Jelka Ređep hangsúlyozza, hogy gróf Brankovics e művét „a középkori króni-

¹⁴ THALLÓCZY 1888. 709.

¹⁵ BRANKOVIĆ 2004. 10. Jelka Ređep bevezető tanulmánya.

¹⁶ Lásd: RADOJČIĆ 1926. és REĐEP 2004.

¹⁷ BRANKOVIĆ 2004. 14. Bevezető tanulmány.

¹⁸ BRANKOVICI 1987., szerb fordítása: BRANKOVIĆ 1994.

¹⁹ BRANKOVICI 1987.

²⁰ BRANKOVIĆ 1994.

²¹ THALLÓCZY 1888.

kák elvei szerint írta”.²² Mint idézi a sajtó alá rendező Damascim Mioc román szerzőt, Brankovics román nyelvű *Krónikájának* három alapvető része van:

1. A Biblia története az özönvíztől a babiloni toronyig és a nyelvek összekeveredéséig;
2. AsszírIA, Perzsia, Görögország, Róma és Bizánc története;
3. Délkelet-Európa története, különös tekintettel a szerbekre és a románokra, eredetüktől 1686-ig.

Brankovics a fontosabb fejezeteket címekkel látta el, és dátumokkal jelzi. Ezek a világ teremtésétől számítják az időt, ezért a dátumokkal kezdődő események 3324-től indulnak Brankovics művében. A rövid *Krónikában* az utolsó ilyen számítású időpont 7194. Brankovics szerint ebben az esztendőben, augusztus 23-án vették vissza a keresztény hadak „a híres budai várat” a végtelenül hatalmas Isten kegyelméből.²³

A fordításhoz írt bevezetőben ezt is olvassuk, hogy művéhez forrásul Brankovics – többek között – Orbini, Bonfini és Istvánffy műveit használta fel.²⁴ A forrásművekkel szabadon bánt: hol kivonatolta őket, hol szó szerint átvett részleteket, hol megváltoztatta az olvasottakat a maga szándéka és ízlése szerint. A magyar olvasó valóban számos részletet talál a *Krónikában* a magyar történelemről, különösen Hunyadi Jánosról, Mátyás királyról, de másokról is. Miközben Mátyás király uralkodásának eseményeit ecseteli, a 6976. esztendőt követően a következő címet iktatja be *Krónikájába*:

*Mivel Mátyás király tréfálkozó természetű volt, ezen a helyen emlékeztetek egy tréfájára.*²⁵

S ezt követően – a szerb nyelvű fordításos változat alapján ítélve – következik az első ismert magyar nyelvű Mátyás-trufa szöveghű változata.²⁶ (A szerb fordítás magyar fordítását itt nem adom, hisz az nem gróf Brankovics román nyelvű fordítása, hanem a belőle készült szerb változat. Az eredeti román szöveg egybevetése az eredeti magyar változattal az erdélyi magyar folklorista kollégák dolga lenne, amit minden bizonnyal el is fognak végezni az évforduló kapcsán.) A tréfa szövege után hozzászól Brankovics:

*„Mátyásnak sok ilyen tréfája van, többet most nem írok.”*²⁷

A Mátyás király nevéhez kötött népi elbeszélések ismerője azonnal ráismer a Székely István által megörökített „Mátyás-trufára”. Azzal természetesen, hogy Brankovics nem említi forrását, tehát nem árulja el, hogy a tréfát (trufát)

²² BRANKOVIĆ 1994. 7.

²³ BRANKOVIĆ 1994. 59.

²⁴ Ugyanott: 9–10. Jelka Redep bevezetője.

²⁵ BRANKOVICI 1987. 68. és BRANKOVIĆ 1994. 49.

²⁶ BRANKOVIĆ 1994. 49–50., a román eredetiben: BRANKOVICI 1987. 68–69.

²⁷ BRANKOVIĆ 1994. 50.

Székely István 1559-ben megjelent *Világkrónikájából* vette át (fordította szó szerint). Ez az eddig mondottak fényében nem meglepő, hisz a korban (a 17. század vége) a szerzői jog ismeretlen, s Székely is ugyanígy járt el művének összeállításakor. A zárómondat egyébként az eredetiben így hangzik:

„*E féle trufái sokak vagynak Mathias királynak, kikiről én most többet nem írok.*”²⁸

A román eredetiből készült szerb fordítás szöveghűségét ellenőrizendő azonnal előkerestem a rendelkezésre álló két modern kiadását a trufának, jelesen Tóth Béla *Thesaurus Anecdoton Hungarorumának I.* kötetét²⁹ és a tavalyi, a Mátyás-hagyomány évszázadairól készült monográfiát³⁰, és a szövegeket egybevettem a szerb nyelvű változattal. A komparáció azzal a meglepő felfedezéssel járt, hogy vagy gróf Brankovics, vagy pedig Tóth Béla, esetleg Kríza Ildikó tévedett Székely István eredetijének újraközlésekor-fordításakor. Ezért elővettem Székely *Világkrónikájának* hasonmás kiadását³¹, s a komparáció ismét meglepetéssel szolgált: Székely szövege (trufája) és a Brankovics román eredetijéből készült szerb fordítás szövege pontosan megfelel egymásnak, ezzel szemben Tóth Béla és Kríza Ildikó is alakított az eredeti trufa magyar szövegén: vagy szövegváltoztatással, vagy pedig egész szövegrész kihagyásával. Ahol az eredeti *Világkrónika* szövegében a Mátyás által megkérdezett ember válaszában a házasuló szekszárdi apátúr „a kurua aniadot vötte” (el)³², ott Tóth Bélánál „az öreganyadat vötte” (el)³³, tehát a 19. század végének híres és népszerű anekdotagyűjteményében hamisított változat olvasható, nyilván a kor szent prűdériájának szellemében. Ezzel pedig a 16. századi szabadszájúság sajátos zamatától fosztotta meg Tóth Béla a magyar olvasót. A trufa egyébként a teljességre törő modern Mátyás-antológiákban sem szerepel.³⁴ Solymossy néhány évtizeddel később a „goromba, de találékony parasztról” szóló szabadszájú trufát szövegszerűen nem idézi.³⁵

Ennél is meglepőbb, hogy Kríza Ildikó új könyvében ugyancsak hiányosan (kihagyással) szerepel Székely István Mátyás-trufája.³⁶ Az a rész, melyet Székely így ír le:

„*es meg tapogatuan á lonac á farat á kin az ember ül vala*”³⁷,

²⁸ SZÉKELY 1559. 220. (A hasonmás alapján.)

²⁹ TÓTH 1899. 111–112.

³⁰ KRÍZA 2007. 29–30.

³¹ SZÉKELY 1559. 219–220. (A hasonmás alapján.)

³² Ugyanott: 219.

³³ TÓTH 1899. 112.

³⁴ Lásd: KRÍZA (vál.) 1990. és KRÍZA (vál.) 1999.

³⁵ SOLYMOSSY 1943. 198.

³⁶ KRÍZA 2007. 29–30.

³⁷ SZÉKELY 1559. 220.

Krízánál kimaradt a mai nyelvre átírt trufaközlésből. Továbbá a „hogyan adod a tarka kamokának singet?” részben Székelynél inkább a *singét* lenne olvasandó (Tóth Bélánál: singit van), valamint Székely „é tarka kamokanac” formát írt (Tóth Béla is a-nak olvasta az é-t).

Mivel Kríza a maga két Mátyás-antológiájában nem tette újra közzé Székely Mátyás-trufáját³⁸, a mai olvasó – hacsak nem nyúl vissza az eredetihez vagy a faksimiléhez – ezt a szöveget fogja használni, érthetetlen a kihagyás és a téves olvasat. Vagy csak figyelmetlen olvasásról lenne szó? Akkor viszont a könyv lektorának kellett volna felhívnia e szerző figyelmét a kimaradt részletre és téves olvasatra. Lehet, hogy csak apróságról van szó, ennek azonban a jubileum és a Mátyás-hagyományt taglaló monográfia miatt nem lett volna szabad a könyvben maradnia.

Gróf Brankovics György 17. század végén írt román nyelvű rövid *Krónikája* gyakorlatilag két évszázadon át kéziratban hevert, míg nem a 19. század végén először publikálták folyóiratban.³⁹ Mivel tucatnyi kéziratot tartják számon (az eredeti elveszett)⁴⁰, ebből arra lehet következtetni, hogy a mű bizonyos román körökben közkézen foroghatott, tehát tartalmát ismerték az olvasók. Ebből az következik, hogy Székely István 16. századi Mátyás-trufája – román fordításban – utat találhatott a román kultúra bizonyos köreire is. Hogy ennek milyen lecsapódása van a román nyelvű Mátyás-tradícióban, azt az erdélyi folklorista kollégák tudják feltérképezni és közzétenni. Mivel a mű szerb fordítása csak a 20. század végén látott napvilágot⁴¹, a Mátyás-trufa ismertségéről a virtuális szerb Mátyás-tradícióban nem lehet beszélni. Brankovics nagyobb *Krónikájában* nem lehet tudni, hogy újraközölte-e a trufa szerb fordítását, hisz e mű, mint tudjuk, teljes egészében nem jelent meg. A közzétett részletekben a tárgyalt trufa újraközlésével nem találkoztam.⁴²

A Mátyás-tradíció Kelet-Közép-Európában regisztrálható kronológiájához kell tehát sorolnunk gróf Brankovics korai, 17. század végi román nyelvű fordítását Székely István 16. századi *Világkrónikájából*. Arról nincs tudomásom, hogy a Székely-féle Mátyás-trufának létezik-e más nyelvű fordítása is az említett románon és a belőle készült kései (20. századi) szerb fordításon kívül. Ha Székely István *Világkrónikája* valóban megjelent lengyelül is, akkor abban valószínűleg van lengyel nyelvű fordítás is.⁴³ Ezt megítélni nem tudom. Ennek megállapítása a polonisták feladata.

³⁸ Lásd a 34. jegyzet adatait.

³⁹ A közlések pontos adatai: BRANKOVIĆ 1994. 13. (Az előszó alapján.)

⁴⁰ Ugyanott.

⁴¹ BRANKOVIĆ 1994.

⁴² BRANKOVIĆ 2004.

⁴³ Nem jelent meg. Lásd Gerézdi Rabán kísérő tanulmányát SZÉKELY Világkrónikája (1559) hasonmásának mellékletében (1960).

Mint arról már ebben a dolgozatban említés történt, gróf Brankovics rövid, román nyelvű és hosszú, szlavjanoszerb nyelvű *Krónikájának* forrásai között Jelka Redep számon tartja⁴⁴ Antonio Bonfini latin nyelvű művét a magyar történelemről, valamint konkrét hivatkozás nélkül említésre kerül Istvánffy Miklós ugyancsak latin nyelvű krónikája a magyar történelemről. Mint közismert, Istvánffy a maga művét mintegy Bonfini művének folytatásaként írta meg, a Mátyás utáni korszakra helyezve a hangsúlyt. Nem esett szó azonban gróf Brankovics lehetséges forrásai között Székely István *Világkrónikájáról*, melyből – mint láthattuk – Brankovics a Mátyás-trufát fordította. Elképzelhetetlen, hogy szerzőnk mindössze az említett truffát merítette volna Székely művéből, hisz az a könyv vége felé, a 220. lap körül szerepel (a hasonmás paginálása szerint, hisz az eredeti lap számozatlan, a kor szokásainak megfelelően őrszavak jelzik az egyes lapok közti átmenetet). Brankovics tudott magyarul, hisz az erdélyi fejedelem (Apa Mihály) szolgálatában is állt, nyilvánvalóan olvasta vagy legalább átlapozta az első magyar nyelvű nyomtatott történeti művet, mely Krakóban jelent meg 1559-ben. Brankovics román nyelvű (rövid) *Krónikájának* szerkezete is igen hasonlít Székely könyvének szerkezetéhez: ugyanaz az évkönyvszerű megoldás és időszámítás van nála is, mint a magyar szerzőnél. Ebből az következik, hogy Brankovics lehetséges forrásai között elképzelhető Székely István műve is, s nemcsak a Mátyás-trufa vonatkozásában. Ennek megállapításához azonban román nyelvtudás szükséges, tehát ez a virtuális komparáció is az erdélyi történészek vagy folkloristák feladata lehetne.

Ugyancsak felvethető az is, hogy gróf Brankovics nem csupán Antonio Bonfini latin nyelvű művét kamatoztatta *Krónikájában*, hanem Heltai Gáspár magyar történelemről írt krónikáját is, amely mint közismert, Bonfini munkájának kivonatolt fordítása és átdolgozása, alapjában véve. Ez a mű is rendelkezésére állhatott Brankovicsnak, akár erdélyi tartózkodása során, akár Bukarestben, amikor a román nyelvű rövid *Krónikát* írta. Hogy valóban elképzelhető-e szövegszerű egyezések Brankovics hosszú, szlavjanoszerb *Krónikája* és Heltai magyar nyelvű műve között, ez ugyancsak az erdélyi kollégák közreműködésével lenne megismerhető, vagy pedig képzett szlavista és hungarológus együttműködésével. Ennek akadálya, hogy a terjedelmes nagyobb *Krónika* csak részleteiben publikus. Az a gyanúm ugyanis, hogy amikor a gróf Brankovics forrásait tárgyaló könyv szerzője arról beszél, hogy a szerző előadása nem mindig követi szó szerint Bonfini latin eredetijét, hanem ezt rövidíti vagy kivonatolja, akkor nem elképzelhetetlen, hogy Heltai Gáspár könyvét (is) használta, aki ugyancsak kivonatolta és rövidítette, sőt átalakította a maga krónikájában Bonfinit.

⁴⁴ Vö. J. Redep kísérő tanulmányát: BRANKOVIĆ 1994. 9. és külön könyvét REDEP 2004. A Brankovics által felhasznált kiadásokat felderítette: RADOJČIĆ 1926. 17–19.

Egyszóval Brankovics krónikáinak genezise kapcsán vannak még eddig nem említett források (Mátyás király kapcsán mindenképpen Székely István *Világkrónikája*), és nem elképzelhetetlen, hogy ebbe a nyomozásba Heltai Gáspár könyve is bekapcsolható, a *Krónika az magyaroknak dolgairól*. E dolgozat Függelékében egymás mellett közöljük a híres Mátyás-trufát: hasonlóan Székely István eredetije szerint, Tóth Béla 19. század végi – helyreállított – átírását, utána a gróf Brankovics fordította román nyelvű változatot, valamint a belőle készült modern szerb nyelvű fordítást. A trufa eddig ismert két idegen fordítása ugyanis – egymás mellett – legjobb tudomásom szerint, még sehol sem jelent meg.

IRODALOM

- BRANKOVICI, Gheorghe
1987 *Cronica Romaneasca*. Editie critica. Bucuresti
- BRANKOVIĆ, Đorđe, grof
1994 *Hronika Slovena Ilirika, Gornje Mezije i Donje Mezije*. S rumunskog preveo Stevan Bugarski. Uvodna studija Jelka Ređep. Novi Sad
2004 *Hronika*. Antologija. Priredila Jelka Ređep. Novi Sad
- HELTAI Gáspár
1981 *Krónika az magyaroknak dolgairól*. Budapest
- KARDOS Tibor
1955 A trufa. Egy régi magyar irodalmi műfaj jellege és európai összefüggései. *Filológiai Közöny* 1955. 111–138.
- KRÍZA Ildikó
2007 *A Mátyás-hagyomány évszázadai*. Budapest
- KRÍZA Ildikó (vál.)
1990 *Mátyás az igazságos*. Budapest
1999 *Mesék és mondák Mátyás királyról*. Budapest
- RADOJČIĆ, Nikola
1926 O Hronikama grofa Đorđa Brankovića. *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor* 6(1926) 1–45.
- REĐEP, Jelka
1991 *Grof Đorđe Branković i usmeno predanje*. Novi Sad
2004 *Geneza Hronika grofa Đorđa Brankovića*. Novi Sad
- SOLYMOSSY Sándor
1943 Monda. In: *A magyarság néprajza III. A magyarság szellemi néprajza I*. Budapest, 160–225.
- SZÉKELY István
1559 *Krónika az világnak jeles dolgairól*. Krakko
- SZITA László (szerk.)
1989 *A török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686–1688*. Pécs
- THALLÓCZY Lajos
1888 Az Ál-Brankovicsok. *Századok* 22(1888) 689–713.
- TÓTH Béla
1899 *A magyar anekdotakincs I*. Budapest

Függelék

Chronica eꝯ vilagnac Hatodíc

ENNEC FELETTE minden erkölcsöbe ígen ekes vala, es beſſedeben nias, es trufas, kincc aꝯ ő iambor voltat emberi nielú meg nem mondhattia, ſem eleget nem ſſolhat felöle. **EZ** iaraſa ba giars vala, beſſedebe kiſedelmetlen, es tekintés tiben kemin', annera hog' valamel' fele, el tekin tet, ottan meg rettentec elötte.

MATHIAS KIRALNAC EG' TRVFAIA.

MATHIAS KIRAL' EG' V'DOBE ME- ne ki aꝯ vrakal aꝯ meꝯre mulatni, es meg latuan eg' embert, hog' Budara mēne, ſſagulda houa csak őmaga, monda. Batia houa mig' monda aꝯ, Budara. Monda eſmet neki. Houa viſſed á Ludat' Monda erre aꝯ ember. **A' SZEKSZARDI** Apatur haꝯafult meg, á kurua aniadot vötte, es im oda á meniegꝯöbe viſſem á Ludat, maga aꝯ ember nem viſſen vala Ludat, hanem csak meg őſſult vala. A' kiral' eꝯt haluan monda eſmet neki, E' fele aghebet nalunc holdal vetnec. Monda erre aꝯ ember. Nalunkis vettettec vala, de töb ki nem kelee benne aꝯ ageb atiadnal. **A' KIRAL'** eꝯt haluan nag' örömel aꝯ vrakhoꝯ foltata, es meg beſſelele nekic mint iart volna á ſſigin' emberrel.

Aꝯonba

A Z O N B A hog' mulattac volna, meg terenec Budaba, es á kiral' nem niukhatec addig, mignem á piaczon meg kerese á szigin' embert, á kiuel az v^o ton beszellet vala, es meg tapogatuan á lonac á farat á kin az ember ul vala, monda neki. Batiá hog' adod é tarka kamokanac singet? (vala pedig az ember Loua ústi.) Az szigin' ember mihelt ezt halla ottan hatra fordula, es fel foguan á lonac á farkat monda á kiraliac. Ier be atiam fia á boltba, meg aruloc veled. K I T hog' halla á kiral', be viue á szigin' embert á varba, es öröc szabadfogot ada neki, meg aiandekojuan ennec felette ötet.

E' F E L E trufai fokac vadnac á Mathias kiralnac, kikiröl en most töbet nem iroc.

5 4 2 6.

1 4 6 4

Eöt ezer neg' száz huszan hat eztendöbe.

Ezer neg' száz hatuan neg' eztendöbe.

M A T H I A S kiral', ez eztendöbe coronasztatec meg, ki iol lehet á valasztas vtan, mind eddig birta ez orszagot, de coronasztatlan. Mert á Coronat az A L B E R T kiral' felesige az F R I D E R I C Imperatornac atta vala tartani, azert mind adiglan coronasztatlan lon, mig ki vehetec á Fridesric kezebol, á coronat.

5 4 2 6.

1 4 6 4

Li 3 Eötezer

Mátyás király egy trufája

Mátyás király egy üdőbe mene ki az urakkal a mezőre mulatni, és meglátván egy embert, hogy Budára menne, száguldva hozzá csak ő maga, mondá:

– Bátya hová mégy?

Monda az:

– Budára.

Monda esmét neki:

– Hova viszed a ludat?

Monda erre az ember:

– A szekszárdi apátúr házasult meg, az öreganyádat vötte, és ím, oda a menyekzőbe viszem a ludat.

(Maga az ember nem viszen vala ludat, hanem csak megőszült vala.)

A király ezt hallván, mondá esmét neki:

– Efféle aggebet nálunk holddal vetnek.

Monda erre az ember:

– Nálunk is vetettek vala, de több ki nem kele az aggeb atyádnál.

A király ezt hallván, nagy örömmel az urakhoz folytat, és megbeszélé nekik, mint járt vala a szegény emberrel.

Azonban hogy mulattak volna, megtérének Budába és a király nem nyughaték addig, mígnem a piacon megkeresé a szegény embert, a kivel az úton beszélt vala. És megtapogattván a lónak a farát, a kin az ember ül vala, monda neki:

– Bátya, hogy adod a tarka kamokának singit?

(Vala penig az ember lova üsti.¹)

A szegény ember mihelyt hallá, ottan hátra fordula és felfogván a lónak a farkát, mond a királynak:

– Jer be atyámfia a boltba, megárulok veled.

Kit hogy halla a király, bevivé a szegény embert a várba, és örök szabadságot ada neki, megajándékozván annakfelette őtet.

Efféle trufái sokak vagynak a Mátyás királynak, kikről én most nem irok.

Mateiaș craiul, fiindu om glumitoriu, aicea aduc aminte de o glumă a lui

Mateiașu craiul într-o vreme au eșit cu domnii la cîmpu în primblare și văzîndu pre un om că merge la Buda, s-au dus numai singur la dînsul și i-au zis:

– Frate, unde mergi? Omul i-au răspunsu:

– La Buda. Și iară i-au mai zis:

– Unde duci gîsca? La această întrebare i-au răspunsu omul:

– Arhimandritul de la Sejxard s-au însurat // și au luat pre curviia mini-ta și iată acolo duc gîsca. Măcară că omul nu ducea gîscă, fără numai cît cărun-tise. Aceasta auzindu craiul, iară i-au mai zis:

– Cîini bătrîni ca tine la noi cu holda îi seamănă. Omul i-au răspunsu la aceasta:

– Și la noi simănase, ci mai mulți n-au răsărit, fără numai tată-tău, cîinile cel bătrîn. Craiul auzindu și aceasta, cu mare bucurie s-au dus la domni și le-au spus precum au umblat cu acel om săracu. Și după primblare s-au întors înapoi la Buda și craiul nu s-au putut odihni pînă nu au aflat in tîrg pre acel om sărac, cu carile vorbise pre cale. Și puindu-și mîna pre sapa iapei pre care ședea omul, i-au zis așa:

– Frate, cum dai cotul aceștii coftirii peștițe? Omul // îndată ce au auzitu întrebarea, numaidecît s-au întorsu înapoi și cu o mîină rădicînd coada iapei, au răspunsu craiului:

– Frate, întră în prăvălie și mă voiu toçmi cu tine. Auzindu craiul și acesta răspunsu, au dus pre om în cetate și i-au dăruit volnicie (= adecă némişug =), încă l-au și mai dăruit. Glume ca acéstea multe are Mateiașu, acum mai multe nu scriu.

Pošto kralj Matija beše šaljivčina, ovde podsećam na jednu njegovu šalu

Jednom je kralj Matija izašao sa vlastelom u polje u šetnju, pa videći nekog čoveka da ide u Budim, otišao je sâm kod njega i rekao mu:

– Kamo ideš, brate? Čovek mu je odgovorio:

– U Budim. I opet mu je još rekao:

– Kamo носиš gusku? Na to pitanje čovek mu je odgovorio:

– Arhimandrit sežksardski se oženio // i uzeo je tvoju nanu, kurvu, i eto tamo nosim gusku. Iako čovek ne nošase gusku, nego samo beše osedeo. Čuvši to kralj, opet mu je rekao:

– Stare kerove kao ti kod nas seju po njivama. Na to mu je čovek odgovorio:

– I kod nas su sejali, ali ih nije više niklo, do jedino tvoj bába, kerov stari. Kralj, čuvši i to, sa velikom je radošću otišao kod vlastele i rekao im kako je išao sa tim siromahom. I po šetnji vratili su se u Budim, i kralj se nije mogao smiriti dok nije našao na pijaci onog siromaha s kojim beše govorio putem. I stavivši ruku na sapi kobile na kojoj seđase čovek, rekao mu je ovako:

– Brate, pošto prodaješ lakat ove šarene čoje? Čovek, // čim je čuo pitanje, namah se okrenuo unazad i, podigavši rukom kobilin rep, odgovorio je kralju:

– Brate, uđi u dućan, pa ću se nagoditi s tobom. Čuvši kralj i taj odgovor, odveo je čoveka u tvrđavu i podario mu gramatu (to jest plemstvo), još ga je i obdario. Matija ima mnogo ovakvih šala, sada neću više pisati.

Kritika

könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv

Bence Erika

Tolnai-tárgylexikon

Tolnai Ottó: *A pompeji szerelmesek. Fejezetek az Infaustusból*
Alexandra Kiadó, Pécs, 2007

Regények és hőseik. Több valóságos és virtuális szöveg (ezek története) áll diskurzusban Tolnai Ottó *A pompeji szerelmesek* című kötetében, amelynek műfajisága ugyancsak a köztesség, a diskurzivitás viszonyrendszerét mutatja. Műfajolvasása ezért csak e hálózatos szövevényben (rövidtörténetek, novellák, elbeszélések, illetve rövidtörténeten belüli kistörténetek és töredékek, novellán belüli novellakezdemények – [Tolnai egyedi műfajaként] novellek –, elbeszélésbe sodródott epizódok, majdani regények fejezeteiként identifikálódó novellaciklusok rendszerében) képzelhető el; ez bonyolult és lezáratlan befogadói műveletet jelent, ugyanakkor a regénnyé szerveződés folyamatairól szól.

Miként a mű alcíme jelöli meg: részleteket olvasunk – legalábbis úgy gondoljuk egy ideig – a készülő *Infaustus* című, a fürdőváros bohémjeiről szóló regényből. Az *Infaustus* azonban – hamar kiderül – csak az egyik felmerülő regénylehetőség szövegegeszen belül, s csak egyetlen – zárójeles közcímekkel rövidtörténetekre tagolt – fejezete a könyvnek. *A pompeji szerelmesek* cím alatt élénk táruló „szöveganyag” ugyanakkor – tagoltsága és minden hagyományos értelemben vett linearitást és összefüggést lebontó szerkezete ellenére is – koherens szöveg. Egységességét az azonos térbeli koordináták közé helyzettség, az elbeszélői, illetve a szereplői szólamok megegyező, hasonló, vagy ismétlődő jellege hozza létre.

A szövegek létrejöttének autentikus terét („kisvilágát”) a fürdőváros jelenti a maga különleges helyeivel (mint amilyen az író-elbeszélő Homokvárnak nevezett lakása, a Vértó környéke, a határzóna, a Tőzegtó stb.) és – számos felbukkanó majd eltűnő, említésre kerülő majd elfelejtett/elejtett szereplője mellett – jellegzetes, állandó figuráival, köztük Regény Misuval, Palicsi P. Howard Jenőkével, Gorotvával, Girizd Emőddel, Szanitter Tibikével. A Palicsfürdőhöz kapcsolódó kistörténeteknek ugyanakkor az exjugoszláv térkiterjedés képezi a hátterét, ahonnan (az író-elbeszélő utazásai révén) a közép- és nyugat-európai térségre nyílik kilátás, meg Amerikára; de sajátos módon ott is (Clevelandban és Párizsban is) „kis-pannon töredékek”-re (pl. Kávai története) lel.

Művészetbefogadói érintettsége (az élményreflexiók és elmélkedések révén) kiterjedt szövegközi vonzatköre alakul ki Tolnai prózájának. Az *infantis-faustus* képzetkör egymásra játszása a világirodalmi (műfaj)jelentés kismitológiai visszképét hozza létre. Sajátos alkotó elvet jelent világában a *fikcionalitás-referencialitás* játéka is (pl. családtörténetében, a Jutka-jelentésben, a szabadkai–zentai–kanizsai magántörténetekben), minek eredményeképp az események és személyiségek pszeudovalóságos mását írja bele prózájába.

Regények és magánmitológiák. Hogy *itt* (közben, regénytéren belül stb.) regények íródnak (jönnek létre), többször, több síkon is tematizálódik a szövegben. Nevéhez méltóan regényt alkot Regény Misu, az író-elbeszélő T. Orbán, máskor T. Olivér néven identifikálódó alteregójának hőse. S bár elsődlegesen kifejti: „Misu romanja [...] nem létezett, Misu valójában zománcégetéssel foglalkozott. Mondása [*Nećeš ući u moj roman!*] nevének egyfajta vállalása volt csupán” (12), a valóságos és a regényterek egybecsúszásának észlelete elbeszélői intenció: „És mégis, barátai mind jobban féltetek, retgettetek, hogy valóban nem fognak bekerülni abba a *romanba*” (12). Vagyis Misu műve csak klasszikus értelemben nem létező: a *megírás* helyett a *megalkotás* folyamatán van a hangsúly, ami nem okvetlenül a szöveg papírra vetésének eljárását, hanem a beszédben élő, létformaként manifesztálódó virtuális regény létrejöttét is jelentheti. A regényhős autonóm ténykedése nem egyedülálló jelenség irodalmunkban, befogadói tapasztalatunkat elbeszélői reflexiók is megerősítik: „...a szimpatikus professzor két szerb regényt állított reflektorfénybe, Sterija *Roman bez romana* és Matic *Najmladji Jagodić neće u roman* című regényét...” (211). A beszédszerű irodalmi létforma utalások rendszerén keresztül legitimálódik előttünk: „Regény Misu jutott eszembe. Aki egyszer – szerbül, mert regény-ügyekben csak szerbül volt hajlandó nyilatkozni, jól lehet rosszul beszél szerbül – elmagyarázta nekem, vigyázzak, itt, ebben a városban maguk a regényírók a regényhősök, rideg, hibbant, kleptomániás figurák, s ha nem vigyázol, egy reggel arra ébredsz, azonosultak legszebb metaforáiddal, megfűrták motívumaidat, lebegtetett regényedbe vackoltak...

Mintha az ő szavai visszhangoztak volna a labirintus verejtékező betonfalai között: *Olivér, ulaziš u moj roman!*” (41). Máskor arról szerzünk tudomást, Misu dédapja igazi mesefa volt Ludason, s valójában neki köszönhető „az Óperenciás-tengeren túli korpahegy” mesei motívuma, ő találta ki, „[m]eg a korpahegyen azt a nyárfát. Meg a nyárfán azokat a rossz szoknyákat. Meg a rossz szoknyákon azokat a szőrös zsebeket. Meg a szőrös zsebekben azokat a könyveket... [...] T. Olivér egyszer már írt valamit egy bulába dugott női cipőről, de könyvről még ő sem hallott. Howard, aki már évek óta nem írt tiszta szépprózát, azt mondta, ha ismét ráfanyalodik, akkor azt az egyik szőrös zsebből előhalászott könyvet szeretné megírni, pontosabban, megeleveníteni...” (211–212).

Az elbeszélő azonos megszólalás- és látásmódja, a regény virtuális megképződésére és a regényszerű létre vonatkozó utalásai, illetve a megegyező regényhősök szövegen belüli folyamatos ténykedése révén mindinkább nyilvánvalóvá válik előttünk, hogy a szövegegységek, amit olvasunk, még véletlenül sem különálló novellaciklusok egymásutánját, hanem e sokféle megnyilatkozásból és elbeszélésből összeálló regénylét hozzávetőleges szövegnyomatát alkotják. Ez az *Infaustus* maga: világirodalmi műfaj és létforma. Világregény: Tolnai-lexikon. S benne nemcsak az elbeszélő(k)nek, történetei(k)nek és hősei(k)nek, de a tárgyaknak is van önálló élete. Bélyegeknak, képeslapoknak és más létrelikviáknak, amelyekhez valamely élet valamely története kapcsolódik. S az elbeszélőnek nem is lehet fontosabb dolga, mint ezeket a tárgyakat összegyűjteni és szövegbe szervezni. Így – befogadóként mindenestre – újabb megrázónak is mondható felismeréssel kell szembenéznünk: Regény Misu románján és a hozzá kapcsolódó intertextusokon, valamint az *Infaustus* regénytelevényén túl (illetve vele együtt) harmadik szövegvilág is formálódik előttünk: valamiféle *transzcendens Tolnai-világlexikon*. E jelenségre a következőképp reflektál az elbeszélő: „Félelmem valamiért fokozódott. Rettegni kezdtem, felzokogok. Hiszen én sosem is regénybe kíváncsi voltam, és mindig is regényt írni akartam, kitalálni akartam a regényhősöket. De a TOLNAI-tól képtelen voltam mozdulni; azután pedig, hogy tovább bonyolódjon a dolog, megjelent ez a: Regény Misu, a fürdővárosi lumpen bandájával...” (43). Reakciójából is kitetszik, a világszerűség jelensége egyúttal a világba vetettség szorongását és elveszettségét, a kollektívban való feloldódás az identitás veszteségét is jelenti: „...a TOLNAI, mint Regény Misu bólogatása közepette Kacsó, a másik infaustus szépen elmagyarázta, mindig: fragmentál. Valójában, mondta, ezzel a harmadrendű lexikkal egy önzabáló mechanizmust sikerült beépítened a prózádba. Stari moj, razjebao si stvar, fejezte be Misu. Mesélni akartam. Igen. De nem erről” (39). A Kracsunból Tolnaivá történt névváltoztatás viszont fordított előjelű folyamat: a világ kollektív tapasztalataiból és élményeiből való kiszorulás következményeit jelöli az író-elbeszélő

életében: „Nem, mondtam. Én semmi rokonságban sem állok a Tolnai festővel. Az én édesapámat még Kracsunnak hívták, őseink egyesek szerint oláh, mások szerint cincár, megint mások szerint pedig szlovén származásúak voltak, apám magyarosította a nevünket Tolnaira” (42). Vagy: „Említettem, már előbb is voltak sejtéseim, nem lenne szabad játszani a nevemmel. Különösen édesapám rokonainak a temetésén (akik egytől egyig megtartották a Kracsun nevet) éreztem fájónak ezt a kérdést. Például, ahogy nyakába borulok egyik kedves kis unokahúgomnak, hogy gyászában osztozzam – ám őt egyszerűen nem úgy hívják, mint engem” (43).

A kollektív emlékezet kiemelt jelentősége, a világtapasztalat belterjessége, illetve a történeten belüliség módosult szerepváltozata olyan jelenségek Tolnai regényírásában, amelyek kismitológiai alapjaira utalnak, a magánmítoszok fontosságát emelik ki szerveződésében. A kis-, illetve magánmitológiák adekvát terét a fürdőváros folklorisztikus, szociokulturális értelemben tagolt, ugyanakkor interkulturális vonzódásokat is magában foglaló közege, míg specifikus, mítoszi-transzcendens világértéseinek forrását az adott térben keletkezett család- és magántörténekek jelentik. Geokulturális értelemben a Tisza mente, az észak- és közép-bácskaiáság földrajzi helyzete adja meg a „világra vetülő tekintet” perspektíváját, míg időkiterjedése a XX. századot öleli fel: eseményei a jelölt század paradigmaticus eseményeivel (pl. háborúk, határmódosulások, holokauszt, szocializmus, jugoszlávság, Milošević-korszak stb.) azonosak. De egészen specifikus helyek és időzónák is felmerülnek a mű szövegvilágában, pl. Jutka konyhája, ahol egészen hétköznapi mozzanatok (pl. a húsdaráló javítása) lesznek történetelőhívó momentumokká. A Homokvárnak metaforikus értelemben is van időjelentése: az idő pergésének/morzsolódásának tropikus alakzatát képviseli. A történet sajátos helye az emlék, teremtő aktusa az emlékezés folyamata: előidézője sokszor a TOLNAI-mitológiát alkotó tárgyi világ valamely darabja, töredéke (pl. Polgár Baba kék tekintete).

Identitások és másolatok. A vizsgált szövegvilág fontos mozzanatát képezi az azonosság kérdése. Az író-elbeszélő legsúlyosabb identitásproblémáját családjának névváltoztatása okozta (az apa elbeszélése regényen belüli miniatűr; novellett), aminek egyrészt a családi kismitológiából való kiszorultság élménye, másrészt kényszerű azonosulások (pl. Tolnai-világlexikonnal) és azonosítások (pl. Tolnai László festőművésszel) voltak a következményei. Az indigó/kopír jelensége fedezhető fel Polgár Baba és lánya viszonyában is. A másolás, utánképzés eljárása teremt meg az író-elbeszélő alteregóit: T. Orbánt, aki a könyv második részében inkább Olivérként jelenik meg. Sajátos mozzanatot jelentenek azok a magán- és családtörténetek prózájában, ahol a nevek referenciális vonatkozásúak, jelöltjük mégsem azonosítható egy az egyben valamely ismert/valóságos személlyel. Szó esik például a Korhecz

családról, annak bélyegkereskedő, egykori súlyemelő tagjáról, a regényvilágban mégis inkább pszeudovalóságosként, jelenségként értelmezhető alakja („pompeji filatelista”; „akin mintha az összes súly, amit valaha is fölemelt az életében, rajta maradt volna”, 82–83).

Pretextusok. Az író-elbeszélő és hősei művészetértő/befogadó magatartása révén szinte beláthatatlan interdiszciplináris, -kulturális és -textuális háló szövődik *A pompeji szerelmesek* köré. Az értelmezhetőség szövegkontextusának egy része azonban – mivel nem eltérő szerzőségről van szó – pretextusként funkcionál. Tolnai korábbi szövegei épülnek be – leginkább utalásszerűen – az aktuális regény szövegterébe; egy olyan kettős (virtuális és szövegszerű) Tolnai-mitológia alakul ki ezáltal, amelynek kulcsszavai, illetve jelenségei *a tárgy* és *a lexikon* fogalmkörébe tartoznak. Bonyolult szövevény. Pannon kistérségi sorstörténetek breviáriuma, tárgylexikon, irodalmi szöveggyűjtemény – a világtérés regényszerű lenyomata s a regényírás mitikus története egyszerre.

Csernik Attila
munkája

Névtelen és én-mentes szegénypróza

Háy János: *A gyerek*. Palatinus Kiadó, Budapest, 2007

Háy János *A gyerek* című regényében a novelláiban és drámáiban már megszólaltatott problematikát írja tovább, a „hibás” Gézagyerek után a sokra hivatott, „sorsát” beteljesíteni mégis képtelen gyerek – semmiképp sem életkort jelölő nomen ez – lesz a szövegvilág hőse. Az ő (el)bukástörténetét eszközként használja fel a regény heterodiegetikus narrátora egy kíméletlen (de ironikus árnyalatokkal teli) társadalomkép megkonstruálásához.

Úgy tűnik, az elbeszélő mindent tud e közegről, totalizáló beszédmódjában már-már a realizmus valamiféle visszatérése sejlik fel. De az omnipotensnek hitt elbeszélőről kiderül, ismerete korlátozott – a kezdetben tudattartalmakat is közvetíteni képes narrátor olykor csak feltételez, találgatásokba bocsátkozik. Fokozatosan változik az elbeszéltekhez való viszonya is, igyekszik végig tárgyilagos maradni, de kibillen hagyományos elbeszélői pozíciójából, és szövegalkító befolyásra tesz szert. Mind gyakrabban fordulnak elő az eseményeket kommentáló metatextusok, sőt maga az elbeszélhetőség is problematizálódik: „Furcsa, hogy egy történetet nem lehet tulajdonképpen rendesen elmondani, mert az ember nem tudja azt, amit a másik tud. Most például azt, amit a gyerek tudott, a kínai császárokat. Úgyhogy még véletlenül sem lehet visszaadni azt, ami ott történt” (181). A narrátor hangsúlyozza, hogy ő nincs birtokában a gyerek történelmi ismereteinek, mégis megkérdőjelezi annak hitelességét: „Hiába mondta el minden este a sorozatot, ami a valahai tudása és a történelemkönyvek tényanyaga szempontjából már elég sekélyes volt, bár senki nem tudta, az eredeti tudás milyen minőségű volt, mert soha nem jutott senkinek eszébe, hogy leellenőrizze, hogy pontos-e az, amit a gyerek mond” (181).

Az alkoholizmusba „kényszerített” vidéki ember kilátástalanságának szétírt problematikáját mondja újra a narrátor, amikor elbeszéli a gyerek történetét, ki már az „iskoláztatása során is elbukott, hisz tudósnek kellett volna lennie, de nem lett, csak történelem-magyar szakos általánosiskolai tanár” (180). Választott tárgyról nem képes újat mondani a regény, pontosabban nem is akar: lerágott, elnagyolt történetek, klisék, sematikus általánosítások

sokaságának ötletes újrafelhasználásából építkezik. Jó érzékkel válogat, és (majdnem mindig) sikerül időben váltania – mielőtt automatizálna egy-egy beszédmód, mielőtt monotonná válna a konstruálódó új textus.

Tematizálódik centrum és periféria, főváros és vidék dichotómiája, leegyszerűsítően beszél a női sorsokról, szerepekről, férfi és nő kapcsolatáról, mégis képes ez utóbbit kölcsönösen alárendelt és kiszolgáltatott viszonyrendszerként bemutatni. Irodalmi közhelynek is minősíthető szólamokat iktat be az elbeszélő, amikor a vidéki városokat mint a nemlét tereit jeleníti meg, ahol megszűnt a célelvűen előrehaladó idő, vagy amikor tematizálja az idő megélésének problematikáját, a kozmikus és a belső idő kettősségét. Az intertextuális áthallások jelenléte felerősíti az egyébként is ironizáló hangokat, és azokhoz nem kevés önironia is társul, mikor a szöveg bejelenti saját időtlenségét (is): „meg lehetne nevezni az időpontot, például 1990, de minek ilyeneket megnevezni, hisz az életünk csak látszólag köthető egy efféle konszenzuálisan elfogadott s az objektivitással kérkedő időmeghatározáshoz, valójában rendkívül relatív, a saját időbenlétünk alapján határozódik meg, sokszor egy hivatalos év kettőnek-háromnak látszik, máskor egy félnek sem” (130).

Elbeszéléstechnikai problémák is felvetődnek, például a saját halál megélhetetlenségét boncolgató gondolatok több szereplővel kapcsolatban is felmerülnek. Az apát is foglalkoztatja ez a kérdés, ki, a narrátor elmondása szerint „biztosan csodálkozott volna, ha megélhette volna, hogy mégis ebbe a sorba került, s viszonylag fiatalon halt meg, még nem volt ötven. De hát, ezt ő nem tudta megélni, mert épp az volt a lényege ennek az eseménynek, hogy meghalt” (48). Heidegger elmélete alapján a halál mint létlehetőség, a meghalás viszont mint létmód interpretálható, és erre a különbségre játszik rá a regény elbeszélőjének ironiája a saját halál színrevitelének kudarcáról beszámoló epizódokban. A perspektíva és az elkülönöződés kérdését is tematizálja a narrátor, megvilágítva ezzel, hogy a gyerek élete valójában nem különbözött társaiétól: „Amikor ettől a katolikus iskolában nevelkedett lánytól a gyerek megvált, az élete hasonlatos lett a többi főiskoláshoz. Bár lehet, hogy eddig is olyan volt, csak túl közletről nézve látszott másminyenek” (167).

A fabula felszínessége a narratíva fontos építőeleme, valami mögöttes jelentésre utal, melynek felderítése értelmezési kényszerként, leküzdendő akadályként jelenik meg előttünk, olvasók előtt. A *gyerek* szövegvilága csak kérdéseket vet fel – többek között a „valóság” felszínességének nyelvi jelölhetőségével és a szubjektum konstruálódásának lehetőségével kapcsolatosakat.

A szétírt témához anekdotázó narrációs technika társul: az elsődleges cselekményszál elbeszélése újabbnál újabb epizódtörténeteket hív elő, például az üzembe látogató és a munkások életéről szociológiai felméréseket készítő egyetemistákról, lelki problémákkal küzdő pszichológus(ok)ról, kivándorolt

egyetemi tanárról. A gyerek sorsát közvetlenül nem befolyásoló „pusztulás-történetek”, távlat nélküli hősök élettörténetei (melyek jobbra a vidéki lét perspektíva-hiányos tereit jelenítik meg) látszólag a szociografikus olvasati lehetőséget hivatottak erősíteni. A sematikus elbeszél, tragédiákról tudósító betéttörténetek összeolvasásával egyértelművé válik az ironikus beszédmód dominanciája, árnyaltabbá válik az alaptörténet értelmezhetősége is – nyilvánvalóvá lesz, hogy a regény nem (akar) szociopróza (lenni).

Az epizódtörténetek jelentésmódosító szerepére rájátszó elbeszéléstechnika sajátos prózaformát hoz létre. A regény elején mint egy (nép)mesei elhatározás, fogalmazódik meg a fiatal férfiban a családi genealógiával való szakítás gondolata. Új vérvonalat akar kezdeni, melyben az ő gyereke fogja jelenteni az új kezdet folytatását: „A fiatalabb férfi, aki ebben a viszonylatban apa volt, ki is húzta magát, mert úgy gondolta, hogy ő történelmet kezdett el. Egy időszámítást, ahonnét ennek a családnak az életét datálni kell” (39). Ennek az új, felfelé ívelő családtörténetnek – melyben a gyerekek „már minden eddigi könnyebbségnél is könnyebb életet tudnak biztosítani. És a sornak itt nincs vége – mondta a férfi –, mert annak a gyerekek is lesznek gyerekei és folytathatná” (17) – kellene a cselekmény fő szólámát alkotnia, az mégis hanyatlástörténetté lesz. A gyerek már úgy sem tudta élni az életet, mint az apa, belőle „már a szorgalom is hiányzott. Pontosabban az apa példája miatt megvetették az örökös munkát, azzal ugye semmire nem lehet menni, mert mi lett az ő apjukból: egy hulla, egészen fiatalon” (204). A fő sodornak nevezhető történetszál tehát nem adhatja az új vérvonal nagy elbeszélését, sőt valódi történések(ről) sem lehet beszélni. A szövegvilág cselekményhiányos, statikus voltát erősítik fel a gyerek és családja történetét meg-megszakító betéttörténetek, melyek újabb tragikus életekről tudósítanak.

Nem ritkán egy hasonlatból bontakozik ki egy-egy újabb epizódtörténet, mint például a vasárnapi ebéd utáni jelenet elbeszélésekor, mikor a férfi a poharat a szájához emelve, valami olyat mond, „ami elűt minden eddigi megjegyzésétől s valahogy kivételes helyet szerez a mondatok sorában, amit az ember élete során kiejtett. Hogy vannak, ahogyan az étkek között is más a vasárnapi” (38). Ebből a hasonlat(szerűség)ből kifejlik egy eszme-futtatás az étkek különbözőségéről, majd egy oldallal később visszkapcsol az előbbi gondolatmenethez: „A mondatokban nem volt efféle hierarchia. Ez a mondat, hogy ebből a gyerekből lesz valami, ami elhangzott, akár a mákostészta, a főzelék, tehát a maga megszokottságával semmi feltűnést nem keltett” (39).

A regény elején még kétség nem férhet ahhoz, hogy az új családtörténetet beteljesíteni hivatott gyerekből: „[L]esz valami – [...] nem részletezték, hogy mi, bár tagadhatatlan a gyerek képességeire gondoltak, hogy már ahogy a könyvet fogja, már abból látszik, és olyan dolgokat tud, amit más a faluban nem” (40). A mondat a gyerek különleges képességeinek sorolásával folyta-

tódik, majd az elbeszélő a szegény vidéki emberek kiszolgáltatott helyzetéről kezd monologizálni, melyből (a falubeliek szerint) a gyerekek van esélye kitörni. A fiú alakja szinte mesei hőssé növekszik a falubeliek elképzeléseiről szóló elbeszélésben: „Ezen túl kicsit az is a fejükben volt, hogy és bosszút áll. Megfizet ezért az egészért a rohadékoknak [...] Az apa sokszor nem is úgy gondolt rá, mint egy fontos szakma képviselőjére, ügyvédre például vagy egyetemi tanárra, hanem mint valami szabadságharcosra, aki géppisztollyal járja a fővárost és halomra lövi a lakosságot” (41–42). S mikor már szinte meg is feledkezünk a vasárnapi ebédéről, és az ott elhangzó beszélgetésről, a narráció váratlanul visszakapcsol az epizódtörténetek által felfüggesztett jelenethez, és a nagypapa a pár oldallal korábban elhangzott mondatra reflektál: „Lesz – mondta a lány apja is, hogy belőle lesz, aztán töltött, s örült, hogy az életét egy olyan ügyre rakta rá, amiben van perspektíva, mondjuk úgy, jövő, s hogy ő most majd tovább fog élni ebben a gyerekekben” (42).

A szituációk felfüggesztése, állóképpé merevítése majd alkalomadtán való folytatása a szövegszerveződés domináns alakzata. A regény is egy ilyen állóképszerű jelenettel indul: „Négyen ültek a kiskonyha asztalánál. A férfi, a férfi felesége, meg a férfi feleségének a szülei” (5). De hamarosan felfüggesztődik ez az epizód, a narrátor beiktatja az új családörténet kezdéséről beszámoló tudósítást, vázlatos betekintést ad a szereplők előéletébe, és csak a negyedik fejezet elején kapcsol vissza a felfüggesztett jelenethez, szinte megismételve a regény kezdő mondatát: „Ültek az asztalnál négyen a kiskonyhában” (31). Változik a szórend, és ez az elmozdulás teszi lehetővé az elbeszélés folytathatóságát. Bombitz Attila *A gyerekről* írt kritikájában egy zárójeles megjegyzésben méltatja a regénykezdetet, rávilágítva, hogyan teszi ez a nyitó mondat hangsúlyossá a családtagok számának (meg)fogyatkozását, a gyerek magára maradását: „(Nagyon jó a regény felütése. Mert aztán majd csak hárman ülnek, hogy azután a kinti asztalnál csak a gyereket lássuk, meg mellette válaszfalként a regény irányelvének irreverzibilitását jelentő boroskannát.)” (Bombitz Attila: *Létláncolat*, 2007. május 25. 21. sz. www.es.hu)

A párhuzamos történetekre való rájátszás is egyik jellemző módszere a regény anekdotázó elbeszéléstechnikájának. A családörténetben ismétlődő szituációkat vonultat fel és vetít egymásra a narrátor: „Éppen hogy ostorozni kezdte volna magát, hogy miért nem lett gyilkos, amikor, hasonlóan az asztalozóhoz, eszébe jutott, hogy senki nem emlékezne úgy rá, mint arra az emberre, aki megfékezte egy gyilkosság által a tébolyult fenevadat, hanem csak azt mondanák, hogy apagyilkos” (28). A szövegvilág szereplői azonban nem ismerik ezeket a párhuzamos történeteket, nincs tudásuk őseik/elődeik sorsáról, csupán szülei életét látják, és éppen e nemtudásból adódóan fogalmazódhat meg a férfinban a leszármazási sorral való szakítás gondolata, ezért eshet áldozatul a tévhitnek, miszerint „ez az élet, ami az övé, most a kezdete

valaminek, egyszerűen mondván az időnek. Ha a múlt jut eszébe, például az az apa, aki nem bírta a családot tartani, s idő előtt kidőlt a sorból, ez a múlt csak afféle készülődésnek tűnt a szemében, ami csak azért volt, hogy az igazi dolog létrejöjjön, az ő személyében indított idő” (241).

A kezdetben a szövegvilág felett elhelyezkedő elbeszélő, miután levetkőzi a mindentudás képességét, pozícióját is megváltoztatja – igyekszik kívül kerülni az általa elbeszélte történet(ek)en – már nem feltétlen ért egyet a szereplők tetteivel, gondolataival, és ennek az egyet nem értésnek olykor hangot is ad.

Az elbeszélői magatartás változásával párhuzamosan megjelenik az olvasót elbizonytalanító narratív játékoság is. A felvételi vizsga elbeszélése során a narrátor beszámol arról, milyen tételeket húzott a gyerek, leírja azt is, mi minden szerepelt a jegyzetein, melyet a felelethez készített, s mikor már biztosak vagyunk abban, hogy sikeres lesz a vizsga, kisiklatja a történeteket. Az egyik bizottsági tag kérdésével érvényteleníti az addig elbeszélteket: „mielőtt ebbe belefogott volna, a felvételi bizottság egyik tagja megkérdezte, hogy bármelyik autort, így nevezte meg a filozófusokat, olvasta-e eredeti nyelven” (92). Részletezően ír le szituációkat, elbeszél eseményeket, majd egy új információ közbeiktatása révén a textualizált „léthelyzet” aktualitását veszíti. Az elbeszélő mind gyakrabban cáfol rá az olvasói várakozásokra, áthúzza, érvényteleníti a korábban elmondottakat. Eljátszik a lehetséges jövőképek vázolásával, meg nem történt eseményeket mond el, feltételes módban utal a cselekmény menetének lehetséges folytatására. Feltűnően megszaporodik a szövegben a „történhetett volna efféle”, „persze az is lehetséges, hogy” és az ezekhez hasonló kifejezések száma, melyek felerősítik a regény metafiktív jellegét. A lehetséges életék bemutatása fontos, mert ezek a történet-alternatívák mondanak ellent a szövegvilág hősei által hangsúlyozott determináltságnak: „Végül, ha ennek a lehetséges életnek az útján megyünk tovább, ami ebben az esetben éppúgy esélyes a megtörtetésre, mint bármely más” (291).

Retorizálatlan, lecsupaszított nyelven szól az elbeszélő a falu egyszerű embereinek sivár életéről, mintha nyelvi kompetencia tekintetében is az elbeszélte világ hőseinek kifejezőképtelenségéhez, nyelvi szegénységéhez, szintelenségéhez alkalmazkodna. Beszédmódjában feltűnőek az élőbeszéd jellegzetességei, gyakran nem fejez be egy-egy mondatot, lezárás nélkül hagyja a főmondatot, nem kapcsol hozzá mellékmondatot: „Hárman voltak a kiskonyhában az asztalnál. Az apa, aki felajánlotta ezt a lakhatási lehetőséget, amit aztán a férfi korszerűsített” (114). A hiányos mondatok sem ritkák, szinte mindig az állítmány marad el/ki, ezzel is hangsúlyozva, hogy az elmondott történetek inkább csak állapotrajzszerűek, hiányzik belőlük az eseményjelleg.

A szövegvilág hőseinek beszédét is az elbeszélő közvetítésével ismerjük meg, mégis jól érzékelhető azok nyelvi különbözősége, sőt az egyes ember nyelvének változása is. Például az elfogyasztott alkohol mennyiségének hatására a gyerek szókinccsének más regiszterei aktivizálódnak: „Az a baj, bazmeg, mondta a gyerek, mert már eleget ivott ahhoz, hogy így beszéljen, az itallal cserélődött némiképp a szókinccse is. Az a baj, bazmeg, hogy te semmit nem értesz, a gyerekszar szaga kiáztatta az agyadból azt a keveset is, ami benne volt” (252). De szól az elbeszélő az anya nyelvi kódjainak korlátozottságáról is: „És van ez a gazdasági probléma, hogy az ő pénzük nem kompatibilis, ezt egy más szóval mondta, mert ezt a szót nem ismerte, de ezt akarta kifejezni, hogy amit a szülők adtak, az Budapesten semmit nem ér” (274). De a falu megjelenített világában a kommunikációhiány sem ismeretlen jelenség, a család két nemzedéke egymás mellett élt, de nem együtt: „az ebéd ideje alatt nem sokat beszéltek egymással, mondhatni hallgattak. Így aztán hasonlatos volt ez az együttlét a különléthez” (43).

A családon belüli kapcsolatok jelölésére tökéletesen elég az apa, az anya és a gyerek szó, mert három különböző generáció képviselői csak ritkán élnek egyidejűleg. Kiüresedett, jelentés nélküli szavak ezek, melyeket a (meg)szokás szentesít: „Az öregebb férfi, akit a fiatalabb apunak szólított, és az öregebb asszony, aki a férfitől az anyu megszólítást kapta” (36). Névtelenség uralta szövegvilág ez, melyben a megnevezés gesztusa is csupán formális. A névtelenségben kereshető és talán fel is lelhető az általános(ítható)ság szándéka is, de az individuummá válás lehetetlenségére is rávilágíthat ez a jelenség, hiszen a szövegvilág egyik szereplője sem tud szert tenni a Barthes által hangsúlyozott tulajdon-sággal telített különbözőségekre, melyet a tulajdonnévnek jelölnie kellene. A gyerek gyerekének az elődökétől eltérő nevet választanak – „Gabikának nevezték az apja és a nagyapja és a dédapja után. Nem feltétlenül azért, mert épp azt a nevet akarták adni, amely nevet ezek az ősök viseltek, hanem azért, mert pont egy másik nevet akartak adni” (241) – remélve, ez a(z el)különbözés eleget szubjektummá válásához.

A névtelen és én-mentes szövegvilágban a gyerek anyját foglalkoztatja leginkább a névválasztás problematikája, ki a keresztnév áthagyományozásában látja fenntarthatónak/folytathatónak a férje által „alapított” vérvonalat: „ha arra gondol, hogy Gabika, akkor olyan lesz, mintha egy idegenre gondolna, de ha arra gondol, és most itt a gyerek apjának a nevére is gondolt, tehát ha arra a névre gondol, na akkor fog ez az utód megjelenni” (242). Az elbeszélő iróniájának áldozatává lesz az asszony terve, miszerint majd a halálos ágyán árulja el unokájának, a gyerek gyerekének a (másik) név titkát, csak kicsit félt, hogy ha esetleg nem tudná elmondani ezt a titkot, mert a gyerek későn érne, „amikor már nem haldokló, hanem halott, akkor a gyerek egész

életében nem fogja megtudni, hogy kicsoda, s nem fogja érteni, mitől vannak pszichikai nehézségei” (248).

A regény központi alakja, a gyerek is csak a szöveg végén kap nevet, amikor meztelenül heverő testére rátalálnak az árokparton. Három nap múlva tért magához a kórházban, de többé nem ismerte fel anyját, nem emlékezett múltjára, „a Laci nem szólt semmit, csak nézett maga elé. Nem volt rajta az a teher, ami korábban volt, nem cipelt gondokat a hátán” (340). Ez a névadás/visszakapás sem hordozza magában a tulajdon-sággal feltöltött különbözőséget – már csak az identitását és emlékezetét vesztett gyerek „nevesül”, aki ugyan levetközte magáról a ránehezülő társadalmi elvárásokat, de azzal együtt az egyéniséggé válás lehetőségét is.

A regény utolsó oldalainak egyikén egy lábjegyzet szerepel: „A falubeli még odaszólt, mielőtt az ajtó elrekesztette volna a kiszállókat, hogy magát is láttam már valahol, nem lehet, hogy a gyereknél? Nem válaszoltam. Majd elfelejti” (344). A paratextus egyes szám első személyű megnyilatkozásában Bombitz Attila (Bombitz Attila: i. m. www.es.hu) a mindentudó elbeszélőt addigi általános voltából, hiteléből kibillenteni akaró szándékot lát, de esetlegesnek minősíti ezt a megoldást. Nem feltétlen a narrátor pozícióját megingatató textusként kell olvasni a lábjegyzetet, egy olyan szöveghely ez, mely megerősíti az elbeszélőt szövegalakító/formáló szerepében. Az első mondat, mely még a főszöveg része is lehetne, felveti a cselekmény egy lehetséges folytatásának irányát, majd ehhez fűzött reflexióként jelenik meg az egyes szám első személyű kijelentés. Nem válaszol, azaz nem ad választ a hős szájába, ezzel visszautasítja egy újabb epizód beillesztésének lehetőségét. Az elhallgatással megteremti a történet lezárhatóságának feltételét.

Gerold **L**ászló

Hercegek és fejedelmek, portugálok és magyarok

Heinrich von Kleist: *Homburg hercege*

Tudom, de legalábbis gondolom, hogy a színházi emberek, elsősorban a rendezők nem kifejezetten szeretik és tisztelik a drámákba foglalt szerzői utasításokat. S értem is, miért. Mert a színjátszást, joggal, önálló művészi tevékenységnek tekintik, amely következőképpen nem lehet szolgai követője, másolója annak, amit mások elképzelnek. A rendezők fejében levő színpad óhatatlanul másmilyen, mint amit az írók megálmodtak. Most, az Újvidéki Színház Kleist-bemutatója kapcsán mégis elsősorban a *Homburg hercege* szerzőjének darabkezdő utasítására kell a kritika kezdetén hivatkozni. Az történik ugyanis, hogy miközben a rendező (Tóth András) és munkatársa (díszlet, jelmez: Csík György) a színházi önállóság jegyében függetleníti magát az írói elképzeléstől, nem ad helyette másik, elfogadható koncepciót, sőt, az írói szándékot is olyannyira tönkreteszi, hogy az, aki nem ismeri a darabot, valószínűleg nem is érti az előadást, nem az alaptörténetre gondolok, az kihámozható, hanem arra, ami a darab tétje. Az, hogy Homburg hercege megszegve a fejedelmi parancsot, győzelemre viszi a sereget, de fegyelmi vétség miatt büntetés vár rá, s hogy a fejedelem igencsak erkölcstelen játékot űz vele éppen a rend és az erkölcs nevében, az érthető. De ez csak a felszín, ami alatta van, a vágyak és a kegyetlen valóság, a szabályok és az egyéni kezdeményezés, kibontakozás, a lelki tortúra következményei, illetve a hatalmáért mindenre képes fejedelem piszkos játéka, tehát mindaz, ami mélyen emberi, lelki probléma, már kevésbé jut kifejezésre. Történet van, de a történetnek nincs erkölcsi tétje, mert nincsenek jellemeik.

És ennek magyarázatát elsősorban abban látom, hogy az előadás készítői nem tartották magukat Kleist darabkezdő instrukcióihoz.

Kleist többek között a következő szerzői utasítással indítja útjára a történetet: „Régi francia stílusú kert. A háttérben kastély, a kastélytól kocsifel-

járó vezet le a kertbe. – Éj. Homburg hercege ott ül fedetlen fővel és kitárt ingben, félig ébren, félig alva egy tölgyfa alatt, és koszorút fon magának. – A választófejedelem, felesége, Natalie hercegnő, von Hohenzollern gróf, Golz kapitány és mások lopakodva előjönnek a kastélyból, nézik a kocsifeljáró korlátjáról a herceget...” S ez a kezdőkép néhány sorral később életre kel: a választófejedelem és kísérete lemegy a herceghez, körülveszik, s látják, hogy a félig ébren levő, félig alvó herceg koszorút fon, amit a választófejedelem kivisz a kezéből, mire a herceg elvörösödik. Ezt követően a választófejedelem „a koszorú köré kanyarintja nyakláncát, az egészet átnyújtja a hercegnőnek”, a herceg pedig ezt suttogja: „Natalie! Drágám! Menyasszonyom!”, s míg a tőle távozó (,eszelő”, mondja egyikük) visszasietnek a kastélyba, a herceg „a koszorú után kap” s – „Drágám! Hová iramlassz? Natalie!” szavak kíséretében – „Lerántja a hercegnő fél pár kesztyűjét”. A jelenetre a választófejedelem a következő szavakkal reagál: „No, vissza véled, Homburg hercege, / A semmibe, a semmibe! ha tetszik, / Találkozunk a harcmezőn! Ilyen / Nagy célokhoz hitvány ösvény az álom”. És eltűnnek az ajtó mögött, amely „zörmbölve becsukódik a herceg orra előtt” (Tandori Dezső fordítása).

Ennyi az expozícióként elképzelt első jelenet, amit második jelenetként Kleist a következőképpen képzelt el, folytat: „Homburg hercege egy pillanatra megáll az ajtó előtt, arcán csodálkozás; azután révedezve, kesztyűt tartó kezét a homlokához emelve, elindul lefelé a kocsifeljárón; leérve visszafordul, felnéz megint az ajtóra.”

Az író elképzelése természetesen nem szentírás, amit szolgamód kell követni, de ahhoz, hogy a dráma kialakuljon, működjön, nem lehet nem venni tudomást a Kleist elképzelt expozícióról. Ebből ugyanis, leszámítva a színészre vonatkozó utasításokat (elvörösödik, csodálkozik, révedezik), amelyek ebben a formában eljátszhatatlanok, de amelyeket közvetíteni kell, s minden valamirevaló színész ezt nem is mulasztja el, a néző olyan alapvető információkat kap, amelyek ismerete elengedhetetlen ahhoz, hogy az a bizonyos erkölcsi mondanó kifejezésre jusson. Hogy valamiről szóljon az előadás.

Lássuk csak, mit tud(hat)unk meg a dráma első két jelenetéből!

A herceg, aki történetesen katona, hadfihoz méltatlan állapotban („félig ébren, félig alva”) és civilként („fedetlen fővel és kitárt ingben”) ül az éjszakában egy fa alatt, s elképzelt dicsőségének szimbólumaként „koszorút fon”. Nem véletlen, hogy a többiek, elsősorban a katonák csodálkozva, értetlenül nézik a herceget, aki más, mint ők. Ezt a kínos jelenetet kívánja oldani a választófejedelem, amikor „kiveszi a koszorút” a herceg kezéből, aki erre, mert ráérez, hogy olyasmit csinált, ami nem illik egy katonához, zavarba jön („elvörösödik”). Így igazolódik az író jelezte állapot („félig ébren, félig alva”). A választófejedelem gesztusa, mely megértéssel igyekszik tudomásul venni a herceg álmodozását, amikor a koszorúra saját nyakláncát „kanyarint-

ja”, s a koszorúval együtt Natalie hercegnőnek nyújtja, jelzi, tudja, a herceg révedezésének okát: szerelmes. Amint ez a herceg suttogásából nyomban be is igazolódik. S erre utal az a gesztus is, amikor a koszorú után nyúló herceg „lerántja” Natalie fél kesztyűjét. Tárgyi bizonyítékot szerez szerelmének szerelmétől. Ez azonban már több a megengedettnél. Ezért dühödik fel a választófejedelem („No, vissza véled... A semmibe! a semmibe!”). Hogyhogy, aki pillanatokkal előbb menteni akarta a nem éppen katonához illően viselkedő herceget, most az fordul durván ellene? Miért? Mert a herceg többet engedett meg magának, mint amit szabad. Nemcsak elfogadta a fejedelmi kegyet – ami lehet, hogy nem volt más, mint a hatalmas játéka alattvalóival, a herceggel és Natalie-val –, hanem maga szerezte meg azt, ami számára fontos, és ezzel megszegte a viselkedési normákat, az érvényben levő etikettet. Persze, hogy „zörömbölve” becsapódik előtte a kastély kapuja, amit a herceg természetesen nem ért.

Az expozíciót, bármennyire is zsenáns egy rendezőnek, feltétlenül tiszteletben tartani, követni kell ahhoz, hogy a szereplők, elsősorban a választófejedelem és a herceg közötti viszony drámaként működjön.

Kétségtelen, nem éppen egyszerű érzékeltetni a valóság és álom, a realitás és képzeltetés közötti se-se, is-is állapotot. De ha ez nem sikerül, nem lesz érthető a fejedelem későbbi viselkedése a herceggel szemben, s nem lesz erkölcsi íve a történetnek. Nem érezzük a hercegnek azt a görcsös ragaszkodását az élethez, amikor ráébred, hogy a fejedelem, kit ő apjaként tisztelt, halálát kívánja. Elvész az ébredés, a felismerés pillanatának tragikuma. Nem érezni, hogy mert a herceg tudja, a törvénnyel szemben nincs esélye, nemcsak hogy elfogadja az ítéletet, hanem a fejedelem ravaszsága folytán, behódol a törvénynek, sem katonaként, sem civilként nem tudja vállalni, hogy a fejedelem döntése helytelen. Ennek véleményezését kéri tőle csapdát állítva a fejedelem, és természetes, hogy a herceg maga kéri a halálos ítéletet. Ahogy az sem világos, hogy a fejedelem elsősorban a saját hatalmát féltve hivatkozik a törvényre, miközben álságosan a törvényt védi.

Hogy a fiatal Tóth András, kinek (úgy hírlik) első komoly munkája a tapasztalt rendezőknek is gondot jelentő Kleist-dráma (talán ez jogosítaná fel a drámabeli generációs harc bemutatására!), számos dilemma elé állítja az előadás nézőit, megítélésem szerint elsősorban abból adódik, hogy nem tudta megoldani az expozíciót. Ennek következménye a színészek elbizonytalanodása. Balázs Áron hercegeként végigkóvályogja saját történetét, nem szenvedi meg a civil-katona állapot kettősségét. Azt, hogy szabad emberként szeretne, de a törvény szigora szerint kell élnie. Nem is oldhatja meg, ha a koszorút nem civilként („fedetlen fővel és kitárt ingben”) fonja, hanem katonaoöltözékben. Lám, mit tesz/tehet a ruha! Arról nem is szólva, hogy ellenfélként Magyar Attila cserkészparancsnokot és nem a rettegett s ravasz fejedelmet

idéző szerepértelmezése sem lehet kellően inspiráló a herceget játszó színész számára. Persze az sem elképzelhetetlen, hogy a fejedelem jellegtelenségével kívánt a rendező véleményét mondani az idősebb nemzedékről. Ez is lehet koncepcionális elv, de akkor ezt kell megtenni vezérfonallá, ezt kellene nyomatékosítani. Mintha lenne is erre némi utalás azzal, hogy míg a darab zárójelenetében, amely ugyanott játszódik, ahol az expozíció, s melyben a fejedelem hasonlóképpen, mint a történet elején, amikor elveszi a koszorút, és erre saját hatalmi jelvényét kanyarintja, játékot úz a herceggel, megrendezi a kivégzését, de az utolsó pillanatban megkegyelmez neki, ám a játék kissé furcsán végződik, mert a herceg elájul („Nagy ég! Az öröm megöli!” – kiált fel Natalie), addig az előadásban a herceg, bár pisztollyal végez önmagával, bolyong a színen, amiből esetleg arra lehetne következtetni, gondolom afféle magyarázatot keresve a megmagyarázhatatlanra, hogy a szelleme továbbra is nyugtalanítóan s egyben figyelmeztetően jelen van.

Nincs igazán világos koncepciója Tóth András rendezésének, ezért érdektelen, s nincs mélysége az alakításoknak, csak színészi felvillanásokat látunk, a nők (Elor Emina, Jankovics Andrea) sablonokból építkeznek, a férfiak (Huszta Dániel, Pongó Gábor, Molnár Róbert, Varga Tamás, Sirmer Zoltán, Német Attila, Kőrösi István), akik nyilván némi aktualizáló szándékkal piros és zöld franciasapkát viselnek, katonásdit játszanak, s nem hűs-vér emberek. Némi kivételt Giricz Attilának a fejedelemmel szembe forduló idős ezredesének határozott drámai kiállása jelent, valamint Varga Tamás Hohenzollern grófjának néhány emberi gesztusa.

Ez a nagy dráma ennél sokkal többet érdemel.

*

Egressy Zoltán: *Portugál*

Milyenek a portugálok?

Nem tudom. Nem jártam náluk, köztük, bár nagyon szerettem volna, továbbra is nagyon szeretnék elmenni oda, ahol élnek.

Nem tudom, Egressy Zoltán járt-e náluk.

Tény viszont, hogy most immár Újvidéken is bemutatott színpadi művében, a *Portugál*ban róluk ír, így: „Estéknént vagy délután, amikor megy le a nap, kiülnek a partra. Mikor már nincs dolguk, túl vannak a halászáson, de még nem vacsoráztak. Kiülnek szép sorban. Van, aki egyedül pipázgat. Nem is nagyon beszélnek, csak ülnek. Nézik a tengert. Ott a hatalmas óceán, a lábuknál kezdődik, és a szem nem lát semmi mást, csak vizet. Ameddig el-
látanak, csak a víz. Valahol nagyon-nagyon messze elhomályosodik az egész, lehet látni, ahogy fordul a Föld, látni, ahogy a horizontnál a víz lefelé hajlik. De addig végestelen-végig semmi. Semmi. Csak a tenger hangja, a hullám-

zás, a végtelen víz. Ezt nézik a portugálok. Közben álmodoznak. Valami olyanra gondolnak, ami elérhetetlen. [...] Úgy ülnek ott a portugálok, ahogy most mi. Rágják a pipájukat, merednek előre, és nézik a semmit. A világ végén vannak. Ülnek és szomorúak.”

Hát ilyenek.

Annak a magyar fiatalembernek a szavai ezek, aki elhatározta, hogy elmegy oda a portugálokhoz, de csak Irgácsig jut, ami nem Portugáliában van, hanem valahol Magyarországon. Egy másik világvégén. Ahol magyarok élnek, akik nem lógatják a lábukat bele a semmibe, nem rágják a pipájukat, de akik a portugálokhoz hasonlóan álmodoznak. Csak másként: „magyarosan”.

Ha történetesen lenne egy portugál író, aki arról írna, hogy egy lisszaboni fiatalember, olyanforma, mint Bece Egressy színművében, elindulna a magyar világvégére, akkor az mit írna, szerinte a portugál Bece miért akarna a magyarokhoz menni. Teszem azt, éppen Irgácsra.

Mikus Csaba felvétele

Azért-e, mert tudja, vagy elképzeli, hogy van egy Irgács nevű magyar falu, ahol esemény, ha időnként feltűnik a négy falut ellátó fagyaltoskocsi, s ebben a faluban van egy kocsmá, ahol vagy babgulyást vagy pörköltet lehet kapni, egyszerre mindkettőt soha, de azt is lehetőleg előző napit, melegítve, s ahol van egy fiatal vagy már nem is éppen fiatal lány, a Masni, aki boldogtalan, mert az apján kívül nincs senkije, pedig nagyon szeretné, ha lenne, mert fiatal is, szép is, s rögvest ezért beleszeret az éppen odavetődő fiatalemberbe, aki neki a portugálokról mesél, amit ő nem ért, de szívesen hallgat. És vannak ebben a kocsmában törzsvendégek, akik mást sem csinálnak, csak isznak, pirosat, fehérét, olykor unicumot, ami egy hungaricum, s ettől ábrándoznak, hogy egyszer a nagy Fradi (akkor még nem volt nbkettes!) is eljön hozzájuk hírverő meccset játszani, meg ilyesmiről. S mert itt van Retek, a volt rendőr – akit elcsaptak, mert túlbuzgó volt, de aki stikában tovább úzi az ipart, ha már verni nem lehet, megbüntet mindenkit, akit ér, mert valamiből csak meg kell élni – például arról ábrándozik, hogy Masni s vele majd a kocsmá is, bazmeg, egyszer az övé lesz. Továbbá Csipesz, aki cajglin jár, és már volt hiéna-taxis Pesten, hogy show-man lesz, csak felfedezés kérdése mikor, addig viszont menekül, ahogy csak tud, nyuszikának becézett, alkoholba pácolt Jucikájától („Na, még egy fröcsi, ha már itt vagyok, Lajoskám” – szokta volt mondani), s megelégszik azzal, hogy búcsúkor neki adja a polgármester a céllövöldét, a közhasznú mellett legyen némi keresménye. Aztán itt van, feszt, mint a művirágok az asztalon a vázákban a kockás abroszon, az alumínium lábú székek, B. Ú. É. K., a színevesztett betűszó a falon (díszlet: Csík György), a csapkodásra működő, fenyőmikit s egy csomó régi slágert nyűvő zenegép (a dalok bejátszása dramaturgia szempontjából találó!), Sántán, az elmaradhatatlan kocsmatöltelék, leltári bútordarab, mert nem ember, csak ivógép, aki egész idő alatt nem mond három mondatnál többet, azt sem érteni, de akit nem lehet nem számon tartani. (Jelenléte a kitűnő Varga Tamás tolmácsolásában hangsúlyos, egy tömbből faragott szerencsétlenség. Remek!) S ide jár be, napi rendszerességgel Német Attila által jellempon-tosító nézéssel, fejtartással formázott pap (a reverenda alatt ember van!), némi lélekmelegítőt a sál alá dönteni, mindig másik van a nyakában, köt a mama szorgalmasan.

Szóval ide küldhetné az a bizonyos portugál Egressy Zoltán a portugál Becét, aki Lisszabonból szökne, mint Bece, a magyar portugál, aki Pestről szökött az asszony, a jólét elől, hogy úgy s csak annak éljen, amit szeret, mint Gauguin, a festő tette, aki „[r]endesen dolgozott, volt felesége meg három lánya. Egyik este nézegette a családját, beszélgettek, szépen lefeküdtek. Reggel azt mondta nekik, hogy elmegy a nagynénjéhez. Aztán három év múlva írt egy levelet nekik. Tahitiből. Ennyi volt a levélben: »Jól vagyok. Festek. Gauguin.«” Aztán hogy eljutna-e Irgácsra a portugál Bece, akit otthon nyilván

magyarnak neveznének, vagy ott maradna a tengerparton, s az asszony után kullogna vissza Lisszabonba, éppúgy nem lehet kérdéses, ahogy a magyar Bece esetében sem kérdéses, hogy az óceán partja helyett Pesten köt ki. S inkább álmodozik, vágyódik Portugáliába, mintsem hogy eljusson oda.

Hogy van-e, lesz-e egy portugál Egressy, aki Irgácsra vágyódó Becéről ír, nem valószínű, s nem is csak azért, mert az óceán, ahol véget ér a világ, mégiscsak ismertebb, s inkább alkalmas vágyódásra, mint a kis alföldi magyar falu a világ végén. De ha történetesen lenne is egy ilyen portugál író, akkor ő sem Irgácsról írna, hanem Portugáliáról, ahogy Egressy sem Portugáliáról ír, hanem Irgácsról.

Nem arról, *ahová* egy Gauguin utánzó Bece-féle fiatalember, vagy bárki, vágyódna, hanem arról, *ahonnan* elvágyódni kell, bazmeg.

Becét portugálnak tartják ugyan, de ebben nem kevés a gúny, az irónia, mert ő magyar, ahogy Irgács is az.

Ide, ebbe az Irgácsra visz el bennünket László Sándor rendezése az Újvidéki Színházban. Szinte szó szerint Irgácsra, az irgácsi kocsmába, amely itt van a színház kistermében, ahol asztalok mellett ülünk, miközben a helyszínhez tartozó állandó sank mögött Masni mossa a poharakat és méri a pirosat, a fehéret, s ahová a Csipesz után kerekedő (Faragó Editnek a szellemi és fizikai leépültséget látlelet pontosságú félelmetesen ábrázolt) tökrészeg Jucika tér be egy fröcsire, ha már itt van, ahol a bunkó Retek hangoskodik, ahol Sátán trónol büfögve, s ahová egy feleség robban be, hogy visszavigye portugállá lenni vágyó férjét. Hogy mégis színházban vagyunk s nem kocsmában, bár a kisterem különben olykor kocsmaként szolgál, azt a színpadon játszó néhány jelenet teszi félreérthetlenné. Ott van a tópart, ahol Masni és Bece jól érzik magukat, két megejtően szép lírai jelenetük van a kerékpáron, ami úgy „szágul”, mintha Portugáliáig meg sem állna (remek megoldás, hogy a rögzített hátsó kerék üresben forog!), s itt jelenik meg Retek, könyékig véresen, miután leszúrta „az állat” Bittnert, aki állandóan veri a Sátán gyereket (ő legalábbis így mondja, hogy ihasson, bár nem biztos, ahogy az sem biztos, hogy volt cajglija, bár azt állítja, hogy ellopták), és akit Retek tévedésből szúr le a Masniért rivalizáló Bece helyett. Ami kétségtelenül hatásos poén, bár az alaptörténet szempontjából nem föltétlenül szükséges, talán ezért is találta ki Egressy, hogy ha már gyilkosság kell, mert miféle színház az, ahol nincs vér és hulla, akkor legyen, de tévedésből. S ezt, a kocsmá képviselte étellel szembeni, illúziót keltő színházi valóságot jelentő kisszínpadot zárja le hátulról az a teátrálisnak is rémesen giccses festmény, hegyek, erdő, felhők, miegymás, minden, ami egy giccsremeken nélkülözhetetlen, de aminek itt mintha nem lenne igazi szerepe. Mert ha giccs kell egy magyar falu határában, akkor egy tágas búzamező s a felette levő kék ég inkább megteszi. Arról nem is szólva, hogy még az óceán kapcsán emlegetett s vágyott tágassággal is összerímeltethető lenne.

Ahogy kocs mából és színpadból, valósból és valótlanból szerveződik a játéktér, úgy oszthatók a színészi teljesítmények is hitelesekre és teátrálisakra, nemegyszer egy alakításon belül is. Hogy a valódi főszereplő Masni, s nem Bece, azt nemcsak a tapsrend igazolja, hanem a színészi teljesítmény is. Elor Emina egyetlen, rövidke jelenetet leszámítva, amikor apjával vitatkozik, s úgy érzem, betanultan szerepet játszik, nagyfokú hitelességgel érzékelteti a Masniban többször lejátszódó váltást boldogság és kiábrándulás között; hidegből melegbe, többször is. Elhiszem azt, amikor lelkesedik, amikor becsapják, de azt is, amikor újra remél, kész újrakezdeni azt, amiről nyilván eleve tudja, hogy reménytelen, amire nem számíthat, Bece szerelmére. Bece figuraként kissé csinálmány, inkább egy tétel megtestesítője, mint valós alak. Ezzel is magyarázható a pályakezdő Sirmer Zoltán hullámzó teljesítménye. Nem hiszem el neki, hogy azért menne a messzi Portugáliába, hogy zavaratalanul írhasssa esszéit, de elhiszem, hogy jól érzi magát Masnival. Igaza van, kivált a rikácsoló, hisztis feleséget látván, akit hangsúlyozott teatralitással Jankovics Andrea elviselhetlenebbre turbóz, mint amilyen valóban. Ha van ebben a remek szereplehetőségeket nyújtó nagyon jó darabban hálátlan szerep, akkor az a kocs máros apáé. Dicséri azonban Giricz Attilát, hogy bár időnként csak jelen van, észre nem vesszük, olykor viszont nagyon hiteles emberi megnyilvánulásai vannak, egy-egy mondata, gesztusa nélkülöz minden megjátszottságot.

Két szerepformálásról kapcsoltan kívánok szólni. Huszta Dániel Retekjéről és Magyar Attila Csipeszéről. Eszközeik, erényeik és hibáik is hasonlóak. Mindketten harsányak, ez náluk alkati tulajdonság. Retek így akarja pótolni egykori, elvesztett hatalmát, s ezt Husztának sikerül megmutatnia, ugyanakkor nem valószínű, hogy a bunkó Retek jellemhibáját föltétlenül erőltetett beszédhibával kellene tetézní. Ez a megoldás azért sem a legszerencsésebb, mert nehéz következetesen végigvinni, nem is sikerül, s mert több remek szövegepóent nem érteni. Ez talán még fokozottabban érvényes Magyar Attila Csipeszére, aki Retekkel ellentétben nem fizikai, hanem szellemi fölényét kívánja állandóan fitogtatni. Hogy ez siralmas igyekezet, azt a színész hatásosan érzékelteti, Csipesz épp akkor komikus, amikor azt hiszi, hogy csodálatos, ugyanakkor hadaró szövegmondása folytán több remek nyelvi poénját nem értem.

Nem hibátlan a rendező László Sándort is zömmel dicsérő előadás, de jó szórakozás, amire már igencsak rászolgáltunk.

Interferenciák

Sok fesztiválon jártam pályafutásom alatt, Európától az amerikai kontinenseken és Ázsián keresztül Ausztráliáig. Ezek nagyjából egyformák voltak számomra. Repülés-megérkezés-adaptálódás az időeltolódáshoz, a tengerszinti magassághoz-készülődés-előadás(ok)-repülés vissza.

Ezek mind nagyon jól megszervezett, kitűnő fesztiválok voltak...

De ez más: évforduló! A kolozsvári magyar színjátszás 215 éves.

Kolozsvárt otthon éreztem magam. Mintha mindenki ismerős lenne. Kedves, mosolygós arcok. Ünnepi hangulat. Minden este!

HOSSZÚ PÉNTEK – Egyszer már láttam az előadást. Akkor nem tudtam igazán kiértékelni, kommentálni a látottakat. Most sincs szándékomban kritikát írni. De sokkal nagyobb hatással volt rám, mint első alkalommal. Az előadás kilenc(!) nap alatt készült el! Nem tudom az okát, miért. Nem is kérdeztem, de éreztem az idő hiányát. Remek koncepció. Remek színészek... és mégis hiányérzetem volt. Nagyon sok mozgás, tánc jellemezte az előadást (Vava Ștefănescu munkája). Amellett egy óriási monológ az egész Dimény Áron tolmácsolásában, de a történetet a kar (mint a másik főszereplő) keltette életre, szinte szöveg nélkül. Azt hiszem, éppen ehhez hiányzott az idő! Mert egy szinte csak mozgásból álló produkció nagyon időigényes. Már csak azért is, hogy elkerüljük a sablonokat a táncokban és a mozgásban, az „első labdákat”, vagyis ötleteket, amelyek jók lehetnek, de mindig meg kell őket kérdőjelezni, hogy biztosan megállják helyüket. Erre kilenc nap – ezt tapasztalatból mondom – sajnos nem elég.

No, de eltelt majd egy év azóta, hogy először láttam. Bizony, hogy a helyükre kerültek a dolgok, és nemcsak a helyükre, hanem biztossá, pontossá váltak. Hatalmas energiát sugározva felénk, amiért nagyon hálás volt az a közönség.

EMLÉKEZNI FOGOK MINDNYÁJATOKRA – Mintegy összegző gondolatként cseng egybe az előbb mondottakkal a madridi együttes (Te-

atro de la Abadía) előadásának címe. Gondolom, a közönségnek is ez jutott eszébe a tapsvihar és ováció közben! Hát igen. Ezért csinálja az ember... Sikerélmény, katarzis... Amikor ott áll a Művész a színpadon, és élvezi a megérdemelt jutalmat, már nem lényeges, hogy vannak-e esetleg hibái az előadásnak, hogy valójában nincs igazán új, még nem látott gondolat vagy koncepció. A kolozsvári közönségnek mégis új élményt jelentett az előadás. Főleg őszintesége, magas fokú professzionalizmusa és közvetlensége miatt, mert szinte dialogizált a közönséggel. S mert egy kicsit egzotikus volt... Erről is beszélt többek között Anna Vallés, a rendező: „Egy új előadás létrehozásakor inkább a formára és a hangvételre vonatkozó gondolatokkal foglalkozom... a szerepjátszás súlya olyan konkrét elvárásként nehezedik a színházra, ami engem nem érdekel... nem konkrét egyéneket akarok bemutatni, magát az egyént szeretném megmutatni.”

Ehhez rengeteg improvizáció szükséges, és ezt nemcsak én mondom, hanem a krakkói *Molière* rendezője, Mikolaj Grabowski is: „az improvizáció a mi alapszabályunk”. De ne menjek túl messzire, Nagy József munkája is ezen alapszik, talán ezért volt az Újvidéki Színház 1983-as *Godot*-előadása is olyan amilyen, mert rengeteget improvizáltunk.

GIANNI SCHICCHI – Elállt a lélegzetem, amikor megnéztem Puccini operáját Silviu Purcărete rendezésében és két operaénekes kivételével a Magyar Társulat színészeivel. Akik végigénekeltek az operát! Mi van?! Mondtam, hát ez... ez..., és itt áll meg az ütő bennem. Mit mondani erre? Színészek operaáriákat énekelnek... Hát nem tudom, legszívesebben bezárnám a „boltot”, és a tengerbe dobnám a kulcsot. Nagy Józsefnek is volt egyszer egy terve, hogy a Lyoni Operában megrendezi a *Don Giovanni*t velünk, a Jel színészeivel, táncosaival, de profi *operaénekesekkel*. Mi ugrabugrálunk, ahogy szoktunk, ők meg éneklék az ariákat...

De ezek a kolozsvári kollégák úgy énekeltek, mint a profik!

Mert voltak a hetvenes években a nagy román rendezők, akik világhírű színházat tudtak csinálni, persze nem olyat, mint a nyolcvanas évek közepén Ristić (pfuj!) Szabadkán, hanem valóban világszerte elismert előadásokat. Ciulei, Penciulescu, Şerban...

Nos, ezek visszatértek hazájukba, és ott folytatták, ahol egykor abba hagyták, már ami a minőséget illeti.

Igy tett Andrei Şerban is a magyar társulattal.

VÁNYA BÁCSI – Kérem szépen... nem könnyű – anélkül, hogy szerénytelennek tűnjek – meglepni engem a színházban, majd negyvenöt éve foglalkozom vele... Şerban úrnak mégis sikerült.

Hogyan válhat lényegesebbé a játék egy színházban, mint bármi más?! Úgy, hogy mindent megfordítunk. Aha! Mondhatnánk mi, „vájtfülűek”, közönséget a színpadra, színészeket a nézőtérre! De egy hatalmas színházat

úgy bejátszani, hogy egy adott pillanatban ne váljon lényegessé a funkciója...?! Kb. kilencvenen szorongtunk a proscéniumon elhelyezett padokon, székeken. A középső bejáraton belépve ballagtunk a helyünkre a nézőtéren keresztül. A színészek titokzatos mosollyal az arcukon szétszóródva a nézőtéren, még a balkonon is, sőt a közönség között elhelyezkedve lezserkedtek, mintha nem is előadás kezdődne! Bogdán Zsolt (Asztrov) cinkos mosollyal rám kacsint... Akkor értettem meg – miután a felvonások alatt bejártuk az egész színpadot, ide-oda forgatva székeinket –, hogy itt bizony színház folyik. Nem is akármilyen! Vállalva annak mibenlétét, megmutatva, hogy játék az, amit látunk. De mégis belefeledkezünk ebbe a játékba, részei leszünk az előadásnak, nem azért, mert lefröcskölnek vízzel, sárral, hanem mert magába szippant ez a világ, magával ragad a színészi játék.

Nagyon nehéz színházat csinálni. Nem véletlen, hogy Peter Brook is éveken keresztül *keresi* a színházat, az utat... Sok tévelygéssel, bizonytalansággal jár ez a kutatás, mégis az ilyen nagyszerű színházi pillanatok oázist jelenthetnek számunkra, ahol megpihenhetünk, erőt gyűjthetünk a további botladozásunkhoz. Nagy élmény volt!

TILTOTT SZERELMEK KERTJE – Amerika! Amerika! Ez az előadás is bizonyítja, hogy Európa mennyire rányomja bélyegét a tengerentúliak művészetére. A technikák ugyan váltakoztak Yolande Snaith koreográfiájában, de nem különbözött az európai kortárs táncprodukcióktól. Sajnos, semmiben. Talán a legérdekesebb, ha élőben táncolják, *szakmai* szempontból a vetített Abroszkert lett volna. De a szakmai mellett van egy másik szempont is, az *emberi*. Sohasem fogom elfelejteni az előadás utolsó részét, melynek koreográfiája, igaz, „sablonos volt”, ám igen nehéz meghatározni a sablon fogalmát a táncban. Nincs olyan mozdulat, amelyet ne találtak volna már ki. Az a rengeteg táncegyüttes Európában és a világon már minden lehetséges mozdulatot kipróbált. Akkor miről van szó?! – kérdezhetjük. Filozofálgathatunk a mozdulat esztétikájáról, a tökéletes gesztusokról. Arról, hogyan szóljanak hozzánk ezek az előadások, hogy olyan élményt – ha kell, intellektuálisat is – nyújtsanak a nézőknek, mint a drámai, az operaszínházak? Vagy a zene!

És egyszer csak a produkció elérkezik egy pillanathoz, amikor összeszorul a torkom, könnyek jelennek meg a szememben, megjelenik előttem az ember megmagyarázhatatlan kegyetlensége fajtánk legártatlanabbjai, a gyermekek iránt! Látom magam előtt a magára maradt gyereket a koncentrációs táborban, vagy a csecsen főváros kiégett terén a magányosan sírdogáló fiúcskát, aki kétségbeesve magyarázza a katonának, hogy itt lakik, van címe, van nagyapja, van létjogosultsága... Vagy az édesanyát, aki karjaiban tartja szétzaggatott gyermekét, és sírva könyörög segítségért a hátat fordító idegen, állig fölfegyverzett katonától. S mindezt egyszerűen, sokak szerint banális megoldással közlik: hófehér babákból piros szalagokat húznak ki. S akkor

arra gondolok, szabad-e hátat fordítani? Bárhol? Bárminek? Szerintem nem! Mert például elszalaszthatjuk az ilyen színházi pillanatot – amikor elgondolkozhatunk magunkról, a világról, amelyben élünk –, legyen az bármennyire is sablonos.

Köszönet a San Diegó-i együttesnek ezért a pillanatért. Lehet, hogy ezek a gondolatok másokban fel sem tűntek, de engem megerősítettek hitemben!

A KONYHA – A Théâtre Tattoo-t (Tetovált Színház) ismertem korábbról. Toulouse-i, francia színház lévén, többször találkozhattunk. Miért a konyharól szól az előadás? – kérdezték többen is Materic úrtól a másnap délelőtti beszélgetésen, amelyet mindig Visky András, a fesztivál egyik szervezője és a színház dramaturgja vezetett. Itt jegyezném meg, közvetlenek, vidámak voltak ezek a beszélgetések. Minden nyelven (talán legkevésbé magyarul, bár fordítás volt) folyt a beszélgetés, és néha nagy derűtségre gerjedt a közönség, mert András nyelve meg-megbotlott, és úgy folytatta a beszédjét magyarul, hogy észre sem vette! Ez a vidámság kísérte végig a fesztivált. Eltörölődtek a nyelvi, etnikai és vallási korlátok.

De maradt a kérdés: miért konyha? Materic válasza: „Azzal, hogy mindennapi életünk színházából, a konyhából merítettem az előadás alapgondolatát, az volt a célom, hogy elemeire bontsam a cselekvésből-képekből, zenéből-zajból és szavakból összetevődő színházi nyelvet.”

Tom Service írja a *The Guardian*-ben: „Káprázatos fordulatok vannak Materic rendezésében. Valaki felröppen a színpad háttérben. Egy pár vitája kecses akrobatikus táncá alakul át, az előadás átalakítja a hétköznapi gesztusokat, briliáns szürrealista pillanatai vannak...”

Reggelizés, újságolvasás, gyereknevelés, háború, béke, öröm, bánat jelenik meg előttünk egy olyan lehetséges idősíkban, amelybe bármikor belekerülhetünk, vagy már benne is vagyunk, csak nem vesszük észre.

film film film film film film film film film film film film film film film film film

Klemm **J**ózsef

A dunai Messiás

A 39. Magyar Filmszemle Arany Orsó díjas filmjéről

Kis híján öt éves előkészületek, tragikus eseményeket sem nélkülöző fordulatok és a körülmények által kikényszerített kétszeri nekifutás után került a moziközönség elé az utóbbi évek egyik legsikeresebb fiatal magyar rendezőjének, Mundruczó Kornélnak *Delta* című alkotása.

A film eredeti koncepciója és a végső megvalósulás közötti lényeges eltérésnek a fő oka az volt, hogy az első változat főszereplője, Bertók Lajos a forgatás közben váratlanul elhunyt. A negyvenéves színész barátaival úszni indult, de eltűnt, és holttestét nem sokkal később a parttól nem messze találták meg. A forgatás ezt követően több mint hét hónapon át szünetelt, és eközben a stáb meg a magyar és külföldi befektetők a film befejezésének lehetséges válfajait elemezték. Voltak olyan ötletek, hogy a hiányzó részeket animációs betétekkel helyettesítik, vagy hogy a történet folytatását visszaemlékezés formájában oldják meg, esetleg torzóként hagyják az egész művet, de végül úgy döntöttek, hogy újraforgatják a teljes anyagot.

A döntést követően a kívülállók számára a fő meglepetés az lett, hogy Mundruczó az új változat főszerepét nem hivatásos színésznek, hanem a Magyarországon is rendkívül népszerű vajdasági magyar hegedűvirtuóznak, Lajkó Félixnek kínálta fel. Noha a rendező több ízben több különböző magyarázatot adott erre a meglepő választásra, a legmeggyőzőbb érvelése talán az volt, mely szerint Bertók Lajos művészi nagyságát egyszerűen nem tudta másik színésszel helyettesíteni. Ezért olyan új arcot és személyt keresett, aki nem hasonló szakmai tudással, hanem inkább ugyanazokkal a nagyszerű emberi tulajdonságokkal rendelkezik, mint elődje, ezek pedig Mundruczó szerint az őszinteség, a nagyvonalúság és az alkotói munka tisztasága.

A főszereplő személyváltása azonban a teljes történet átformálását tette szükségessé, ami a cselekményvezetésben 180 fokos fordulatot eredményezett. Mundruczó szerint ha a Bertók Lajossal forgatott anyag (amelyből egyébként utólag egy másik filmet akar összevágni) a film fekete változatának tekinthető, akkor a Lajkó Félixszel készült variáns a fehér változat lett.

A cselekmény a Duna deltájában játszódik, amely maga is jelképes erővel bír, hisz nemcsak stilizált tér, ahol az események zajlanak, hanem maga is

közvetlenül befolyásolja a hősök jellemét, a társadalmi kapcsolatokat, és így módon az egész cselekmény alakulását. Az ingoványos, lápos vidék, ahol a folyó több ágra szakad, és a közlekedés szinte kizárólag csónakkal lehetséges, olyan zárt társadalmi közösség kialakulását és egzisztálását eredményezi, amely két civilizáció határán él: az ősi, természetközeli és a nagy változásokat hozó új civilizáció mezsgyéjén. Ez a közties lét azonban, amely fokozatosan leépíti az ősi erkölcsrendszert, de még nem tudja elfogadtatni az új morális normákat, az ösztönök eluralkodásához vezet, amint azt mi, a balkáni létforma szenvedő alanyai oly gyakran magunk is megtapasztaltuk.

Ebbe a fizikai, érzelmi és erkölcsi szempontból is ingoványos talajon egzisztáló közösségbe, a rútak, piszkosak és csúnyák kasztjába tér haza nyugatról a főhős, a magas, szőke, jómódú, Krisztus-alkatú fiatalember (Lajkó Félix), aki a zárt közösség számára a másság kihívását hozza. És bár a balladaszerű homályba burkolt történetzárlból nem derül ki, hogy a tékozló fiúként megtérő hősnek a közösséggel szemben van-e egyéb bűne is, mint az egykori menekülés és a másság, a megtérőt kezdettől fogva ellenséggé kezelik, hiszen az ilyen zárt közösség szempontjából a kitörési kísérlet, a különbözőzés és a kiválás a megmaradást veszélyeztető főbenjáró bűnnek minősül.

A fiú, aki új otthonát, rönkházát a folyó-labirintus egyik ágán, mélyen a vízben akarja felépíteni, egyetlen támogatóra talál: saját húgára (Tóth Orsi), aki a mostohaapa (Gáspár Sándor) tilalma, édesanyjuk (Monori Lili) könnyörgése és a közösség megbotráncozása ellenére a bátyjával való közös életet választja. A szinte édeni bujaságú növényzettel benőtt környezetben a két széplelkű testvérben lassan tiltott szerelem ébred egymás iránt, ami – akár a görög tragédiákban – kiszámítható elbukásuk oka vagy ürügye lesz.

A zárt közösséggel szemben álló, de nem hadakozó, inkább szent türelmet tanúsító főhős krisztusi vonásait helyezi mindinkább előtérbe a

film záró része, amelyben a cölöpház befejezése és felavatása alkalmából rendezett ünnepségre meghívottakat a csendes jövevény kenyérral és hallal kínálja, akár a názáreti az őt követőket ama csodás kenyérszaporításkor. A jóllakott és a bortól megrészegülő tömeg azonban az ünneplést kegyetlen, haláltáncszerű rítussal zárja: a suhancok egy csoportja megerőszkolja a lányt, a főhőst pedig – aki a vízen élőkkel ellentétben még úszni sem tud – vízbe fojtja.

A főszerepben színészként debütáló Lajkó Félix teljesítménye váltakozó. Bár testalkatával megfelelő kontrasztot képvisel az alacsony, zömök „bennszülöttekkel” szemben, és arca is emlékeztet a sematikus Krisztus-ábrázolásokra, termete kissé túl puhány, hiányzik belőle az aszkéta szikársága és a közösséggel szembeforduló magányos lázadó belső ereje. Félreértés ne essék: Lajkó alakítása korántsem rossz, távol áll tőle minden pátosz vagy hamis hanghordozás (amihez a rendkívül rövid és szűkszavú párbeszéddek is nyilván hozzásegítettek), néha azonban, főleg a film második felében, éppen az a belső átlényegülés hiányzik belőle, ami a jó színészek játékának jellemzője. Talán ezért tűnik úgy, hogy sorsát, amely nyilvánvalóan a tragikus végkifejlet felé sodorja, egyfajta szomorkás közönnyel fogadja, ahelyett, hogy a görög tragédia hőseihez hasonlóan, tudatosan és dacosan vállalná az elkerülhetetlen bukást, amely erkölcsi diadalának forrása lesz.

Mundruczó kedvenc színésznője, Tóth Orsi, aki a rendező előző kiváló művében, a *Johannában* is nagyot alakított, ezúttal is kiváló: gyermekesen filigrán alkata hatásos ellenpont a zömök és rút őslakosokhoz, valamint magas és testes bátyjához viszonyítva is, visszafogott, de rendkívül kifejező arcjátéka pedig valóban hitelessé teszi szerepformálását. Sikeres partnere ebben az anyát alakító Monori Lili, ami viszont nem mondható el a mostohaapa szerepében megjelenő Gáspár Sándorról. Erőltetett, időnként túljátszott fi-

gurája a legkevésbé hiteles, beleértve a mellékszerepekben felvonuló amatőr színészek egész sorát is.

A film végső, kedvező összehatásához azonban nagymértékben hozzájárult a zenész szerepében is bemutatkozó Lajkó Félix, akinek filmzenéje egyszerűen lenyűgöző, és hegedűművésznk teljesen megérdemelten részesült ezért elismerésben a filmszemlén. A rendező beismerése szerint ez a zene rendhagyó módon készült, hisz a hegedűvirtuóz több órás improvizációját rögzítették hangszalagra és ez, a Duna-delta természetélményéből született eredeti mű később csodálatos egyszerűséggel simul bele a filmbe, olyan sikeresen, hogy a képanyag szerves részévé vált.

A kép és a zene ilyen összhangjához természetesen az operatőr, Erdélyi Mátyás is hozzájárult, akinek kameramozgása szinte a Duna lassú folyásának ritmusát követi, és elkerüli a különlegesen megkapó környezetekben készült filmek gyakori buktatóját, a mesterkélt esztétizáló képbeállítások öncélú sorjázását.

Az említetteken kívül mindenképpen dicséretet érdemel a két hangmérnök, Balázs Gábor és Zányi Tamás munkája is, hisz a hanghatások, a fülsiketítő békakoncerttől a paradicsomi állapotokat idéző madárfüttön keresztül a tájra települő csendet gyengéden aláhúzó folyócsobbanásokig a kép és a zene már említett sikeres összhangjához csatlakozik harmonikusan.

Összegezőként: Mundruczó Kornél *Delta*-ja a gyártást kísérő viszontagságok ellenére értékes és több szempontból figyelemre méltó alkotás, de talán a kétszeri nekifutás vagy a már említett nehezítő körülmények folytán elmarad a szerző korábbi műveinek minősége mögött, mind a letisztult szerkezet, mind pedig a mives kidolgozás szempontjából. A tény, hogy ennek ellenére a 39. Magyar Filmszemle versenyműsorában a *Delta* – többé-kevésbé jogosan – kiérdemelte a legjobb filmnek járó Arany Orsó díjat, arra utal, hogy a magyar filmgyártásban az utóbbi egy évet valószínűleg nem fogjuk a sikeresebb és termékenyebb évek között emlegetni.

Színház nincs, színház van

Alig csitult el a nagybecskereki színház-ügy, máris egy másikról olvashatunk a sajtóban, hallhatunk a tévében.

Ez a másik, szerencsére, semmiben sem hasonlít a rossz emlékű nagybecskereki esethez.

Éppen az ellenkezője.

Arról szól, hogy Zentán színház lesz. Vagy már van is, mivel a község megszavazta, vállalja, és – annak ellenére, hogy a színház átépítése még folyamatban – már bemutatójuk is volt. Ionesco *A székek* című háromszereplős tragikus tréfáját vitték színre. Ezzel a kamaradarabbal nyitott a Zentai Magyar Kamaraszínház, mielőtt a színház megkezdte volna valós működését.

Amennyire nehéz napirendre térni a nagybecskereki kudarc fölött, annyira örvendetes a zentaiak bátor vállalkozása.

Őszintén mondom, nem tudom, miért nem sikerült Nagybecskereken magyar profi társulatot alakítani, amely nem veszélyeztetné a jelenleg is működő Madách Amatőrszínházat. Nehéz nem önös érdekekre gondolni, arra, hogy pozíciófélétsről van szó. Mert mibe kóstált volna elfogadni a VMSZ és az önkormányzat támogatata társulatalapítást, amit a színházi szakma testületileg támogatott? Mert netán nem sikerül? Megtörténhet. De Madách akkor is van. Ha pedig sikerül? Végre színháza van Nagybecskereknek és a Bánságnak.

Talán majd máskor, egyszer, reménykedjünk.

Most kesergés helyett, örüljünk. Még ha nem is tudni, életképes lesz-e a zentai vállalkozás. Nyerünk vele, annyi bizonyos!

Nem ismerem a részletes elképzelést, a nevéből ítélve bemérték a lehetőségeket. Kamaraszínházat évi néhány bemutatóval elbír a város és közönsége. Ez az elképzelés sokkal realisabbnak látszik annál, ami néhány éve felröppent, hogy Zentának (is) színháza legyen, olyan nagy, olyan igazi. Ha valaminek van realitása, az egy kevés erőt igénylő, mobil kamaraszínház.

Legyünk iránta türelemmel és megértéssel!

Talán Nagybecskerek is tanul a példából. (GL)

Krónika

KÖNYVBEMUTATÓK

Január 29-én Zomborban bemutatták Mérey Katalin *Elszakított föld* című novelláskötetét és Kalapis Zoltán *Emlékezzünk régiekről* című könyvét.

Február 8-án Újvidéken bemutatták Gulyás Gizella Mály József. *Élete és művészete* című könyvét.

Február 14-én mutatták be Szabadkán Vajda Gábor *Az autonómia illúziója – A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete (1972–1989)* című könyvét.

MEGJELENT

Balázs Anna: *Mesebeli történetek – Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2008*

Vajda Gábor *Az autonómia illúziója. A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete (1972–1989) – Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2008*

Dula Krudi: *Sindbad* (ford.: Sava Babić) – Prometej, Novi Sad, 2008

SZÍNHÁZ

Január 24-én mutatták be az Újvidéki Színházban Góli Kornélia *Orfeum* című zenés vígjátékát. Rendező Puskás Zoltán. Szereplők: Ábrahám Irén, Faragó Edit, Banka Livia, Gircz Attila, Huszta Dániel, Sirmer Zoltán, Kőrösi István, Varga Tamás, Mészáros Gábor.

Koreográfus Lavro-Gyenes Ildikó, zenei munkatárs Erős Ervin, Pongó Lajos.

Február 3-án Zentán A székek című Ionesco-darabbal debütált a Zentai Magyar Kamaraszínház. Rendező Vukosavljev Iván. Szereplők: G. Erdélyi Hermina és Ralbovszki Csaba. Zene Verebes Ernő.

Február 9-én mutatta be a Légy jó mindhalálig című előadást a Kosztolányi Dezső Színházban a szabadkai Színitanoda. Rendező Pálfi Ervin és Szőke Attila. Szereplők: Ozsvár Róbert, Andrasity Barbara, Dudás Júlia, Gál Hermina, Hajvert Ákos, Hegedűs Anikó, Kunyi Nóra, Lőrinc Tímea, Lukács Lilla, Nagy Tamara, Némedi Szabina, Priboj Diana, Smit Timi, Szikora Róbert, Temunovity Rita, Török Arnold.

Február 14-én mutatták be az Újvidéki Színházban Egressy Zoltán *Portugál* című színművét. Rendező László Sándor. Díszlet és jelmez Csík György. Koreográfia: Lavro-Gyenes Ildikó. Szereplők: Elor Emina, Sirmer Zoltán, Gircz Attila, Huszta Dániel, Német Attila, Magyar Attila, Faragó Edit, Varga Tamás, Jankovics Andrea.

KIÁLLÍTÁS

Február 20-án Szabadkán megnyílt Gergely József fotókiállítása.

NOVÁK Anikó összeállítása

híd

irodalmi,
művészeti,
társadalomtudományi
folyóirat

A szám munkatársai:

Bartha György
Bence Erika
Bencsik Orsolya
Bicskei István-Bütyök
Bognár Antal
Csernik Attila
Gerold László
Jung Károly
Kálec Orsolya
Klemm József
Mikus Csaba
P. Nagy István
Novák Anikó
Szabó Szilvia
Tolnai Ottó
Vasagyi Mária
Velikić, Dragan

A fedőlapon:

Csernik Attila munkája

nka

Nemzeti Kulturális Alap

A szám megjelenését
a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság,
a Magyar Köztársaság Nemzeti
Kulturális Alapja és a Szülőföld Alap támogatta.

irodalom művészet társadalomtudomány

híd

ISSN 0350-9079

9 770350 90700 2